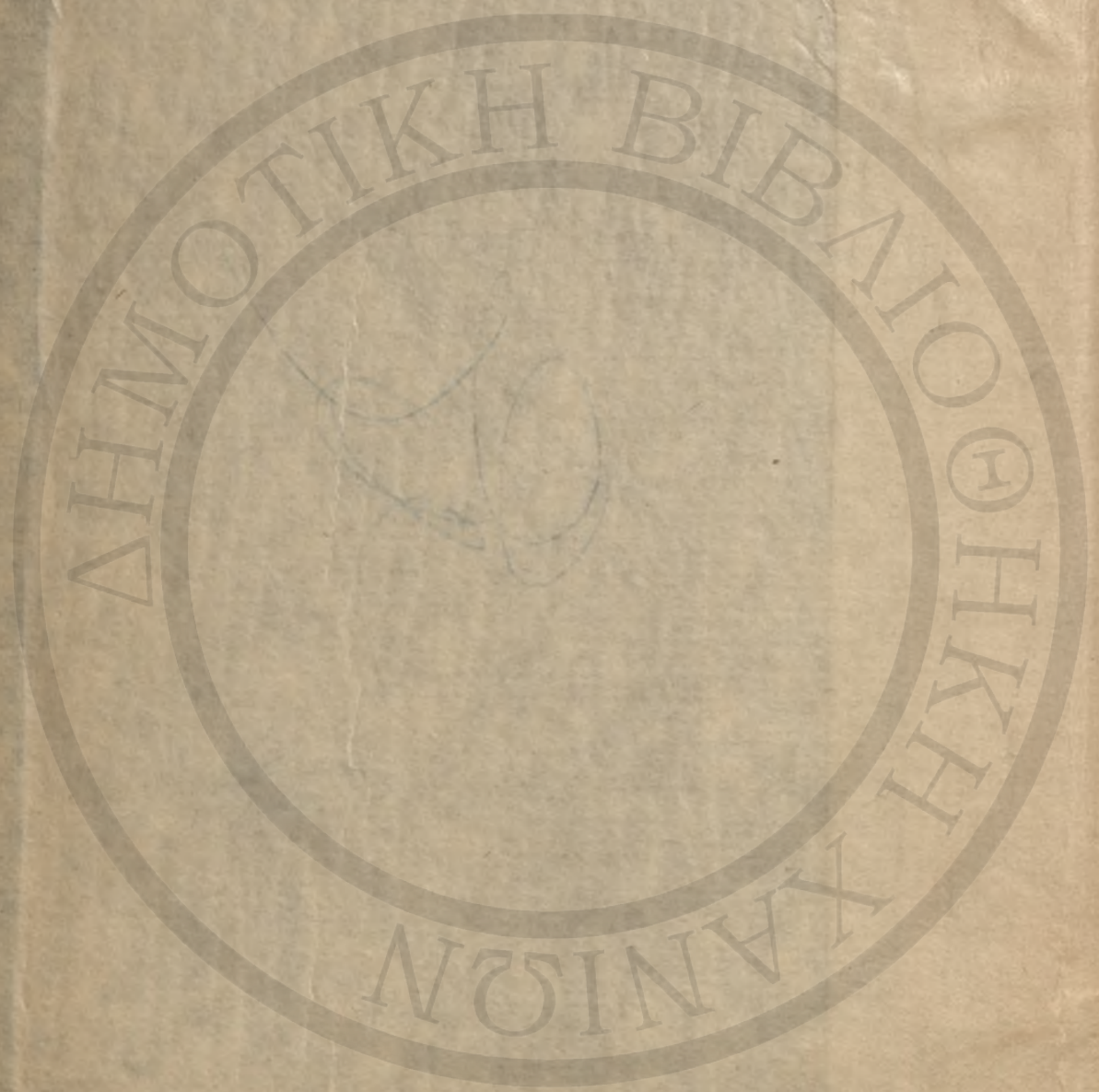
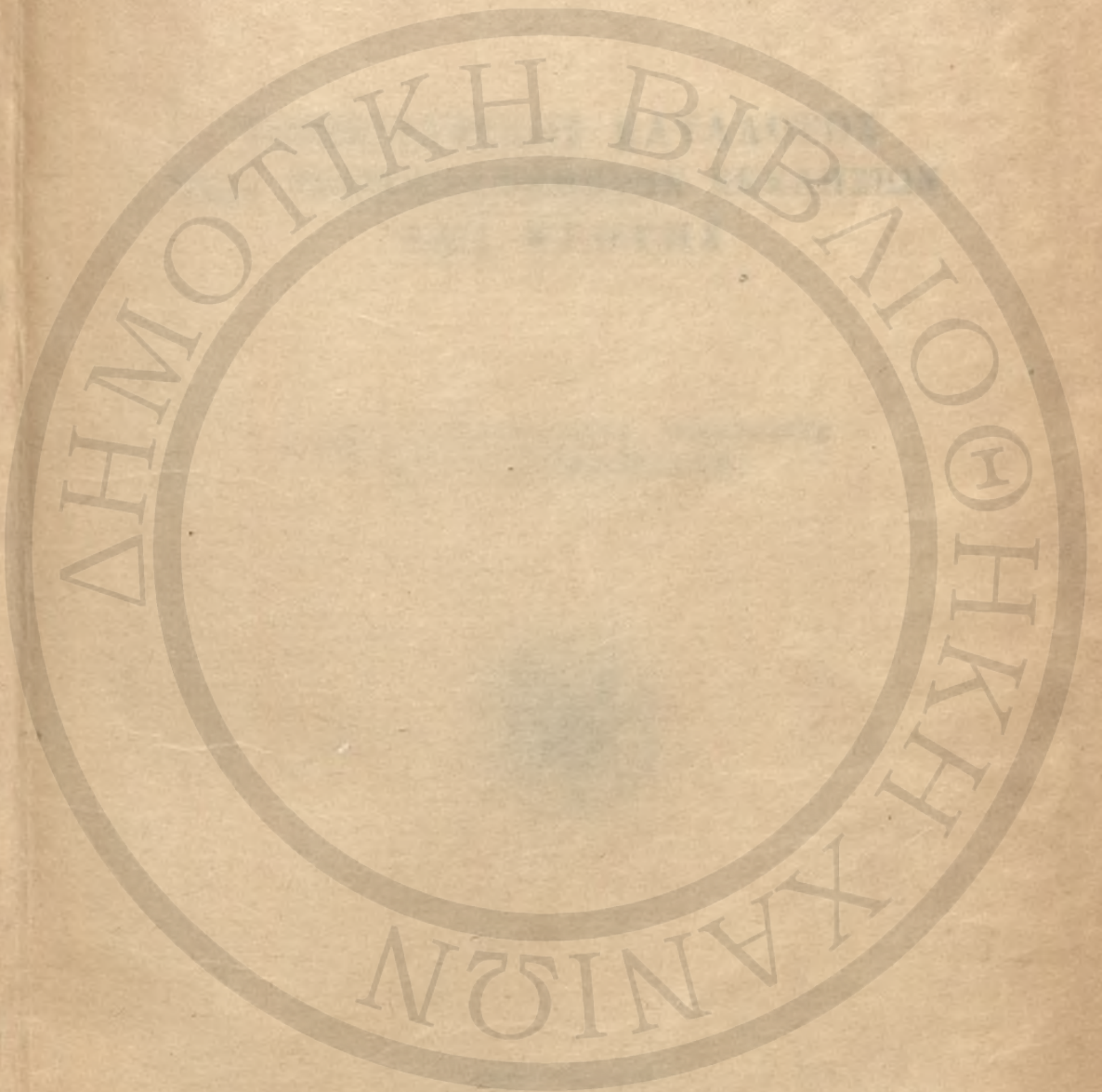

100
100

100
100

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
130 St. George Street
Toronto, Ontario M5S 1A5
Canada

GIUSEPPE GEROLA

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ
ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

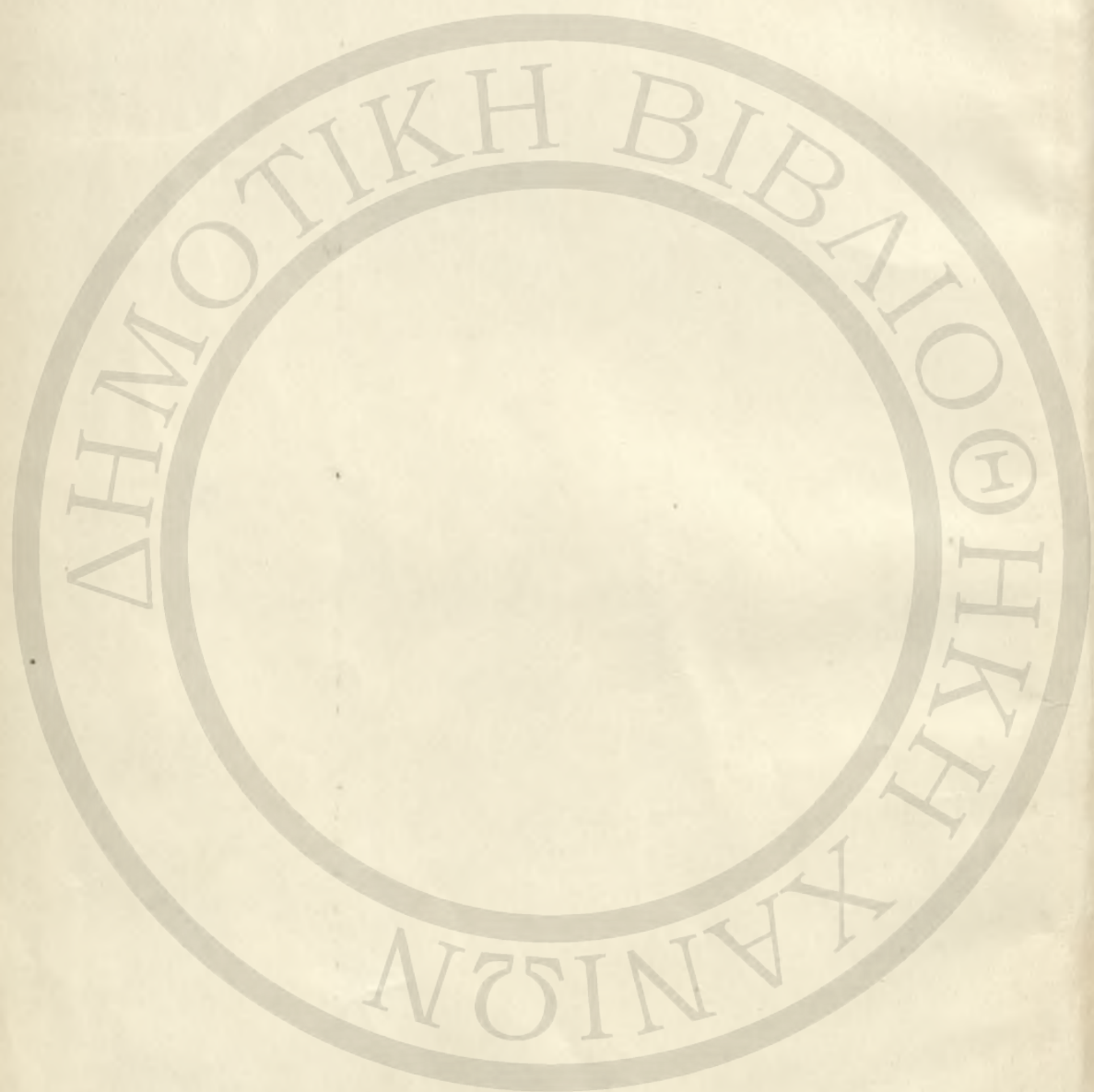
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
Κ. Ε. ΛΑΣΣΙΘΙΩΤΑΚΗ

ΕΚΔΟΣΙΣ
ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ 1961

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ
ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΘΝΙΚΗ ΔΙΑΙΤΗΡΙΑ
ΧΑΝΙΩΝ

ΕΘΝΙΚΗ ΔΙΑΙΤΗΡΙΑ
ΧΑΝΙΩΝ
ΕΤΟΣ 1982

GIUSEPPE GEROLA

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΡΤΩΝ —
Λογ. αριθ. 19425
Χρονολ. Εισαγ. 14.3.1963
Επισκόπης <i>Γεωργ. Κασίτης</i>
Αριθ. 24636/62

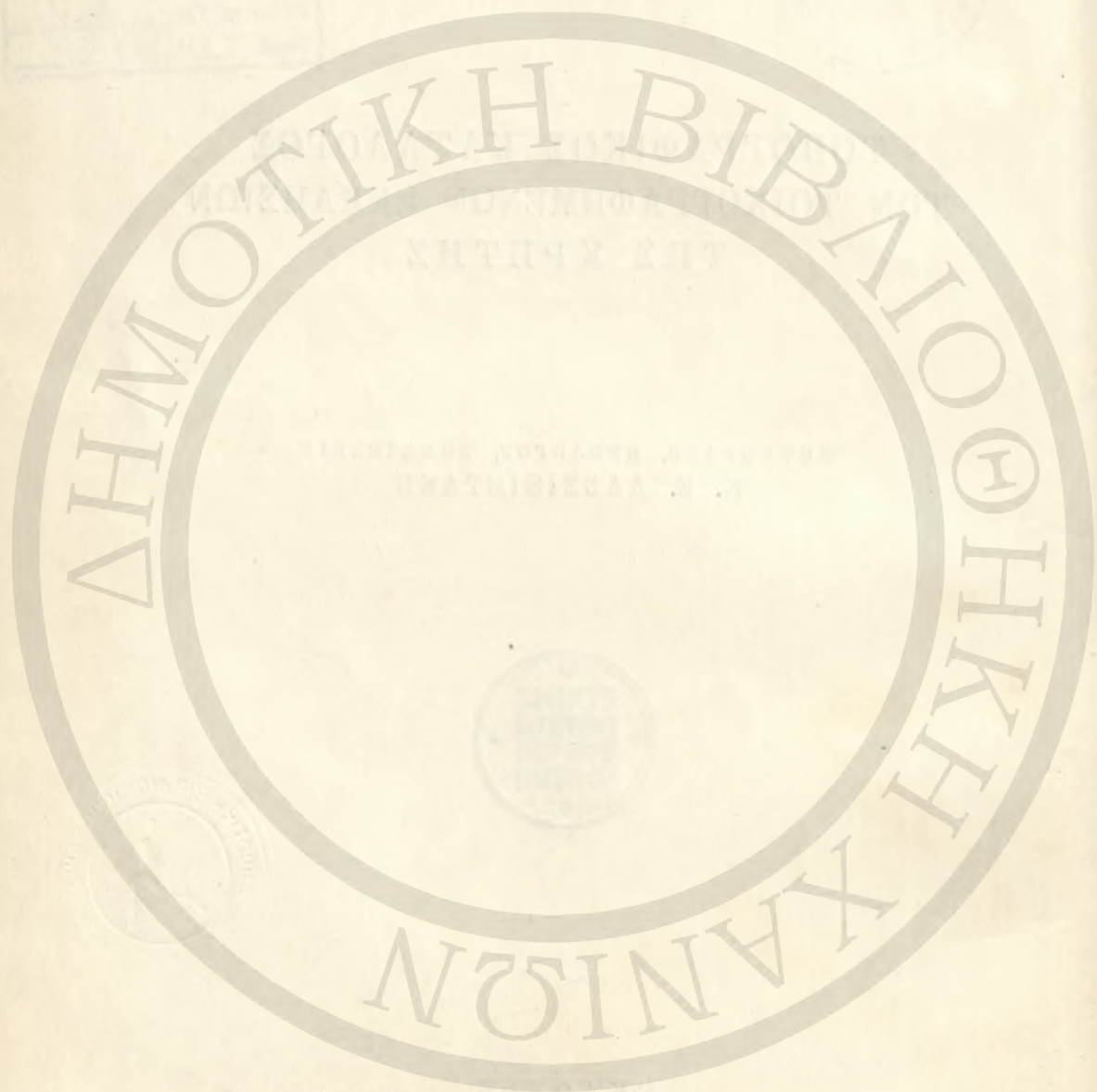
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ
ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
Κ. Ε. ΛΑΣΣΙΘΙΩΤΑΚΗ

ΕΚΔΟΣΙΣ
ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ 1961

274.96
GER

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ :

Elenco topografico delle chiese affrescate di Creta

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἐξήντα περίπου χρόνια πᾶνε πιά νὰ συμπληρωθοῦν ἀπὸ τότε ποῦ ἔγινε ἡ περιουλλογὴ τοῦ μεγαλύτερου μέρους ἀπὸ τὸ παρατιθέμενο ὄλυκὸ τοῦ «Καταλόγου» καὶ εἴκοσι πέντε ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποῦ τὸ ὄλυκὸ αὐτὸ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Στὸ χρονικὸ τοῦτο διάστημα οἱ ἔργονες στὸν τομέα τῆς Κρητικῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἂν καὶ ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντες, δὲν ὑπῆρξαν, νομίζω, ἀνάλογες μὲ τὴ σημασία καὶ τὴ σοβαρότητα τοῦ θέματος, οὔτε καὶ σὲ ἔκταση τέτοιες¹, ποῦ νὰ μειώσουν τὴν ἀναμφισβήτητη χρησιμότητα τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ βοηθήματος. Ἔτσι ἡ ἔκκληση τοῦ Gerola, ὅπως διατυπώνεται στὴν Εἰσαγωγή τοῦ Καταλόγου, νὰ στρέψουν δηλαδὴ οἱ μελετητὲς τὰ ἐνδιαφέροντά τους καὶ πρὸς τὴν ἀνεξερεύνητη αὐτὴ περιοχὴ τῆς βυζαντινῆς τέχνης, διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκέραια τὴν ἐπικαιρότητά της, πρᾶγμα ποῦ ἀναγνωρίζεται ἄλλωστε ἀνεπιφύλακτα ἀπ' ὅσους μπόρεσαν νὰ ἔλθουν, τὰ τελευταία τοῦτα χρόνια, σὲ μιὰ ἀμεσώτερη ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα².

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ ἐπανέκδοση τοῦ «Καταλόγου», καὶ μάλιστα στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα³, νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ προσφορὰ γιὰ τοὺς ἀσχολουμένους στὸν τόπο μας μὲ τὴ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία καὶ συγχρόνως μιὰ μικρὴ ἐκδήλωση εὐλάβειας στὴ μνήμη Ἐκείνου, ποῦ πρῶτος εἶδε καὶ παρουσίασε στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον τῆς Δύσης, μὲ συγκινητικὴ ἀγάπη, ὅσα ἡ προπαρασκευὴ του πάνω στὰ θέματα αὐτὰ τὸν βοήθησε νὰ δεῖ ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς βυζαντινῆς μας τέχνης.

¹) Βλέπε βιβλιογραφικὸ δελτίο εἰς τὸ τέλος.

²) «Τὰ πολυάριθμα μνημεῖα ζωγραφικῆς ποῦ βρίσκονται στὴν Κρήτη, μένον δυοσυχῶς ἄγνωστα στὴν Ἐπιστήμη, γιατί δὲν ἔχουν ἐρευνηθῆ ἀκόμη. Ἀπὸ τίς μοναδικὰς ὡς τώρα ἐργασίες τοῦ μακαρίτη Gerola, ξέρουμε ὅτι σώζεται στὴν Κρήτη μιὰ σειρά τοιχογραφίαι μὲ συνέχεια χρονολογικὴ ἀπὸ τὸ 12ο ὡς τὸ 17ο. Δὲν ξέρουμε ὅμως σχεδὸν τίποτα γιὰ τὸν ἰδιαιτέρου χαρακτῆρα τῆς τέχνης αὐτῆς, γιὰ τὴν ἐξέλιξη καὶ γιὰ τίς σχέσεις της μὲ τὴν τέχνη τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν χωρῶν τοῦ Αἴμου» (Μ. Χατζηδάκης, Ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ καὶ ἡ Ἱταλικὴ χαλκογραφία, Κρητικὰ Χρονικά, τόμος Α', 1947, σελ. 28).

³) Ἄπ' ὅτι ξέρω ἡ μόνη ἐργασία τοῦ G. ποῦ ἔχει μεταφραστῆ στὰ ἑλληνικά, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Σ. Ξανθοῦδίδη, εἶναι «Οἱ Ἑλληνες ἐπίσκοποι ἐν Κρήτη ἐπὶ Ἐνετοκρατίας» (περιοδ. Χριστιανικὴ Κρήτη, Β', 1904, σελ. 301 - 316).

Ὁ «Κατάλογος» εἶναι μιὰ ἀπλῆ παράθεση τοῦ ἄφθονου ὕλικου—ταξινομημένου κατὰ περιοχάς— πού ἡ μεθοδική περισυλλογή του δὲν εἶναι μονάχα καρπὸς ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας, μὰ καὶ ἀγάπης στὴ μορφὴ αὐτὴ τῆς ἱστορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς μας παραδόσεως. Καὶ πρέπει ἀκόμα νὰ τονιστεῖ ὅτι τὸ ὕλικὸ αὐτὸ προσφέρεται δίχως καμμιὰ ἀξίωση ἢ ἐπιδίωξη ματαιόδοξης προβολῆς, μὰ μὲ τὴν μετριοφρονη διάθεση τοῦ ἀληθινὰ πνευματικοῦ ἀνθρώπου νὰ δώσει ἕνα βοήθημα καὶ συνάμα ἕνα παραινεικὸ κίνητρο πρὸς τὴ συστηματικὴ ἐκείνη ἐρευνά, πού καὶ τὸ ὕλικὸ θ' ἀξιολογήσει καὶ σιὼν προσδιορισμὸ τοῦ ἱστορικοῦ περιγράμματος μιᾶς τόσο ἐνδιαφέροντος περιόδου θὰ συμβάλει.

Ὁ «Κατάλογος» περιλαμβάνει 809 ἐκκλησίες. Ἀπ' αὐτὰς (βλέπε πίνακα II Γ) ὀρισμένες (περὶ τις 86) δὲν τὶς ἐπισκέφθηκε ὁ ἴδιος, κατὰ τὴν ὁμολογία του, καὶ ἀρκεῖται ἀπλῶς νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομά τους καί, φυνικά, τὸ μέρος πού βρίσκονται. Ἀπ' ὅσες πάλι εἶδε, ἐνὸς μεγάλου μέρους ὁ εἰκονογραφικὸς διάκοσμος ἦταν σχεδὸν ἢ ὀλότελα κατεστραμμένος⁴. Ἔτσι ἀπὸ τις 809 ἐπισκέφθηκε ὁ ἴδιος τις 723. Οἱ 226 ἀπ' αὐτὰς διατηροῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη (1900 - 1910) ἔχνη ἢ ὑπολείμματα, οἱ 92 εἶχαν ὀλότελα κατεστραμμένη τὴν εἰκονογράφησίν τους, οἱ 75 εἶχαν καπνισμένες ἢ ἀσβεσιωμένες τὶς ἐπιφάνειες καὶ οἱ 330 διατηροῦσαν ἀκόμα τότε σὲ σχετικῶς καλὴ κατάσταση τὸ ζωγραφικὸ τους διάκοσμο. Πὼς ἦταν σχετικῶς καλὴ, τὸ συμπεραίνω ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι σὲ τρεῖς ἐκκλησίες (44, 731 καὶ 734), ποὺ ἡ διατήρηση εἶναι καλὴ, τὸ τονίζει ἰδιαιτέρως.

Σπάνιες φορὲς διατυπώνει ὁ Γ. καλαισθητικὰ κρίσεις καὶ γενικὰ κρίσεις ποιότητος καὶ αὐτὸ πάλι γίνεται μ' ἕνα πολὺ γενικὸ καὶ περιληπτικὸ τρόπο ὅπως στὶς περιπτώσεις τῶν ἐκκλησιῶν: 45, 62, 91, 108, 201, 217, 247, 277, 362, 365, 412, 433, 436, 489, 497, 499, 522, 559, 581, 586, 596, 602, 605, 670, 687, 709, 734, 748, καὶ 781. Τὶς τοιχογραφίες στὶς ἐκκλησίες 365, 378, 512, 560, 602, 643, 707, καὶ 750 τὶς χαρακτηρίζει ἀρχαϊκὰς, χωρὶς νὰ δίδει κανένα ἐρμηνευτικὸ σχόλιο τοῦ ὄρου, ἂν καὶ προφανῶς ἐννοεῖ μὲ αὐτὸν— ὅπως συνάγεται ἀπὸ προγενέστερες κρίσεις τοῦ συγγραφέα, — τοιχογραφίες τέλους 12ου ἀρχῶν 13ου αἰῶνα.

Ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων δὲν χρησιμοποιεῖ ἐνιαία ὀνοματολογία. Παραθέτω τὶς ὀνομασίες πού δίδει στὶς διάφορες σκηνές :

⁴ Καὶ προηγουμένως ἔγραφε: «Παρὰ ταῦτα οἱ συνθήκες τῶν εἰκονογραφικῶν αὐτῶν δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικὰς. Πεσμένες ἢ κατεστραμμένες κατὰ τὸ πλεῖστον...» (Monumenti, II, 304).

1) Τὸ Θρῆνο τὸν ὀνομάζει *Sepolcro* (Τάφος) ἢ *Trasporto al Sepolcro* (Μεταφορὰ στὸν Τάφος) καὶ *Sepoltura* (Ταφή). Ἐπίσης συχνὰ μὲ τὴν *Deposizione* (Ἀποκαθήλωση) ἐννοεῖ τὸ Θρῆνο (τὸ ἐξακριβωσα σὶς περιπτώσεις τῶν ὑπ' ἀριθ. 148, 152, 154 καὶ 172 ἐκκλησιῶν).

2) Τὴν Βαῖοφόρο τὴν ὀνομάζει *Ingresso a Gerusalemme* (Ἔξοδος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ) καὶ συχνότερα *Palme* (Βάια).

3) Τὸν Αἴθο, *Angelo della Resurrezione* (Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως), *Angelo delle Mirofori* (Ἄγγελος τῶν Μυροφόρων), *Mirofori con Angelo* (Μυροφόρος μὲ τὸν Ἄγγελο) ἢ καὶ ἀπλῶς *Anastasi* (βλ. 207).

4) Τὴν Προδοσία τὴν ὀνομάζει *Bacio di Giuda* (Φίλημα τοῦ Ἰούδα) καὶ πολὺ σπάνια *Cattura di Gesù* (Σύλληψη τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως εἶσιν 386).

5) Τὸ Χαίρειτε τῶν Μυροφόρων, *Cristo e le Mirofori* (Ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Μυροφόροι, ὅπως εἶσιν 102 κλπ.) καὶ σπανιώτατα *Saluto alle Mirofore* (Χαιρετισμὸς σὶς Μυροφόρους, ὅπως εἶσιν 376), πὺ ἐκονίζου ἐπίσης τὴν Ἀνάσταση. Ἡ ἀπεικόνιση αὐτῆ τῆς Ἀναστάσεως θεωρεῖται ἀπὸ τίς σπανιώτερες, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἰς Ἄδη Κάθοδος μὲ τὴν ὁποία, συνήθως, ἱστορεῖται τὸ γεγονός.

6) Τὴ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, *Banchetto Mistico* (Μυστικὸς Δείπνος) *Cena Mistica* καὶ πολὺ σπάνια *Allegoria della Trinità* (Ἀλληγορία τῆς Τριάδος, ὅπως εἶσιν 374). Τὸν Μυστικὸ Δείπνο ὀνομάζει *Ultima Cena*.

7) Τὸν Ἐλκόμενο τὸν ὀνομάζει κάποτε *Cireneo* (ὁ Κυρηναῖος) συνήθως ὁμως *Salita al Calvario* (Ἄνοδος στὸν Γολγοθᾶ) ἢ καὶ ἀπλῶς *Calvario* (Γολγοθᾶς). Σπανίως *Preparazione della Croce* (Ἐτοιμασία τοῦ Σταυροῦ, ὅπως εἶσιν 242 καὶ 243).

8) Τὴν Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου, *Trionfo* (Θρίαμβος, 94) καὶ *Gloria* (Δόξα, 167, 497). Μὲ τὴν *Glorificazione* (Ἀποθέωση, 801) δὲν εἶμαι βέβαιος ἂν ἐννοεῖ τὴν Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου.

9) Τὴν Ὑπαπαντή, *Presentazione* (Παρουσίαση) καὶ σπανιώτατα *Parandi* (279).

10) Τὴν Γέννηση τοῦ Χριστοῦ συνήθως τὴν ὀνομάζει *Presepio* (Φάτιν) καὶ κάποτε *Natività* (Γέννηση).

11) Τὸ Τρίμορφον (Δέηση) τὸ ἀναφέρει ἀναλυτικὰ: Ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα Πατρὸς καὶ Βαπτιστῆ.

12) Γιὰ τὸν Μελισμό, παράσταση πὺ συναντιᾶται τόσο συχνά, (καὶ μάλιστα σὶς ἐκκλησίες πὺ τοιχογραφήθηκαν μετὰ τὸν 14ο αἰῶνα), δὲν γίνεται παρὰ μιὰ μονάχα φορὰ μνεῖα καὶ μ' ἓνα τρόπο κάπως ἀκατάληπτο (βλ. ἐκκλ. 483).

Τέλος, μὲ τὸν ὄρο *Allegorie* (Ἄλληγορίες) ἐνδέχεται νὰ ἐννοεῖ τὴν Σύναξη Ἁγίων καὶ Ὁσίων (ὅπως τουλάχιστο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω στὶς ἐκκλησίες 126 καὶ 163).

Μὲ τὴν ὀνομασία τῶν ἀγιογραφικῶν θεμάτων ὁ G. εἶχεν ἀσχο-
ληθῆι κάπως διεξοδικώτερα στὸν *Πο τόμο τῶν Monumenti* (σελ.
313 - 324), καὶ μάλιστα εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἐνῶ ἐκεῖ παραθέτει τὴν
ὀνομασία κάθε σκηνῆς, στὸν Κατάλογο χρησιμοποιεῖ ποικίλα καὶ δια-
φορετικὰ ὀνόματα.

Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας δὲν χρησιμοποιεῖ
τὸν γενικὸν ὄρο *τοιχογραφία* ἀλλὰ τὸν πιὸ εἰδικευμένο: *νωπο-
γραφία* (*Affresco*). Ἄλλωστε καὶ ὁ κατάλογος ἀναφέρεται στὶς «νω-
πογραφημένες ἐκκλησίες» (*chiese affrescate*)⁶. Ἐχει ὁμως πιὰ δια-
πιστωθεῖ ὅτι οἱ Κρητικοὶ τεχνῖτες δὲν συνήθιζαν νὰ δουλεύουν πάνω
σὲ ὑγρὸ σοβά, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἐν ξηρῷ τεχνικὴ τῆς τέμπε-
ρας. Γι' αὐτὸ ἀντὶ τοῦ ὄρου *νωπογραφία* καὶ *νωπογραφημέ-
νη*, χρησιμοποιῶ τὸν ὄρο *τοιχογραφία* καὶ *τοιχογραφη-
μένη*.

Στὸ τέλος τοῦ Καταλόγου ἐπισυνάπτω μερικὸς συγκεντρωτικὸς
πίνακες, ποὺ ἀναφέρονται στὸν Κατάλογο καὶ στὸ Συμπλήρωμα Α καὶ
ποὺ νομίζω πὼς καὶ τὴ χρῆση τοῦ βιβλίου κάνουν ἀνετώτερη καὶ στὴ
συναγωγή ὀρισμένων χρήσιμων συμπερασμάτων ὑποβοηθοῦν. Γιὰ τοὺς
πίνακες αὐτοὺς ἔχω νὰ πῶ τὰ ἑξῆς:

1) Ὁ πίνακας I εἶναι χρονολογικὸς καὶ περιλαμβάνει τὶς χρονολο-
γημένες ἐκκλησίες ὅπως καὶ κείνες ποὺ ἔχουν χάραγματα. Μιὰ πρώτη
συνοπτικὴ ἐξέταση μᾶς δείχνει ὅτι: α) ἀπὸ τὶς 845 ἐκκλησίες, ποὺ πε-
ριλαμβάνει ὁ Κατάλογος καὶ τὸ συμπλήρωμα Α, μονάχα 88 βρέθηκαν
χρονολογημένες, δηλαδὴ ἓνα ποσοστὸ 10 ο/ο, β) ἀπ' αὐτὲς τὶς 88 οἱ 5
ἀνῆκαν στὸν 13ο αἰῶνα, οἱ 46 στὸν 14ο, οἱ 33 στὸν 15ο, καὶ οἱ 4 στὸν
16ο⁶, γ) ἀπ' τοὺς τέσσερις Νομούς, ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τὶς περισσότερες
χρονολογημένες ἐκκλησίες εἶναι ὁ Νομὸς Χανίων (46, δηλαδὴ πάνω

⁶) «Ὅλες αὐτὲς οἱ τοιχογραφίες ἔχουν ἐκτελεσθεῖ μὲ τὸν τρόπο τῆς *νωπογρα-
φίας*» ἐτόνιζε καὶ ἄλλοῦ ὁ G. (*Monumenti*, II, 305).

⁷) Γιὰ τὴν χρονολογία 1624, ποὺ γράφει στὴν ἐκκλησία 277, δὲν παραπέμπει
πουθενά, φαίνεται δὲ πὼς ἀφορᾷ χάραγμα. (Γιὰ μεταγενέστερες χρονολογίες βλ. Κ.
Δ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Αἰ βυζαντινὰι τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1957, σελ. 39
σημ. 7). Ὡστόσο εἶναι περίεργο ὅτι ὁ Συγγόπουλος κατὰ τρόπο ρητὸ ὑποστηρίζει
πὼς ὁ Gerola: «δλόκληρον τὸν 16ον αἰῶνα, τὴν περίοδον δηλαδὴ τῆς μεγάλης ἀκ-
μῆς τῆς Κρητικῆς Σχολῆς, δὲν εὑρεν εἰς τὴν Κρήτην οὔτε μίαν χρονολογίαν οὔτε
μίαν ὑπογραφὴν ζωγράφου εἰς τοιχογραφίαν» (*Α. Συγγόπουλοῦ, Σχεδιάσμα
ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς Ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν*, Ἀθήναι 1957, σελ. 10).

ἀπὸ τῆς μιᾶς) καὶ δ) ὅτι στὸ Ρέθυμνο συναντᾶται ἡ ἀρχαιότερη χρονολογία, 1225 (ἐκκλησία 381) καὶ στὸ Λασιθί ἡ πρὸ πρόσφατη, 1523 (ἐκκλησία 809).

2) Ὁ τοπογραφικὸς εἶναι ὁ δεύτερος (πίνακας II), ποὺ ὑποδιαρεῖται στοὺς ἀκόλουθους τρεῖς: α) τῶν χωριῶν καὶ τῶν τοποθεσιῶν, β) τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ γ) τῶν Νομῶν. Ἀπὸ τοὺς πίνακες αὐτοὺς μαθαίνομε πὸς τὶς περισσότερες ἱστορημένες ἐκκλησίες τὶς ἔχουν: ἀπὸ τὰ χωριά ἡ Κάνταρος (Σελίνου), ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες τὸ Σέλινο καὶ ἀπὸ τοὺς Νομούς, τὸ Ἡράκλειο.

3) Ὁ πίνακας III ἀναφέρεται στὰ ὀνόματα τῶν Ἁγίων ποὺ εἶναι ἀφιερωμένες οἱ 845 ἐκκλησίες τοῦ Καταλόγου. Μιὰ ἀπλή σύγκριση φανερῶνει ὅτι οἱ 161 ἔχουν ἀφιερωθεῖ στὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου (μὰ δὲν ξεκαθαρίζεται ἂν πρόκειται γιὰ τὸν Εὐαγγελισμό, τὴν Κοίμησιν, τὰ Εἰσόδια ἢ τὴν Ζωοδόχο Πηγὴν), οἱ 142 στὸν Ἅγιο Γεώργιο, οἱ 81 στὸν Ἅγιον Ἰωάννη (καὶ ἐδῶ δὲν μᾶς λείπει ἂν πρόκειται γιὰ τὸν Πρόδρομο ἢ τὸ Χρυσόστομο), οἱ 53 στὸ Χριστὸ (δὲν ξέρομε ὅμως, ἂν εἶναι ἡ Μεταμόρφωσις, ἢ ἡ Ἀνάληψις ἢ ἡ Ἀνάστασις), οἱ 50 στὸν Ἅγιο Νικόλαο, οἱ 47 στὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελο καὶ οἱ 40 στὴν Ἁγία Παρασκευή. Ἀπὸ τῆς ὑπόλοιπης 259 οἱ 37 εἶναι ἀνώνυμες, ἐνῶ οἱ ἄλλες 222 ἀφιερώνονται σὲ διαφόρους Ἁγίους. Σπανίζουσι: ἡ Ἁγία Βαρβάρα, Ἅγιοι Δέκα, Ἅγιος Ἐλευθέριος, Ἅγιος Εὐθύμιος, Ἅγιος Εὐτυχιανός, Ἅγιος Εὐτύχιος, Ἅγιος Ζωσιμᾶς, Ἅγιος Θωμᾶς, Ἅγιος Ἰάκωβος, Ἅγιος Ἰσίδωρος, Ἅγιος Κύριλλος, Ὁσία Μαρία, Ἅγιος Ματθαῖος, Ἅγιος Μηνᾶς, Ἅγιος Πέτρος, Ἅγιος Πολύκαρπος, Ἁγία Σοφία, Ἅγιος Σύλας, Ἅγιος Σώζων, Ἅγιος Τάφος, Ἅγιος Τίτος καὶ Ἅγιος Φανούριος.

4) Ὁ πίνακας IV ἀναφέρεται στὰ Ἁγιογραφικὰ θέματα. Ἀπ' αὐτὸν φαίνεται ποιᾶς σκηνῆς ἀγαποῦσαν νὰ ζωγραφίζουσι οἱ Κρητικοὶ ἀγιογράφοι. Ἡ σειρά προτιμήσεως τῶν πολυπρόσωπων παραστάσεων εἶναι ἢ ἀκόλουθη: Ἀνάληψις (συναντᾶται σὲ 168 ἐκκλησίες καὶ εἰκονίζεται τόσο συχνά, ὥστε στίς ἐκκλ. 73 καὶ 126 σημειώνεται ἡ ἔλλειψίς της), Εὐαγγελισμὸς (συναντᾶται σὲ 146 ἐκκλησίες), Ὑπαπαντὴ (σὲ 127), Βάπτισις (σὲ 118), Γέννησις Χριστοῦ (σὲ 106), Στιάζωσις (σὲ 93), Κάθοδος στὸν Ἄδην καὶ Ἀνάστασις (85), Μεταμόρφωσις (79), Ἐγερσις Λαζάρου (σὲ 76), Φιλοξενία (σὲ 51), Προδοσία (σὲ 51), Ἀποκαθάρωσις (σὲ 47), Δέησις (σὲ 35). Στίς μονοπρόσωπες ἀπεικονίσεις ἢ σειρά εἶναι ἢ ἀκόλουθη: Θεοτόκος (εἰκονίζεται 162 φορές), Ἱεράρχης (127), Χριστός (93), Ἅγιος Γεώργιος (71), Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος (36), Ἅγιος Δημήτριος (28), Ἁγία Παρασκευή (23).

5) Τέλος ὁ πίνακας V ἀναγράφει τὰ ὀνόματα τῶν ζωγράφων ἐκεῖ.

νων, πού η ταπεινοφροσύνη τους δὲν ὑπῆρξε τόσο δυνατή, ὥστε νὰ κατανικήσει τὴν ματαιόδοξη (μὰ καὶ τόσο ἀνθρώπινη) διάθεση κάποιας ὑστεροφημίας. Ἐντύπωση ὅμως κάνει δι' αὐτὸς ἀπὸ τὶς τόσες εἰκονογραφημένες ἐκκλησίες αὐτὰ μονάχα τὰ 14¹ ταπεινὰ ὀνόματα διασώθηκαν, κι' αὐτὸ ἴσως δείχνει πὼς τὸ πλῆθος τῶν «ἱστοριογράφων» πού ἐκόσμησαν τοὺς ναοὺς τεσσάρων αἰώνων εἶχε ἐπίγνωση τῆς ματαιότη-
 τας τῆς ἐγκόσμιας φήμης, ἴσως γιατί μαζί μὲ τ' ἄλλα θὰ ἐπίστευαν ὅτι «τὰ Μυστήρια τοῖς ταπεινόφροσιν ἀποκαλύπτεται». Γιὰ νὰ καταστήσω ἔπειτα κι' ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς πρὸ εὐκολομεταχείριστο τὸ βοήθημα αὐτό, ἔκρινα σκόπιμο νὰ δώσω σὲ μετάφραση ὅσα στοιχεῖα παραθέτει γιὰ τοὺς 12 ἱστοριογράφους ὁ Gerola, στὸ *Πο τόμο τῶν Monumenti* (σελ. 308 - 310), συμπληρώνοντας μὲ ὅσα ἄλλα ἦλθαν μεταγενεστέρως στὸ φῶς. Παρέλειπα τὸν Nicolò Boni γιατί, καθὼς μαρτυρεῖ καὶ ὁ G., «κανένα του ἔργο δὲν μᾶς εἶναι γνωστό», ὅπως ἐπίσης παρέλειπα καὶ τοὺς ζωγράφους φορητῶν εἰκόνων, πού δὲν ἀποτελοῦν ἀντικείμενο αὐ-
 τοῦ τοῦ Καταλόγου.

Ἐπίσης ἐνόμισα πὼς θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ δώσω μεγαλύτερη ἀκό-
 μα ἔκταση σ' αὐτὲς τὶς συμπληρώσεις, μεταφράζοντας ὀρισμένα ἀντι-
 προσωπευτικά μέρη ἀπὸ τὸ *Πο τόμο τῶν Monumenti*, πού συναρτῶν-
 ται κατὰ τρόπο ἄμεσο μὲ τὸ θέμα τοῦ καταλόγου καὶ συγκεκριμένα :

1) Σχεδὸν ὅλο τὸ κεφάλαιο (σελ. 313 - 324) τῶν (εἰκονογραφικῶν) «Θεμάτων», ὅπου ὁ G. ἀναφέρεται διεξοδικώτερα στοὺς εἰκονογρα-
 φικὸς κύκλους καὶ τὴν ἀντίστοιχη ὀρολογία τους.

2) Μερικὰ — σποραδικὰ — ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή στὸν «Κατάλογο τῶν πορτραίτων τῶν ἀφιερωτῶν»² (σελ. 327).

3) Ἐπίσης μερικὰ — καὶ αὐτὰ σποραδικὰ καὶ ὅσα ἐνόμισα πὼς ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον — ἀπὸ τὸν «Κατάλογο τῶν παραστάσεων τῆς Κολάσεως»³ (σελ. 339 - 346) μὲ ὑπομνηματίσεις καὶ σχόλια ἀπὸ μεταγενέστερες μελέτες.

Ἔτσι αὐτὰ τὰ περιέλαβα σ' ἓνα ἰδιαίτερο Συμπλήρωμα Β.

¹) Ὁ Κ. Καλοκύρης εἰδίασε τὸ ὄνομα «(Ανα)στάσιος, ἱερὸς ἱστοριογράφος» πού ζωγράφισε τὴν ἐκκλησία 441 καὶ «(Δο)ακόπουλος» πού ζωγράφισε τὴν ἐκκλη-
 σία 280 (βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, ο.π. cit., σελ. 49).

²) Σέ 54 — ἀπὸ τὶς 809 — ἐκκλησίες, ἔχουν ζωγραφηθεῖ παραστάσεις ἀφιερω-
 τῶν. Ἄπ' αὐτὲς ἀναλογοῦν: 28 στὸν Ν. Χανίων (11 εἶναι μονάχα στὸ Σέλινο), 16 στὸ Ν. Ρεθύμνης, στὸ Ἡράκλειο 6 καὶ οἱ ὑπόλοιποι 4 στὸ Λαοίθι.

³) Θέματα τῆς κολάσεως ἀναφέρονται 45. Ἄπ' αὐτὰ 24 συναρτῶνται στὸ Ν. Χανίων (18 στὸ Σέλινο), 13 στὸ Ν. Ρεθύμνης, 8 στὸ Ἡράκλειο καὶ 3 στὸ Λαοίθι.

Ξέρει ὁ συγγραφέας καὶ τὸ διατυπώνει καὶ στὴν εἰσαγωγή του, ὅτι ἀπὸ τῆ μεθοδικῆ του ἀνίχνευση θὰ ξέφυγαν τοιχογραφημένοι νοοὶ — πού ἡ ἀναχωρητικὴ διάθεση τῶν ἀφιερωτῶν θὰ ἀνήγειρε σὲ ἀπίθανες ἐρημιές — χωρὶς καὶ νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ, ἂν οἱ νοοὶ αὐτοὶ εἶναι πολλοὶ ἢ λίγοι. Μέχρι σήμερα καὶ ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἀσυστηματοποίητης ἔρευνας, μονάχα 36 νέες ἐκκλησίες μποροῦμε νὰ προσθέσομε στὸν κατάλογο τῶν 809 πού μᾶς ἔδωσε ὁ Γ. "Όταν σκεφθῆι κανεὶς τίς δύσκολες συνθῆκες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (συγκοινωνιακῆς κ.λ.π.), τὸν ὄγκο τοῦ ποικίλου μνημειακοῦ ὕλικου πού ἀνέλαβε νὰ ἐξιχνιάσει, νὰ δεῖ, νὰ καταγράψει καὶ νὰ μελετήσῃ, ἀντιλαμβάνεται παρὰ ἄλλα μὲ τὸ μέγεθος τοῦ ἐπιτεύγματος τοῦ Γ., πόσο μικρὴ εἶναι ἡ νέα συγκομιδὴ (καὶ μάλιστα συγκομιδὴ πού προέρχεται ἀπὸ τίς προσπάθειες — ἔστω καὶ ἀσυστηματοποίητες — περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς ἐρευνητῶν).

Τὸ νέο αὐτὸ ὕλικὸ συγκεντρώθηκε καὶ ἀπαρτίζει τὸ Συμπλήρωμα Α. Ἐλπίζω καὶ εὐχομαι μιὰ οργανωμένη καὶ μεθοδικὴ ἔρευνα νὰ τὸ πλουτίσῃ. "Όπως εὐχομαι ν' ἀντιμετωπισθῆι ἄμεσα καὶ ἀποτελεσματικὰ ἡ διάσωση τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ πλούτου τῆς μεσαιωνικῆς μας τέχνης — πού μέρα μὲ τὴν ἡμέρα φθίνει καὶ χάνεται — καὶ νὰ ἐξερευρηθῆι, παρὰ ἄλλα, ὁ τρόπος γιὰ τὴ συστηματικὴ μελέτη καὶ προβολή. Παρήγορες ἀγγελίες κ' ἐνδείξεις, ἐξαιρετικὰ ἐνθαρρυντικῆς, πρέπει νὰ ὁμολογηθῆι πὼς δὲν ἔλειψαν τὰ τελευταῖα χρόνια. Καὶ εἶναι, νομίζω, κατὰ ἄλληλη ἡ στιγμή καὶ ἡ θέση, νὰ πῶμε λίγα λόγια πάνω σ' αὐτό.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀθόρυβη καὶ σύντομη δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν στὸν τομέα τῆς περιουλλογῆς καὶ διασώσεως τῶν Χριστιανικῶν μας κειμηλίων καὶ μνημείων. Οἱ ἐνέργειες πού κατέβαλε, τὴν τελευταία 10ετία, πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ καταβάλλει, ἀπέδωκαν ἀρκετὰ μέχρι σήμερα καὶ πιστεύω πὼς θ' ἀποδώσουν ἀκόμα περισσότερα στὸ μέλλον. Ξέρω πόσο τὸ ἔργο εἶναι δύσκολο καὶ πόσο συχνὰ καταντᾷ τραχὺ καὶ ἄχαρο. Ἄλλὰ εἶναι, φαίνεται, ἀναπόφευκτο νὰ συμβαίνει ἔτσι κάθε φορὰ πού πρόκειται νὰ μποῦνε στὴν περιοχὴ τῆς σύγχρονης ζωῆς καὶ νὰ ἀναζήσουν, ἔστω καὶ σὰν μουσειακὸ πιὰ ὕλικό, μορφῆς κ' ἐκφράσεις ζωῆς περασμένης. Ἀξίζει μάλιστα νὰ θυμηθοῦμε τώρα τὸ πικρὸ παράπονο τοῦ ἀειμνηστοῦ Γ. Λαμπράκη, ὅταν ἄρχιζε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν τόπο μας τὸ συστηματικὸ ἔργο τῆς διασώσεως «τῶν ἐν Ἑλλάδι ἢ ἀλλοῦ εὐρισκομένων ἔτι λειψάνων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιότητος». Στὴ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Δ. Σ. τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸν Ἰανουάριον 1891, ὁ λαμπρὸς ἀδιδὸς πρωτοπόρος ἔλεγε: «Δὲν περιγράφονται τὰ δευρὰ ὅσα ὑπέστημεν, τὴν διάσωσιν τῶν ἱερῶν τούτων κειμηλίων τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας ζητοῦντες. Μάτην ἐδεικνυ-

μεν τοῖς ἀρμοδίοις τὴν ἀξίαν τῶν ἀντικειμένων τούτων, μάτην παρεκαλοῦμεν ὅπως οὗτοι, φειδόμενοι τῶν ὀλίγων ἐναπολειφθέντων μνημείων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης μεριμνήσωσιν ὑπὲρ αὐτῶν... μάτην ὡς γαλῆ τοὺς γαλιδεῖς αὐτῆς τὰς διαφόρους ἡμῶν μελέτας καὶ διατριβὰς πρὸς τοὺς τότε ἰσχύοντας περιεφέρομεν, ζητοῦντες νὰ ὑποδείξωμεν, νὰ καταδείξωμεν, νὰ πείσωμεν εἰ δυνατόν, ὅτι ἀξίζει τὸν κόπον νὰ δοθῇ μικρά τις προσοχὴ καὶ εἰς τὰς ὅλως ἐγκαταλελειμμένας Χριστιανικὰς ἀρχαιότητας καὶ νὰ ὀρισθῇ μικρόν τι ποσὸν πρὸς διάσωσιν τῶν Χριστιανικῶν ἐρειπίων, μεθ' ὧν ἅπας ὁ Ἐθνικὸς ἡμῶν βίος συνδέεται...». Καὶ συνεχίζει : «Οὕτως, ἐνῶ οἱ μὲν Κυβερνῶντες οὐχὶ ἀγρόν, ἀλλ' ἀγροὺς μετὰ βοῶν ἠγόραζον, οἱ δὲ ἰδιῶται ἐξενίζοντο¹⁰ ἐπὶ τῇ καινῇ, οὕτως εἰπεῖν, διδαχῇ ταύτῃ τῶν Χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων, ὀλίγοι τινες πονοῦντες... προέβημεν εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς X. A. E.»¹¹.

Ἀπὸ τότε ἔχουν περάσει ἑβδομήντα χρόνια καὶ ἐντούτοις οἱ δυσχερεῖς πρὸς συναντῶνται καὶ σήμερα, ἂν δὲν εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἴδιες, λίγο διαφέρουν. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ἡ E. K. I. M. προχωρεῖ σταθερὰ στὸ ἔργο της. Μιὰ ἀπὸ τίς σοβαρότερες ἐκδηλώσεις τῆς μέριμνάς της εἶναι καὶ ἡ ἀπὸ καιρὸ μελετώμενη συστηματικὴ συγκέντρωση ἀντιγράφων ἀπὸ τίς ἀντιπροσωπευτικώτερες τοιχογραφίας τῆς νήσου. Τὸ ἔργο πρόκειται σύντομα ν' ἀρχίσῃ¹² καὶ ἔτσι, ὅταν κάποτε θά 'χέι δλοκληρωθεῖ, ὁ τόπος μπορεῖ νὰ 'ναι περὶφανος ὅτι συνετελέσθη μιὰ ἀληθινὰ μεγάλη δουλειά, γιὰ νὰ ἐπακολουθῆσει, ἀμέσως μετὰ, ἡ ἀκόμα μεγαλύτερη : ἡ διάσωση τῶν τοιχογραφημένων μας ἐκκλησιῶν.

Ἔργον ἐπίσης τῆς Ἑταιρίας, ἀπὸ τὰ πιδ σημαντικὰ, εἶναι καὶ ἡ ἐκδοσὴ κειμένων καὶ ἐρμηνευτικῶν ἔργων, πρὸς ἔχουν σχέση μὲ τὴν μισαιωνικὴν μας ἱστορίαν καὶ τέχνην. Ἡ παροῦσα ἐκδοσὴ πιστοποιεῖ ἀκριβῶς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς E. K. I. M. καὶ σιὸν τομέα αὐτόν.

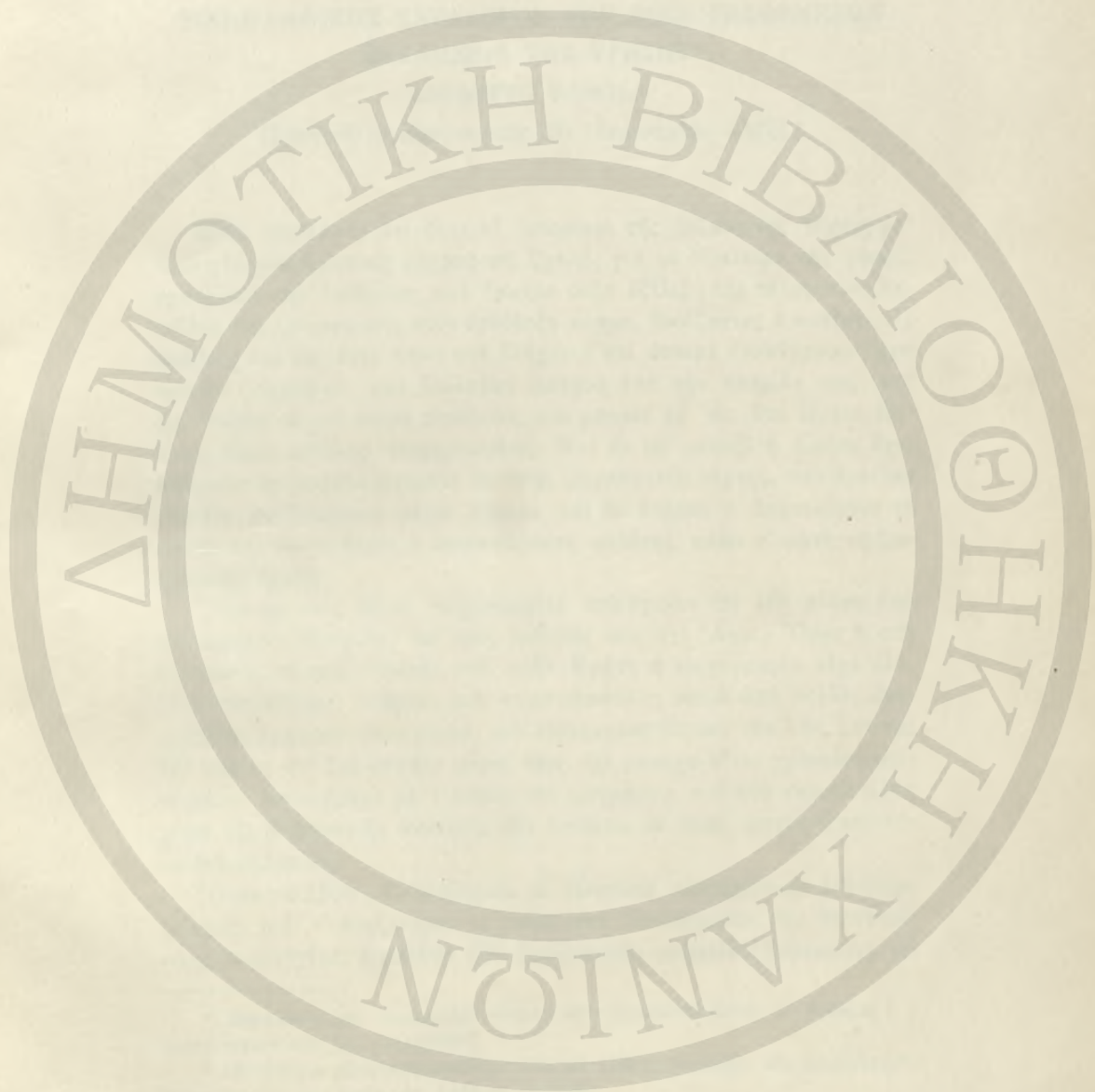
Μάιος 1960

Κ. Ε. ΔΑΣΣΙΘΙΩΤΑΚΗΣ

¹⁰) Ὑπογραμμίζει ὁ Δ. Λαμπάκης.

¹¹) Δελτίον Ἀοῦ Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρίας, ἐν Ἀθήναις 1892, σελ. 57 - 59.

¹²) Πρῶτα δείγματα αὐτοῦ πρὸς νὰ γίνῃ εἶναι δυὸ ὄρατα ἀντίγραφα, ἀπὸ τοιχογραφίας τοῦ Ν. Χανίων, πρὸς βρισκονται στὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Κρήτης (Ἡράκλειον). Τὰ φιλοτέχνησε, πρὸν τέσσαρα χρόνια περίπου, ὁ Φώτης Ζαχαρίου κατὰ παραγγελίαν τοῦ Α. Καλοκαιρινοῦ.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΜΕΝΩΝ
ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ¹

GIUSEPPE GEROLA

(Τακτική συνέλευση τῆς 20 Ἰανουαρίου 1935)*

Εἶναι περίεργο, ὅτι ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης μι-
λοῦν γιὰ μιὰ Κρητικὴ ζωγραφικὴ Σχολή, γιὰ τὰ ἰδιαίτερά της γνωρί-
σματα καὶ τὴν ἐπίδραση, πού ἤσκησε στὴν ἐξέλιξη τῆς τελευταίας πε-
ρίοδου τῆς ζωγραφικῆς στὸν ὀρθόδοξο κόσμο, βασιζόντας ὁ καθένας τὶς
ἀπόψεις του ἀφ' ἑνὸς πάνω στὰ ἐλάχιστα καὶ ὕστερα ἐνυπόγραφα ἔργα
κρητῶν ζωγράφων, πού δούλεψαν μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, καὶ
ἀφ' ἑτέρου σὲ μιὰ σειρά εἰκασιῶν, πού μπορεῖ νὰ ἴναι ὅσο θέλετε ἐξυ-
πνες, ἀλλὰ καθόλου τεκμηριωμένες. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ ἡ Κρήτη ἔχει
ἀφθονώτατα ἀρχαῖα μνημεῖα τοπικῆς ζωγραφικῆς τέχνης, πού ἔμειναν
ὀλότελα ἀνεξερευνήτα μέχρι σήμερα καὶ θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελέσουν τὸ
πρῶτο καὶ κοινὸ θεμέλιο ὁποιασδήποτε μελέτης πάνω σ' αὐτὴ τὴ ζω-
γραφικὴ σχολή.

Ἐντικρουστίς λίγες τοιχογραφίες πού ἔγιναν τὸν 16^ο αἰῶνα ἀπὸ
τὸν Κρητικὸ Θεόφιλο² καὶ τοὺς μαθητές του, στὸ Ἁγιον Ὄρος ἢ στὴ
Θεσσαλία, σὲ μιὰ περίοδο πού στὴν Κρήτη ἡ τοιχογραφία εἶχε ὀλό-
τελα σταματήσει, ὑπάρχει μιὰ σημαντικώτερη σειρά ἀπὸ πολλὰς ἑκα-
τοντάδες κρητικῶν ἐκκλησιῶν, πού εἰκονογραφήθησαν τὸν 13^ο, 14^ο καὶ
15^ο αἰῶνα, καὶ ἔνα μεγάλο μέρος τους ὄχι μονάχα εἶναι χρονολογημέ-
νο μὰ καὶ ἐνυπόγραφο μὲ τ' ὄνομα τοῦ ζωγράφου, καὶ πού καμμιά ἄλλη
χώρα τῆς Βυζαντινῆς ἀνατολῆς δὲν διαθέτει σὲ τόση ποικιλία καὶ τό-
σο ἐνδιαφέρουσες.

Ὅταν τὸ 1900 - 1902 ἄρχισα νὰ ἐξερευνῶ συστηματικὰ ὀλόκληρο
τὸ νησί, γιὰ ν' ἀναζητήσω τὰ μνημειακὰ ὑπολείμματα τῆς Βεγετσιά-
νικης κυριαρχίας, ἡ μελέτη τῶν ζωγραφικῶν μνημείων βυζαντινοῦ τύ-
που

*) Σημειώσεις καὶ περικοπὲς γενικά, πού βρίσκονται μέσα σὲ ἀγκύλες []
ἔχουν γραφῆ ἀπὸ τὸν μεταφραστή.

1) Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀνακοινώθηκε στὸ III Διεθνὲς Συνέδριο τῆς Χριστιανικῆς
Ἀρχαιολογίας πού ἔγινε στὴ Ραβέννα τὸ 1932.

2) [Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὸ Θεοφάνη καὶ ὄχι γιὰ τὸ Θεόφιλο].

που δὲν ἦταν στὸ πρόγραμμα τῶν ἀναζητήσεών μου. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶχα καὶ τὴν ἀπαραίτητη προπαρασκευὴ γιὰ μιὰ τέτοια ἔρευνα.

Κατ' ἐξαίρεση ἀσχολήθηκα τότε μὲ τὶς ἐκκλησίες ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ἐπιγραφὰς ἱστορικοῦ χαρακτήρος ἢ ὅπου ὑπῆρχαν οἱ τυπικὲς παραστάσεις μὲ τὰ πορτραῖτα τῶν ἀφιερωτῶν ἢ τὴν εἰκονογραφία μὲ τὶς τιμωρίες τῆς κολάσεως³.

Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες ἐκράτησα τότε, ὡς ἐκ περισσοῦ, μερικὲς σημειώσεις, σχεδὸν συμπτωματικὰ καὶ κατὰ τρόπο δλότελα περιληπτικὸ, δίχως νὰ ἔχω τὴν ἀξίωση ὅτι κάνω ἔργο δλοκληρωμένο καὶ τεχνικὸ. Ἐκκανα τὴ σκέψη ὅτι ἄλλοι, μὲ τὴν κατάλληλη προπαρασκευή, θὰ ἀνελάμβαναν τὸ ἐγχείρημα.

Μὰ πέρασαν ἀπὸ τότε τριάντα καὶ περισσότερα χρόνια χωρὶς τὸ ἐλκυστικὸ αὐτὸ θέμα ν' ἀποτελέσει, οὔτε καν ἓν μῆρει, ὕλικὸ γιὰ τοὺς μελετητὲς τῆς Βυζαντινῆς τέχνης⁴, οἱ ὁποῖοι—ὅπως τὸ εἶπα καὶ προηγουμένως—ἀρκέστηκαν νὰ κρίνουν τὴν Κρητικὴ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὸ ἀποταμίευμα τῶν ὑστερων προϊόντων τῆς, ποὺ ἔγιναν ἔξω ἀπὸ τὸ νησί, ἐνῶ γιὰ τὴν παλαιότερη ἐποχὴ ἱκανοποιήθηκαν μὲ θεωρίες δλότελα πλαστῆς.

Σήμερα ἀποτολμῶ τὴν ἔκδοση αὐτῶν τῶν σημειώσεων μὲ ὄσες κι' ἂν ἔχουν ἐλλείψεις, ἀφ' ἑνὸς γιὰτὶ ὕστερα ἀπὸ τόσο χρονικὸ διάστημα καὶ τόσες ταλαιπωρίες περιέχουν δεδομένα καὶ πληροφορίες, ποὺ μερικὲς δὲν ἀνευρίσκονται πιά οὔτε κατὰ χώραν, κι' ἔπειτα γιὰτὶ πιστεύω πὼς μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν ὄχι μονάχα σὰν κίνητρο μὰ καὶ σὰν ἓνας πρῶτος καὶ πολὺ γενικὸς ὁδηγὸς γιὰ τὴ μελέτη τῶν διασωθέντων μνημείων τῆς Κρητικῆς ζωγραφικῆς.

Ὅταν ἀναλογισθῶ ὅτι οἱ τοιχογραφημένες ἐκκλησίες τῆς Κρήτης, ὅπως ἀριθμοῦνται στὸν κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ, ὑπερβαίνουν τὶς 800 καὶ πὼς ἡ χρονολογία τῶν εἰκονογραφήσεων αὐτῶν περιορίζεται ἀνάμεσα στὸν XIII καὶ τὸν XV αἰῶνα, ὅλες ἄθικτες ἀπὸ ἐπιδιορθώσεις ἢ μεταγενέστερες ἐπιζωγραφήσεις, πιστεύω ὅτι ἡ σκοπιμότητα τοῦ δημοσιεύματος θ' ἀναγνωρισθεῖ ἀκόμα καὶ ἀπὸ κείνον ποὺ ἔχει διάθεση νὰ ἐπισημάνει ὅλες τὶς ἀτέλειες αὐτῶν τῶν σημειώσεων, ποὺ δὲν ἦσαν προορισμένες γιὰ τὴ δημοσιότητα.

* * *

Διέτρεξα τὸ νησί, μπορῶ νὰ πῶ ἔξ ὄλοκλήρου, σὲ δυὸ περιόδους.

³) G. Gerola, Monumenti Veneti nell' isola di Creta, Venezia, 1905 καὶ συνεχ.

⁴) Ἰδιαίτερα χαίρω ποὺ μεταπειθόμαι. Ὁ Sergio Bettini συμπλήρωσε κι' ὅλας μιὰ ἐξαιρετικὰ καρποφόρα ἐπίσκεψη στὴν Κρήτη κι' ἐτοιμάζεται ν' ἀρχίσει τὴν ὀριστικὴ μελέτη τῶν τοιχογραφιῶν τῆς νήσου.

Ἐκ τῆς Γενάρη τοῦ 1900 ὡς τῆς Γενάρη τοῦ 1901 τὴν πρώτη φορά, καὶ ἀμέσως μετὰ, ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1901 ὡς τὸν Ἰούλιο τοῦ 1902, τὴν δεύτην. Μιὰ σύντομη περιήγησις, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1910, μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐπισκεφθῶ ἕνα μέρος ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Χανίων, πού δὲν τὴν εἶχα ἀκόμα ἐξερευνηθεῖς. Στὶς μεταγενέστερες, πολὺ σύντομες, μεταβάσεις μου εἰς τὴν Κρήτην δὲν εἶχα πιά τὴν εὐκαιρίαν νὰ προχωρήσω εἰς ἐνδότερα τῆς νήσου.

Ἡ ἀναζήτησις ἔγινε συστηματικὰ μιὰ - μιὰ περιοχὴ. Παρέλειψα ὅμως καὶ μερικὰ χωριά, πρὸ πάντων ὅταν οἱ πληροφορίες πού εἶχα ἀπὸ τὶς πλησιέστερες περιοχὰς ἔδειχναν πὼς δὲν ὑπῆρχε τίποτα πού νὰ ἴναι ἰδιαιτέρα ἀξιόλογο. Ἀπὸ τὶς ἀναρίθμητες ἐκκλησίας, πού εἶναι σκορπισμέναι εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἐπισκέφθηκα τὶς εὐκολοπρόσιτες ἢ ὅσες μοῦ ὑπέδειξαν ὡς περισσότερον σημαντικὰς. Γιὰ ὀρισμένες μάζεψα πληροφορικὰς πληροφορίες. Μὰ εἶναι ἐνδεχόμενον ἀρκετὰς νὰ ἔξφυγαν ἀπὸ τὶς ἀναζητήσεις μου, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ὑπομονητικὰς καὶ ἐμπεριστατωμέναις.

Στὸν κατάλογον πού ἀκολουθεῖ σημειώνονται οἱ ἐκκλησίαι πού ἐξακρίβωσα ὅτι ἦσαν τοιχογραφημέναι, ἀκόμα καὶ ὅταν ἡ τοιχογράφησις ἦταν μερικὴ. Τὸ ἐρωτηματικὸν σημαίνει ὅτι δὲν ἐπισκέφθηκα ὁ ἴδιος τὴν ἐκκλησίαν, μὰ πῆρα ἀπλῶς πληροφορίες ἀπὸ ἄλλους. Ἐκράτησα σημειώσεις καὶ γιὰ τὰ μνημεῖα πού ὁ διάκοσμός τους εἶναι φθαρμένος ἢ κατεστραμμένος, γιὰ νὰ συμπληρώσω τὴν στατιστικὴν ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀποκλείεται νὰ ἀποκαλυφθοῦν ἄλλα τμήματα ζωγραφικῆς κάτω ἀπὸ τὰ ἐπιχρίσματα. Περιτετεῖ νὰ πῶ ὅτι ὑπάρχει δυστυχῶς ὁ κίνδυνος πολλὰς ἀπὸ τὶς ἐκκλησίας πού ἐπεσήμανα νὰ χάσων ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ζωγραφικόν τους διάκοσμον, εἴτε λόγω φθορᾶς εἴτε ἐξ αἰτίας φρικτῶν ἀνακαινίσεων.

Ἐπειδὴ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ θὰ ἦταν ἀνακριβὲς νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι ὁ κατάλογος τῶν 800 καὶ πλέον ἐκκλησιῶν, πού παρουσιάζεται μετὰ βῆσιν τὶς παρατηρήσεις πού ἔγιναν πρὶν τριάντα χρόνια, θὰ πρέπει νὰ ὑποστῇ μεγάλη ἀπομείωσις συγκρινόμενος μετὰ τὴν σημερινὴν πραγματικότηταν. Ἐάν ὑπάρχουν ἐκκλησίαι πού εἶναι ἀμφίβολον ἂν εἶναι ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ τοιχογραφημέναις ἢ ἄλλαι πού εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ διάκοσμός τους ἔχει περιορισθῆναι εἰς τὸ ἐλάχιστον ἢ ἔχει ὀλοῦτερον ἐξαφανισθῆναι, ὑπάρχουν ὅμως, σὲ ἀντιστάθμισμα, καὶ ἐκκλησίαι πού ἔξφυγαν ἀπὸ τὴν ἐξερεύνησίν μου, ὅπως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι πού οἱ τοιχογραφίαι τους ἀσθεστώθησαν ἢ μαύρισαν ἀπὸ καπνίαις καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθοῦν μετὰ κατάλληλων ἐπιδιορθώσεων⁵.

⁵) Δὲν θὰ πάψω ποτε νὰ συνιστοῦμαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, νὰ φροντί-

Χωρίς να λάβω υπ' όψει μου τὸ δρομολόγιο ποὺ ἀκολούθησα στὰ διάφορα ταξίδια μου, συγκέντρωσα στὸν κατάλογο τὶς ἐκκλησίες σύμφωνα μὲ τοὺς τέσσερις νομοὺς καὶ τὶς ἀντίστοιχες Βενετσιάνικες ἐπαρχίες τῆς Κρήτης, ποὺ κι' αὐτὲς ὑποδιαιροῦνται μὲ βάση τὰ κοινοτικά ὄρια ποὺ ἴσχυαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐξερυθίνσεως⁹, ἀκόμα κι' ἂν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὑφίσταται ἀμφιβολία κατὰ πόσον μιὰ τοποθεσία ὑπάγεται σὲ τοῦτο τὸ Δῆμο ἢ τὸ γειτονικό.

Τὸ πρῶτο ὄνομα εἶναι τοῦ χωριοῦ, τῆς Μονῆς ἢ τοῦ συνοικισμοῦ. Τὸ ὄνομα ποὺ βρίσκεται μέσα σὲ παρένθεση ἀναφέρεται στὴν περιοχὴ ἢ στὰ περίχωρα ὅπου ἡ ἐκκλησία.

Ἡ μεταγραφή τῶν ὀνομάτων⁷ ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ ἐφήρμοσα καὶ κατὰ τὸ παρελθόν⁸. Τὸ ἴδιο θὰ πρέπει νὰ πῶ καὶ γιὰ τὴν ὀνοματολογία τῶν Ἀγίων, ποὺ τὴν προσήρμοσα χάριν εὐκολίας στὴν Βενετσιάνικη παράδοση⁹: Veneranda ἢ Παρασκευή, Lucia ἢ Φωτεινή, Domenica ἢ Κυριακή, Liberale ὁ Ἐλευθέριος¹⁰ κλπ.

Ἡ περιγραφή τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι τελείως συνοπτική. Ἡ θέση τῶν διαφόρων παραστάσεων δὲν ἀναγράφεται, ὁσάκις ἔχουν τὴ συνηθισμένη διάταξη¹¹. Τὰ θέματα τῶν διαφόρων σκηνῶν, σημειώνονται μὲ τὸν πιὸ σύντομο τρόπο. Συνθέσεις δυσκολοερμήνευτες δὲν ἐπεχείρησα νὰ τὶς διευκρινίσω οὔτε καὶ δῶ, γιὰ ν' ἀποφύγω παρανοήσεις¹². Στίς

σεὶ γιὰ τὶς ἐκκλησίες αὐτὲς καὶ πρὸ πάντων γιὰ ὅσες εἶναι ἐτοιμόρροπες, δίχως στέγη, ἐκτεθειμένες στίς κακοκαιρίες κι' εἶτομες νὰ διαλυθοῦν. Οἱ ἐργασίες τῆς στερεώσεως θὰ πρέπει νὰ ἔχουν χαρακτῆρα προληπτικό. Ὅσο γιὰ τὴν πραγματικὴ ἀποκατάσταση τῶν τοιχογραφιῶν, δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἡ πρωταρχικὴ τοῦ ἀξία βρίσκεται σήμερα στὴν ἐξαιρετικὴ τους διατήρηση, ἀθικτες, ὅπως εἶναι, ἀπὸ ἐπιδιορθώσεις καὶ ἐπιζωγραφήσεις καὶ θὰ ἦταν πραγματικὴ ἀπώλεια ἂν, χάριν τῆς ἀποκαταστάσεως, χάσουν τὴν ἀσύγκριτὴ τους ἀξία.

⁹) Βλ. Ν. Σ τ α υ ρ ά κ η ς, Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, Ἀθήνησι, 1890. Ἐπίσης βλ. τὸν σχετικὸ γεωγραφικὸ χάρτη «Creta» τοῦ Η. Kiepert καὶ τὸν ἑλληνικὸ «Κρήτη» τοῦ Α. Ι. Μπικάκη.

Περὶ τὸ νὰ προσθέσωμὲ πῶς τὰ δεδομένα αὐτὰ δὲν συμπίπτουν μὲ τὰ ἐπίσημα τοῦ «Πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀπογραφὴν Μαΐου 1928, Ἀθήναις 1929».

⁷) Μὰ κι' αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δίδονται, ὄχι σπάνια, μὲ ἀλλοιώτικες μορφές, τόσο ἀπὸ τὶς διάφορες πηγές, ἀκόμα καὶ ἐπίσημες, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ ζωντανὴ φωνὴ τοῦ λαοῦ.

⁸) Βλ. G. Gerola, Monumenti, τόμος I, σελ. XXXIII συνεχ.

⁹) Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν σημειώσεων ἔγινε σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Βενετσιάνικου στοιχείου στὴν Κρήτη.

¹⁰) G. Gerola, Monumenti, τόμος I, σελ. XXXIV σημ. 1.

¹¹) Ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμος II, σελ. 314 καὶ συνεχ.

¹²) [Ὅρισμένες παρανοήσεις ἔγιναν. Βλέπε σημ. στὴν ἐκκλ. 44. Ἐπίσης Κωνστ. Δ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Αἱ Βυζαντινὰ τοιχογραφία τῆς Κρήτης, σελ. 36 σημ. 3].

ἀναπαραστάσεις τῶν πορτραίτων τῶν ἀφιερωτῶν καὶ τῶν κολασμένων, προστίθεται καὶ ἡ ἔνδειξις τῆς περιγραφῆς ποῦ ἔγινε στὸ ἔργο μου. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ μερικές τοιχογραφίες ποῦ δημοσιεύονται σ' αὐτό.

Ἐάν οἱ εἰκονογραφήσεις εἶναι ἐνυπόγραφες, σημειώνεται τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχνη, μὲ ἀναφορὰ καὶ πάλι στὸ ἔργο μου.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τίς χρονολογημένες τοιχογραφίες¹³: ἡ σχετικὴ ἔνδειξις παραπέμπει στὶς σελίδες ὅπου ἡ ἐπιγραφή βρίσκεται δημοσιευμένη, στὸν IV τόμο τοῦ ἔργου μου.

Ἐάν λείπει ἡ χρονολογία, συμπληρώνεται μὲ τὴν ἔνδειξις τοῦ ἀρχαιότερου, χρονολογημένου, χαραγματος, ποῦ ἔχει σκαλιστεῖ πάνω στὶς τοιχογραφίες καὶ ποῦ ἀποτελεῖ τὸ ὄριο ante quem γιὰ τὴν χρονολόγησι αὐτοῦ τοῦ στρώματος τῶν εἰκόνων¹⁴. Ἄλλωστε καὶ δίχως χρονολογία οἱ τοιχογραφίες ἀνάγονται, σχεδὸν στὸ σύνολό τους, στὴν περίοδο ἀνάμεσα XIII καὶ XV αἰῶνα.

Ὁ νέος ἐξερευνητὴς θὰ μπορέσει νὰ κρίνει ἂν θὰ βρεῖ ἀρχαιότερες. Οἱ μεταγενέστερες, ποῦ ἀνήκουν στὸν XVI καὶ XVII αἰῶνα, εἶναι ἐξαιρέσεις ποῦ δὲν ὑπολογίζονται.

Αὐτὸς εἶναι ὁ κατάλογος. Ὅποιος τὸν χρησιμοποιοῦσε παρακαλῶ νὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸν χαρακτήρα του τὸν τελείως προσωρινὸ καὶ δίχως ἀξιώσεις ἰδιαίτερης ἀξίας. Ἄν προσποριστεῖ κάποιο ὄφελος, τότε, ὡς ἀντάλλαγμα, ἄς δεῖ μὲ ἐπιείκεια ὅλα τὰ ἄλλα ἐλαττώματά του.

¹³) [Πρώτη ἀναγραφὴ τῶν χρονολογημένων ἐκκλησιῶν ἀπὸ Gerola, βλ. Monumenti, II, σελ. 300].

¹⁴) Ὁ ἔλεγχος θὰ μπορέσει νὰ γίνῃ πληρέστερος ὅταν θὰ δημοσιεύσω τὸ ἀφθονο ὄλικὸ τῶν Κρητικῶν χαραγμάτων ποῦ ἔχω περισυλλέξει καὶ δὲν ἔχω ἀκόμα ταξινομήσει.

ΚΙΣΑΜΟΣ
ΔΗΜΟΣ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ

1. Κούτρης
Ἅγία Παρασκευή = Ὑπολείμματα στὴν κόγχη.

2. Καθούσι
Ἅγιος Κυργιάννης = Ὑπολείμματα.

3. Ἅγιοι Πάντες
Ἅγιοι Πάντες = Ὑπολείμματα.

4. Βρύσες
Τοῦ Σωτήρος ;

5. Λακοπίθι
Τοῦ Σωτήρος ;

ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ ΚΙΣΑΜΟΥ

6. Πύργος
Ἀρχάγγελος Μιχαήλ = Ἐφθαρμένες.

7. Νοπήγια (περίχωρα)
Ἅγιος Γεώργιος = Διάφορα διακοσμητικὰ φυλλώματα, ἰταλικῆς καλαισθησίας.

8. Λουσακιές (Ζαχαριανὰ)
Παναγία = Στὸ θόλο.

9. Κουκουναρὰ
Παναγία = Ἴχνη.

10. — (Χορευθιανὰ)
Ἅγ. Γεώργιος = Ἀνάληψη, Εὐαγγελισμός, Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Γέννηση τοῦ Χριστοῦ (βλες στὴν καμάρα).

11. Τοπόλια
Τίμιος Στανθός καὶ Ἅγ. Παρασκευή¹⁵ = Στὸ β. κλίτος: Σταύρωση, Ἐγερση τοῦ Λαζάρου, Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Ἐμπαϊγμός, Βζήοφόρος, Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Προδοσία, Ἀνάληψη.

¹⁵ [Καθολικὸ καλιᾶς γυναικείας Μονῆς ποὺ φαίνεται πὺς λειτουργοῦσε πρὶν 50 χρόνια περίπου. Ὁ G. δὲν ἀναφέρει τὴν παράσταση τῆς Θείας Μεταλήψεως στὴν κόγχη].

ἄγιοι· ἄλληγορίες· Ἐδαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ἡ Παρθένος
ἐν προτομῇ στήν κόγχη.

12. — (Κάλιστος)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Κατεστραμμένες.

13. — (Κατωχώρι)

Παναγία καὶ Ἁγία Τριάδα = Ἀσβεστωμένες.

14. Τσουρουνιανὰ

Ἅγιος Γεώργιος; ¹⁶

15. Ἅγιος Κυργιάννης (Ἀληζίζιανὰ)

Ἅγιος Παντελεήμων;

16. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης.

17. Καμηλιανὰ

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος; ¹⁷

18. Σειρικάρι.

Ἅγ. Ἀπόστολοι ¹⁸ = Ὑπολείμματα.

1427 (Gerola, IV, 412, n. 3)

19. Καλάθηνες

Παναγία = Ὑπολείμματα.

20. —

Παναγία καὶ Ἁγία Τριάδα = Στὴν καμάρα τοῦ βορ. κλίτους.

21. —

Ἅγ. Ἰωάννης = Μονάχα στὸ βόρειο κλίτος.

22. —

Ἅγιος Γεώργιος = Μονάχα στὸ βόρειο κλίτος.

23. Νησι

Παναγία.

¹⁶) [Στὴν ἄντυχα τοῦ δυτικοῦ σφενδονίου, ἐπιγραφή μετ' χρονολογία 683... (1330 - 1339). Χαράγματα 1443 καὶ 1469].

¹⁷) [Στὸν δυτικὸ τοῖχο, πρὸς τὴ μεριά τοῦ βορρᾶ, ἐπιγραφή διαστάσεων 90×37 ἑκατοστά, ποὺ ἀναφέρει τὸ Μιχαὴλ, τὸ Μάρκο καὶ τὸ Γιώργη Στενὸ καὶ φέρνει χρονολογία 6948 (1440). Στὸν βορεινὸ τοῖχο χάραγμα μετ' οὐκὸσημο καὶ χρονολογία 1505 καὶ τ' ὄνομα Nicolaus Rizado].

¹⁸) [Στὸν τελευταῖο πόλεμο καταστράφηκε τὸ δυτικὸ μέρος ἀπὸ γερμανικὸν ἔλμο. Ξανακτίστηκε πολὺ πρόχειρα].

ΔΗΜΟΣ ΣΠΗΛΙΑΣ

24. Ροδοποῦ (Περίχωρα)
 Ἅγ. Παῦλος ;
25. Ραβδούχας
 Ἅγ. Μαρίνα = Ἅγιοι Ὑπαπαντή· Γέννηση Χριστοῦ· Εὐαγγελισμός· Μανδήλιον· Χριστὸς στηθαίος.
26. Γωνιά
 Παναγία = Ὑπολείμματα.
27. Δρακώνα
 Ἅγιος Στέφανος ;
28. Ἐπισκοπή
 Καθεδρικός = Ὑπολείμματα.

ΔΗΜΟΣ ΠΑΝΕΘΥΜΟΥ

29. Καρῆς
 Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Ἐν μέρει ἀσβεστωμένες
30. Πανέθυμος
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἀπομένει μόνο τὸ νότιο ἥμισυ.
31. Μουρὶ
 Ἅγιος Νικόλαος = Μεγάλος Ἅγ. Νικόλαος στηθαίος· διάφορες σκηνές· Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Παντοκράτορας.

ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ

32. Νέμπρος
 Ἅγ. Κωνσταντῖνος = Ἐφθαρμμένες.
 Ἀνάμεσα 1452 καὶ 1462 (Gerola IV, 415. n. 10).
33. Βουκολιῆς
 Ἅγ. Ἀνδρέας = Κατεστραμμένες.
34. Κακόπετρος
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ὑπολείμματα.
 Χάραγμα τοῦ 1392.
35. Παληὰ Ρούματα (Περαχώρι)
 Παναγία = Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, τῶν Βαΐων, ἡ

"Εγερση τοῦ Λαζάρου, "Ανάληψη" Εὐαγγελισμός· Παρθένος ἐν προτομῇ.
1359 - 1360 (Gerola, IV, 415, n. 11).

36. — (Ἀρχοντικά)
"Ἅγιος Σπυρίδων καὶ "Ἄγ. Ἰωάννης = "Ο "Ἅγιος Ἰωάννης ὁ
Εὐαγγελιστὴς ἐν προτομῇ στὸ τόξο· Ὑπαπαντή, Βαΐοφόρος, Γέν-
νηση Χριστοῦ, Βάπτισις· Τιμωρίες Κολασμένων (Gerola, II, 340,
n. 1).

37. — (Τραχινὸ)

"Ἄγ. Γεώργιος ;

38. — (Διδιανὰ)

"Ἄγ. Ἐλευθέριος ;

ΔΗΜΟΣ ΚΕΦΑΛΙΟΥ

39. Βαράδω

"Ἄγ. Δημήτριος — Στὴν καμάρα : "Ανάληψη. Στὴν ἀψίδα : Μαν-
δῆλιον, ἱεράρχες.

40. — (Περίχωρα)

Παναγία = Κατεστραμμένες.

41. Κεφάλι

Σωτήρης = Στὸν δυτικὸ τοῖχο : Σταύρωση. Στὶς πλευρές : διάφο-
ροι ἄγιοι. Στὴν καμάρα : Βαΐοφόρος, Μυστικὸς Δεῖπνος, Βάπτισις, Με-
ταμόρφωση, "Εγερση τοῦ Λαζάρου, "Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Κάθο-
δος στὸν Ἄδη, Ταφή, Ἀποκαθήλωση, Προδοσία, Γέννηση Χριστοῦ,
Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη. Στὸ τύμπανο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου : Εὐαγγε-
λισμός. Στὴν κόγχη : οἱ ἄγιοι Ἱεράρχες· Μανδῆλιον· Παντοκράτορας.
1320 (Gerola, IV, 418, n. 15).

42. —

"Ἅγιος Ἀθανάσιος = Στὶς πλευρές : διάφοροι Ἅγιοι. Στὴν κα-
μάρα : Βαΐοφόρος, Νιπτήρας, Ἄνοδος στὸ Γολγοθᾶ, Προδοσία, Βάπτι-
σις, "Εγερση Λαζάρου, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ὑπαπαντή, Ψηλάφησις. Στὴ
νοτία πλευρά : ἀφιερωτὲς (Gerola II, 328, n. 1 καὶ IV, 611).

1393 (Gerola, IV, 417, n. 14).

43. Περιβόλια

"Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς = Στὸ παλαιὸ τμήμα : Εὐαγγελι-
σμός, Ἅγιοι Ἱεράρχες. Στὴν κόγχη : Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, Παντο-
κράτορας.

44. Κούνεγι¹⁰

Ἀρχάγγελος Μιχαήλ = Πολύ καλά διατηρημένες. Στὴν καμάρα: Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Κάθοδος στὸν Ἄδην· δυὸ περίεργες σκηνές τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ καὶ ἀφιερωτῆς¹⁰ (Gerola, II, 328, n. 2), Προδοσία, Γέννηση Χριστοῦ, Ἄνοδος στὸ Γολγοθᾶ, Ὅσιες Γυναίκες, Ἀνάληψη. Στὶς πλευρές διάφοροι ἅγιοι. Στὸν Ἀνατολικὸ τοῖχο, Εὐαγγελισμός. Στὴν κόγχη: Μανδήλιο, ὁ Παντοκράτορας.

45. —

Ἅγιος Γεώργιος = Στὶς πλευρές: Ἅγιος Γεώργιος καὶ οἱ Ἀρχάγγελοι, διάφοροι Ἅγιοι. Στὴν καμάρα¹¹: Μυστικὸς Δεῖπνος· Προδοσία (ἀξιοπρόσεκτα τὰ ἐνδύματα!). Στὸ τύμπανο τοῦ Ἀνατολικοῦ τοίχου: Εὐαγγελισμός. Στὴν κόγχη: ἱεράρχες. Στὸ τεταρτοσφαίρειο ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.

1284 (Gerola, IV, 416, n. 12).

46. —

Ἅγιος Ἰωάννης = Κατεστραμμένες.

47. Τζιτζυφιάς

Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Στὴν καμάρα: Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Μυροφόρες, Γέννηση, Ἀνάληψη. Στὴν κόγχη: Μανδήλιον.

ΠΕΔΙΑΔΑ ΧΑΝΙΩΝ
ΔΗΜΟΣ ΠΥΡΓΟΥ ΨΙΛΟΝΕΡΟΥ

48. Νισχωριὸ

Ἅγία Εἰρήνη = Ὑπολείμματα.

49. —

Ἅγιος Νικόλαος = Σκηνές κολασμένων (Gerola, II, 340, n. 2) διάφορες σκηνές: Γέννηση, Εὐαγγελισμός, Ὑπαπαντή (βλὰ στὴν καμάρα). Φιλοξενία· Ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 329, n. 4).

¹⁰) [Βλ. Κ. Ε. Λασιθιωτάκης, Δυὸ ἐκκλησίες στὸ Ν. Χανίων, Δελτίον τῆς Χρ. Ἀρχ. Ἐταιρείας, περίοδος Δ', τόμος Β', 1960].

¹⁰) [Ἀπὸ τίς «περίεργες σκηνές» ἢ μιὰ εἶναι ἡ παράσταση τοῦ Μιχαήλ Ἀρχαγγέλου, μπροστὰ στὰ τεῖχη τῆς Ἱερικοῦς, μὲ γονατιστό, στὰ πόδια τοῦ Ἀρχαγγέλου, τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἡ ἄλλη εἰκονίζει τὸ θαῦμα τῶν Χωνῶν, καὶ ὁ Gerola νομίζει τὸν Προσμονάριο Ἀρχιππο ἀφιερωτῆ. Ἡ ὄμορφη ἐπιγραφή, πού ἔχει μῆκος ὅσο καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ἔχει πάθει ἀνεπανόρθωτες ζημιές. Βλ. Gerola, Monumenti IV, σελ. 416 - 417].

¹¹) [Ἡ ἡμικυκλικὴ καμάρα γκρεμίστηκε καὶ ξανακτίστηκε μὲ τοὺς ἴδιους θολίτες. Βλ. καὶ Κ. Ε. Λασιθιωτάκης, *op. cit.*].

ΔΗΜΟΣ ΑΛΙΚΙΑΝΟΥ

50. Βρύσες (Περίχωρα)
 "Αγιος Γεώργιος = Ύπολείμματα.
51. —
 "Αγιος Γεώργιος²² = Ἀσβεστωμένες.
 Ζωγράφος Παύλος Προβατάς (Gerola, II, 309).
 1429 - 1430 (Gerola, IV, 420, n. 4).
52. Βατόλακκος
 "Αγιος Κυργιάννης²³ = Ύπολείμματα.
53. Σκονίζος (Περίχωρα)
 "Αγιος Ἀντώνιος;

ΔΗΜΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙΩΝ

54. Γαρίπα
 "Αγ. Ἀντώνιος = Ύπολείμματα στην κόγχη.
55. —
 "Αγ. Παντελεήμων και "Αγ. Δημήτριος = Κατεστραμμένες.
56. —
 "Αγιος Γεώργιος και "Αγ. Νικόλαος.
57. Μουρνιές
 Τίμιος Σταυρός.

ΔΗΜΟΣ ΛΑΚΚΩΝ

58. Μεσκλά
 Σωτήρος²⁴ = Κατά μέγα μέρος κατεστραμμένες
 Ζωγράφοι Θεόδωρος και Μιχαήλ Βενέρης.
 1403²⁵ (Gerola, II, 426)²⁶.

²²) [Βλ. Μανόλη Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες στην Κρήτη (Κρητικά Χρονικά, τόμος ΣΤ', 1952, σελ. 75)].

²³) [Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 75. Ἐπίσης Ἀν. Ὁρλάνδου, Δύο Βυζαντινά Μνημεία τῆς Κρήτης, Α.Β.Μ.Ε., τόμος Η', σελ. 170].

²⁴) [Βλ. Ἀν. Ὁρλάνδου, *op. cit.*, σελ. 126].

²⁵) [Ὁ Ὁρλάνδος ἐδιάβασε 1303. Βλ. *op. cit.*, σελ. 166 καὶ συνεχ.].

²⁶) [Φαίνεται πὺς τοῦ διέφυγε νὰ παραπέμψει στὴν ἐπιγραφή (Gerola, Monumenti, IV, σελ. 426 ἀριθ. 20) ἔπου ἀναφέρεται ὁ Θεόδωρος Δανιήλ καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μιχαήλ Βενέρης].

ΑΠΟΚΟΡΩΝΑΣ

ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ

59. Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Πάτμου (Ζερβιώτισσα)
Παναγία = Ὑπολείμματα.

60. Στύλος

Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.

Μεταξὺ 1271 καὶ 1280 (Gerola, IV, 428, π 1).

ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ

61. Καρύδι

Παναγία = Κατεστραμμένες.

ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ

62. Κυριακοσέλια

Ἅγ. Νικόλαος = Ἐφθαρμένες μὲ σημαντικῆς ἐκτέλεσης. Χαράγματα τοῦ 14ου αἰώνα.

63. Νεροχώρι

Ἅγιοι Πάντες = Ὑπολείμματα.

64. Πεμόνια (Περίχωρα)

Ἅγιος Γεώργιος²¹ = Κολασμένοι (Gerola, II, 340, π. 3). Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Κάθοδος στὸν Ἅδη, Γέννηση Ἱεράρχης Ἐυαγγελισμός· Φιλοξενία· Παναγία ἐν προτομῇ, ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 329, π. 5).

65. Φρέες (Τσίσκος)

Ἅγιος Γεώργιος = Σταύρωση, Μυροφόρες μὲ τὸν Ἄγγελο, Κάθοδος στὸν Ἅδη, Προδοσία, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Βάφτιση, Ἀνάληψη Ἱεράρχης, ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 329, π. 6).

66. — (Κοῦκος)

Παναγία = Βαΐοφόρος, Μεταμόρφωση, Ἀνάσταση, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Ἀνάληψη· Ἐυαγγελισμός· Φιλοξενία· Παναγία ἐν προτομῇ.

67. — (Κοῦκος)

Ἅγιος Ἰωάννης = Κατεστραμμένες.

²¹) [Ἐτοιμόρροπη, μὲ κατεστραμμένες τὶς τοιχογραφίες].

68. — (Σηφιανὰ)
Σβυσμένες.
69. Τζιτζυφές
Παναγία = Κατεστραμμένες.
70. —
°Αγ. Φωτεινή = Κατεστραμμένες.
71. —
°Αγ. Παρασκευή = Μονάχα ή ανατολική πλευρά.
72. Βαφές (Περίχωρα)
°Αγιοι Ἀρχάγγελοι = Κατεστραμμένες.

ΔΗΜΟΣ ΜΑΘΕ

73. Μάζα
°Αγ. Νικόλαος²⁸ = Ἀνάσταση, Προδοσία, Βαΐοφόρος, Κυρηναίος, Μεταμόρφωση, Ἐγερση τοῦ Λαζάρου, Γέννηση, Ὑπαπαντή (λείπει ή Ἀνάληψη)· Εὐαγγελισμός· Μανδήλιο· Ὁ Χριστός στηθαίος ἀνάμεσα Παναγίας καί Βαπτιστοῦ.
Ζωγράφος Ἰωάννης Παγωμένος (Gerola, II, 308).
1325 - 1326 (Gerola, IV, 430, n. 5).
74. Χάμπαθα
°Αγιος Γεώργιος;
75. Ἀλήκαμπος
Παναγία²⁹ = Διάφοροι Ἅγιοι· Σταύρωση, Ὑπαπαντή, Προδοσία, Γέννηση, Βάφτιση, Λάζαρος, Ἀνάσταση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Μανδήλιο· ἀφιερωτές (Gerola, II, 330, n. 7).
Ζωγράφος Ἰωάννης Παγωμένος (Gerola, II, 308).
1315 - 1316 (Gerola, IV, 430, n. 6).
76. Κουρνάς
°Αγ. Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

²⁸) [Βλ. Κ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, I. Παγωμένος, «Κρητικά Χρονικά», τόμος IB', σελ. 354. Ἐπίσης Κ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Αἱ Βυζαντινὰ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Πίνακας LXV].

²⁹) [Βλ. Κ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, I. Παγωμένος, «Κρητικά Χρονικά», τ. IB', σελ. 353' τοῦ ἴδιου: Αἱ Βυζαντινὰ τοιχογρ., σελ. 67, 76, 106, 120, πίν. IX, XXIII, XXIV, XLIV, LXVI, LXXXI, XC, XCI, XCIII, XCIV, XCV, CII].

77. —

Ἁγία Ειρήνη = Ὑπολείμματα.
1361 - 1362 (Gerola, IV, 431, n. 7).

78. Πάτημα

Ἁγ. Θεόδωρος = Ὑπολείμματα.

Σ Ε Λ Ι Ν Ο

ΔΗΜΟΣ ΠΑΛΗΟΧΩΡΑΣ

79. Χόντρον

Ἁγία Πυρασκειή = Σταύρωση Ἁγίος Ἀντώνιος, Ἁγίος Ζωσιμάς, Ἁγίος Ὀνούφριος, Ἁγίος Φώτης, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ἁγίος Ἰωάννης, Χριστὸς, Παναγία Ἁγιοὶ Ἱεράρχες Εὐαγγελισμὸς, Μανδήλιον Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἁγίου Ἰωάννου σὲ μετάλλια Μυροφόρες, Προδοσία, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Βαϊφόρος, Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Ἀνάληψη, Ἁγγελος τῆς Ἀναστάσεως.

80. Σαρακίνα

*Ἁγίος Ἰωάννης*⁸⁰ = Κάθοδος στὸν Ἄδη Ἱεράρχες Εὐαγγελισμὸς Παρθένος σὲ προτομή.

81. —

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἐφιπποὶ Ἁγιοὶ, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος Χορὸς Ἀγγέλων Κάθοδος στὸν Ἄδη, Λάζαρος, Γέννηση, Βάφτιση, Ἀνάληψη Ἁγιοὶ Ἱεράρχες Εὐαγγελισμὸς, Φιλοξενία. Στὴν κόγχη ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ στηθαῖος.

82. Φαλεριανὰ

Προφήτης Ἡλίας = Κατεστραμμένες.

83. Σφακιά

Ἁγ. Εἰρήνη;

84. Σκλαβοπούλα

Ἁγίος Ἀθανάσιος = Ὑπολείμματα.

85. —

*Σωτήρης*⁸¹ = Τρεῖς ἐποχές, μερικὲς μόνον ἐν σχεδίῳ Ἀφιερω-

⁸⁰) [Στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ, κάτω ἀπὸ τὴν Πλατυτέρα χρονολογία 685...(1341 - 1349)].

⁸¹) [Χάραγμα τοῦ 1422].

της (Gerola, II, 330, n. 9). "Ονειρο του Ίωσήφ, Φυγή στην Αίγυπτο, Ίαση του χωλού, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Παντοκράτορας.

86. —

"Αγ. Γεώργιος" = "Άγιος Γεώργιος και "Αγ. Θεόδωρος στα βόρεια τυφλά ἀψιδώματα· στο μέρος της κόγχης "Άγιοι Ἱεράρχες, ὑπόλοιπα ἀπὸ τὸν Εὐαγγελισμό, ὁ Χριστός σὲ ἐγκόλπιο ἀνάμεσα σὲ δύο ἄλλους, στο τύμπανο τοῦ ἀν. τοίχου· ἢ Παναγία ἐν προτομῇ.

1290 - 1291 (Gerola, IV, 431, n. 1)".

87. —

Παναγία = Κόλαση (Gerola, II, 340, n. 4). Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, "Άγιος Γεώργιος, "Αγ. Δημήτριος κλπ. Παράδεισος, Ἀνάληψη Ἱεράρχες, Εὐαγγελισμός, Περθένος ἐν προτομῇ· ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 330, n. 8)".

88. Κατσιθελιανὰ

"Άγιος Παῦλος = Βάφτιση, Γέννηση, Βαΐοφόρος, Λάζαρος, Μυστικός Δεῖπνος, Προδοσία, Τάφος, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀδραάμ· Παναγία σὲ προτομῇ.

89. Βουτὰς

"Άγιος Κωνσταντῖνος" = Γέννηση, Προδοσία, Κυρηναῖος, Ἀποκαθλήωση, ὁ Ἄγγελος τῶν Μυροφόρων, Βαΐοφόρος, Τάφος, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Ἀναληψη· διάφοροι Ἄγιοι· Εὐαγγελισμός, Μανδήλιον· Παναγία ἐν προτομῇ· Ἄγιος Κωνσταντῖνος σὲ τέμπλο".

90. —

Σωτήρος = Κατεστραμμένες.

91. Φραμένο

Παναγία = Ἄγιοι μέσα σὲ κορνιζώματα κατὰ πρωτότυπο τρόπο· Παναγία ἐν προτομῇ.

⁸¹⁾ [Στὴ δυτικὴ κόγχη τοῦ βόρειου τοίχου, χάραγμα: 1360 hic Fuit Clamatus Armitano φαίνεται πὼς προτοῦ ἀκόμα τὴν ἐπισκεφθεὶ ὁ G., ἐλόκληρη ἢ καμάρια, ὁ δυτικὸς καὶ ὁ νότιος τοίχος εἶχαν γκρεμιστεῖ καὶ ἀνακατασκευαστήκαν].

⁸²⁾ [Ζωγραφίστηκε ἀπὸ τὸ «Χωρικὸ Ἱστοριογράφο»].

⁸³⁾ [Χάραγμα τοῦ 1518].

⁸⁴⁾ [Ἄφθονα χαράγματα στὸν βορ. τοίχο: 1367, 1385, 1391, 1395, 1408, 1422 μὲ τ' ὄνομα (Sc)lavopula καὶ 150⁸].

⁸⁵⁾ [Ὁ G. χρησιμοποιεῖ τὴ βενετσιάνικη ὀνομασία: sarraglia. Βλ. Monumenti II, σελ. 348].

92. —

Ἅγιοι Πατέρες = Ὑπολείμματα.

93. Κιλάμι

Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 330, n. 10).

94. —

Ἄγ. Γεώργιος = Ἐνα μέρος μόνον ἐν σχεδίῳ: Θρίαμβος, Παράδεισος, Σταύρωση· Βαΐοφόρος, Βάφτιση, Λάζαρος, Κάθοδος στὸν Ἄδην, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Ἱεράρχης· Φιλοξενία, Παναγία ἐν προτομῇ.

Ζωγράφος Γεώργιος Παρτζάλης (Gerola, II, 309).

1441 (Gerola, IV, 438, n. 9).

95. Τσισκιανὰ

Ἅγιος Ἰωάννης = Κατεστραμμένες.

96. Μουστάκος

Ἅγιος Ζωσιμᾶς = Μερικὰ ὑπολείμματα.

97. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐν μέρει μόνο.

98. Χασί (Ἀζωγυρὲς)

Ἅγιος Γεώργιος = Τοιχογραφίες μέσα σὲ μερικὰ τετράγωνα: Ἄγγελος τῶν Μυροφόρων, Τάφος, Κυρηναῖος, δυὸ σκηνές ἀπὸ τὴν Ἀποκαθήλωση, δυὸ ἀπὸ τὴν Σταύρωση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Προδοσία, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Βάϊα, Λάζαρος, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Ἱεράρχης· Παναγία ἐν προτομῇ.

99. —

Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπαπαντή, Γέννηση· Ἱεράρχης· Εὐαγγελισμός, ὁ Χριστὸς στηθαῖος.

100. Ἅγιος Παντελεήμων

Ἅγιος Παντελεήμων = Διάφοροι Ἅγιοι· σκηνές μαρτυρίου· Σταύρωση· Βαΐοφόρος, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη, Γέννηση· Ἱεράρχης· Εὐαγγελισμός· Χριστὸς στηθαῖος.

15ος αἰώνας (Gerola, II, 437, n. 8).

101. —

Ἀρχάγγελος Μιχαήλ = Διάφοροι Ἅγιοι· Μυροφόρες μετὰ τὸν Ἄγγελο, Μεταμόρφωση, Προδοσία, Ὑπαπαντή· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ.

102. Κίτιρος

Αγ. Παρασκευή = Σταύρωση, Μιχ. Ἀρχάγγελος, Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 340, n. 5 καὶ IV, 612). Ἅγιος Μάμας, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγία Παρασκευή, Ἅγιος Παῦλος, Ἅγιος Ἀντώνιος, Ἱεράρχες, Ἅγιος Πέτρος, Τρίμορφον, Ἅγία Μαρίνα, Ἅγιος Κυριάκος· σκηνές ἀπὸ τὴν Ἅγία Παρασκευή· Γέννηση, Βάφτιση, Λάζαρος, Βαῖοφόρος, Ἄδης, Χριστὸς καὶ οἱ Μυροφόρες, Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Ἅγιος Θωμᾶς· Εὐαγγελισμός, Μανδήλιον· Παναγία ἐν προτομῇ. 1372 - 1373 (Gerola, IV, 436, n. 7).

103. —

Ἅγιος Νικόλαος = Ἐφιπποὶ Ἅγιοι· πολλές σκηνές ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἁγίου· Προδοσία, Βάϊα, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Λάζαρος, Μεταμόρφωση· Ἀνάληψη· Παρθένος ἐν προτομῇ.

104. —

Παναγία = Μερικὰ τετράγωνα τοιχογραφημένα: Ἅγιος Γεώργιος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη, Ἅγιοι Ἱεράρχες, Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία, Παρθένος ἐν προτομῇ.

105. Ἅγιος Θεόδωρος

Ἅγιος Φώτης = Στρατιωτικοὶ Ἅγιοι, Ἀρχάγγελοι· Σταύρωση, Βαῖοφόρος, Λάζαρος, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη· μικρότερες σκηνές· Εὐαγγελισμός, Μανδήλιον· Ἱεράρχες· Χριστὸς στηθαῖος.

106. — (Κορακόριζα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Στὸ εἰκονοστάσι· στηθαῖοι ἢ Παναγία καὶ ὁ Χριστὸς μεγάλοι. Στὴν καμάρα: Ἀνάληψη, Γέννηση. Στὸ μέρος τῆς κόγχης: Ἱεράρχες, ἢ Μετάληψη τῶν Ἀποστόλων, ἢ Παρθένος ἐν προτομῇ.

107. Τροχαλοῦ (Κτιστὰ)

Ἅγιος Ἰωάννης;

108. — (Καμάρες)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἐθεωριασμένες, βιαστικές, ἄτεχνες. Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Ἀνάληψη· Ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία· ὁ Χριστὸς στηθαῖος. Στὸ κτιστὸ τέμπλο: Παναγία, Χριστὸς, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης, Ἅγ. Ἀντώνιος κλπ.

109. — (Τρούλα)⁸⁷

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Γεώργιος, Ἀρ-

⁸⁷) [Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ, ὁ θυτικὸς τοῖχος καὶ τὸ κλειδί τῆς καμάρας ἔχουν

χάγγελος Μιχαήλ και Ἅγιος Φώτης· Ἅγιοι και Ἅγιες· μαρτύρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· Γέννηση, Ἀνάληψη· στό κτιστό τέμπλο ἢ Παναγία· ἀφιερωτής (Gerola, II, 330, n. 11).

110. Βλιθιάς

Ἅγιος Γεώργιος = Κατεστραμμένες.

111. —

Ἅγιος Πέτρος = Ὑπολείμματα.

112. —

Σωτήρος = Ἐφιπποὶ Ἅγιοι, Τρίμαρπον, Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, Ἅγιος Ἀντώνιος, Ἅγιος Μάμας· Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση, Βαΐοφόρος, Γέννηση, Βάφτιση, Λάζαρος, Ἄγγελος τῶν Μυροφόρων, Κάθοδος στὸν Ἄδη.

1358 - 1359 (Gerola, IV, 438, n. 10).

113. —

Παναγία = Μονάχα στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο.

114. Κάλαμος

Ἅγιος Ἰωάννης = Στὴν πρόσοψη: Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς και Ἀρχάγγελος. Μέσα: Λάζαρος, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, ὁ Γολγοθᾶς, Ἀνάληψη· Ἱεράρχες· Παρθένος ἐν προτομῇ· ἀφιερωτής (Gerola, II, 330, n. 12).

115. Ἅγιος Μάμας

Ἅγιος Μάμας = Καλῆς ἐκτελέσεως: Ἁγία Κυριακή, Παναγία τῶν Ἀγγέλων, Ἱεράρχες, Ἅγιος Ἰωάννης, Ἅγιος Μάμας, Ἅγιος Δημήτριος· μαρτύρια τοῦ Ἁγ. Μάμαντος, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Παναγία ἐν προτομῇ.

1355 - 1356 (Gerola, IV, 440, n. 12).

116. — (Μαζερὸ)

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐνα μέρος ἔχει πέσει· τὸ τέμπλο εἶναι ζωγραφισμένο.

117. Καστέλλι Σελίνου^{**}

Ἁγία Κυριακή = Ὀλίγες.

γερμιστεῖ. Ἐπίσης ὅλο τὸ ἐπίκριμα τοῦ βορ. τμήματος τῆς καμάρας ἔχει πέσει. Προξενούν ἐντύπωση οἱ ἐξαιρετικὰ πολλῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἀφιερωτῶν, μὲ τίς συμβίεις και τὰ τέκνα αὐτῶν, γραμμένες μὲ μικρὰ ἄσπρα γράμματα. Χαράγματα 1401 και 1471].

** [Ἡ σημερινὴ Παλαιόχωρα].

118. —

Σωτήρος — Κατεστραμμένες.

119. Σπανιάκος

Παναγία = Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, Ἐφιπποὶ Ἅγιοι, Παναγία μεγάλη σκηνή· Ἀνάληψη, Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Ὑπαπαντή· Εὐαγγελισμός, Ἱεράρχες, Παναγία ἐν προτομῇ.

120. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐφθαρμένες.

121. —

Παναγία = Σδυσμένες· Ἅγιοι Ἱεράρχες Παράδεισος· Εὐαγγελισμός· Παναγία σὲ προτομῇ.

122. —

Ἅγία Μαρίνα = Ἱεράρχες Ὑπαπαντή Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία.

Χάραγμα τοῦ 1457.

123. Ἀζωγυρὲς

Ἅγιος Θεόδωρος = Στὸ νότο Ἅγιος Γεώργιος· στὸ μέρος τῆς ἀψίδας Ἱεράρχες, Εὐαγγελισμός, Μανδήλιο καὶ Παντοκράτορας.

124. Ἀνύδροι

Ἅγ. Νικόλαος = Σκηνὲς κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 20)· σκηνὲς τοῦ Ἁγίου Νικολάου· Ἅγιοι Ἱεράρχες· μεγάλη μορφή τοῦ Ἁγ. Νικολάου σ' ὀλόκληρη τὴν κόγχη.

125. —

Ἅγιος Γεώργιος⁹⁹ = Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Θεόδωρος· μάρτυριο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, Μεταμόρφωση· Ἀνάληψη· Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Ἰωάννης, Ἅγιος Γεώργιος· Γέννηση, Λάζαρος, Βάφτιση, Ὑπαπαντή· Ἱεράρχες, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Χριστὸς στηθαίως ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Βαπτιστοῦ.

Ζωγράφος Ἰωάννης Παχωμένος (Gerola, II, 308).

1323 (Gerola, IV, 443, n. 15).

126. Ἀσφεντηλὲς

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Δημήτριος καὶ

⁹⁹) [βλ. Κ. Ε. Λαοσιθιωτάκη, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀνυδριώτης, «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΙΓ', σελ. 143 καὶ Κ. Δ. Καλοκύρη, Ι. Παχωμένος, «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΙΒ', σελ. 353].

Ἅγιος Θεόδωρος κλπ. Ἀλληγορίες, Γέννηση, Βαΐοφόρος, Ταφή, Ὑπαπαντή, Ἀνάσταση, Βάπτισμα (λείπει ἢ Ἀνάληψη)· Εὐαγγελισμός, Ἅγιοι Ἱεράρχες· Παναγία ἐν προτομῇ.

127. Προδρομί

Ἁγ. Παντελεήμων = Ἁγία Κυριακή, Ἁγία Παρασκευή, Ἁγία Εἰρήνη, Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Ἁγία Ἐλένη, Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Παντελεήμων, Ἅγιος Ἀντώνιος· Ἀνάληψη· Παρθένος ἐν προτομῇ.

128. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιοι, ἅγιοι καὶ ἄγγελοι· ὁ Χριστός, ἡ Παναγία· Ὑπαπαντή, Ἀνάσταση, Μεταμόρφωση, Βάϊα μαρτύρια Ἀγίου Γεωργίου· Λάζαρος, Ἀνάληψη· Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία, Παντοκράτορας.

129. —

Ἅγιος Παῦλος = Γέννηση, τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, Ἀποκαθήλωση.

130. — (Σκαφίδια)

Παναγία = Σταύρωση, Ἁγία Ἐλένη, Ἅγιος Κωνσταντῖνος κλπ.· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, ἔφιπποι ἅγιοι, ἢ Παρθένος σὲ προτομῇ, Ἅγιος Παντελεήμων· τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Μεταμόρφωση, Βάπτισμα, Ἀνάληψη.

Ζωγράφος Ἰωακείμ.

1347 (Gerola, IV, 448).

131. Πλατανές

Ἅγιος Δημήτριος = Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Ἁγία Ἐλένη, Ἅγιος Ὀνούφριος, Ἅγιος Μηνᾶς, Ἅγιος Προκόπιος, Ἅγιος Νεστόριος, Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Γεώργιος· Βάπτισμα, Βαΐοφόρος, Γέννηση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Ἱεράρχες· Παντοκράτορας.

1372 - 1373 (Gerola, IV, 446, n. 19).

132. Ἀχλαδιάκαις

Ἅγιος Ζωσιμᾶς = Ἐφθαρμένους. Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 21). Στὸ εἰκονοστάσι ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγία.

133. Στράτοι

Ἁγία Μαρίνα = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 12)· Εὐαγγελισμός· Παναγία ἐν προτομῇ.

134. Στροβλές (Καλόγερος)
 Ἅγιος Γεώργιος = Σδυσμένες.
135. —
 Τίμιος Σταυρός.
136. Δρύς
 Ἅγιοι Ἀπόστολοι⁴⁰ = Πρὸς δυσμὰς μεγάλη δόξα καὶ κάτω ἢ Ἅγία Μαρίνα καὶ ἡ Ἅγία Παρασκευή. Στὶς πλευρές: Ἅγία Κυριακή, Ἅγιος Βαρθολομαῖος, Ἅγία Ἑλένη, Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Ἀντώνιος. Ἐπάνω: Λάζαρος, ἡ Ἀνάσταση, Φυγή στὴν Αἴγυπτο, οἱ Μυροφόρες μετὰ τὸ Χριστό. Στὴν Καμάρα: μικρὲς σκηνές, καὶ πρὸ πάνων ἀκόμα ἡ Γέννηση, Βάφτιση, Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Ἀνάληψη. Στὴν ἀνατολική πλευρά: Ἅγιοι Ἱεράρχες, ὁ Ἰησοῦς πρὸ μεταλαμβάνει τοὺς Ἀποστόλους μετὰ ψωμί καὶ κρασί, Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα τῆς Παρθένου καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου σὲ μετάλλια.
 1381 - 1391 (Gerola, IV, 448, n. 22).
137. —
 Ἅγιος Προκόπιος = Καπνισμένες.
138. Κάτω Φλώρια
 Ἅγιος Γεώργιος = Στὸν δυτικὸ τοῖχο: Σταύρωση καὶ ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 333, n. 21). Στὶς πλευρές: Ἅγία Ἑλένη, Ἅγιος Κωνσταντῖνος, ἔφιπποι Ἅγιοι, ἅγιοι Ἱεράρχες. Στὴν καμάρα: Μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ ἔγερση τοῦ Λαζάρου, Μεταμόρφωση, Θεοφάνεια κλπ.
 Ζωγράφος Γεώργιος Προβατόπουλος (Gerola, II, 310).
 1497 (Gerola, IV, 449, n. 23):
139. Ἀπάνω Φλώρια
 Ἅγιοι Πατέρες = Ἐφθαρμένες⁴¹.
 Ζωγράφος ὁ Ξένος Διγενῆς ἀπὸ τὸ Μωριᾶ (Gerola, II, 310).
 1462 (Gerola, IV, 449, n. 24).
140. Σπίνα (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ἀντώνιος = Ἀπὸ τὸ τόξο καὶ πέρα.

⁴⁰) [Βλ. Κ. Δ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Βυζαν. τοιχογρ., σελ. 122, πίν. XCVIII καὶ Α. Ξ υ γ γ ο π ο ὄ λ ο υ, Περὶ μιᾶν Κρητικὴν τοιχογραφίαν «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΙΒ', σελ. 335].

⁴¹) [Σήμερα εἶναι δλότεια κατεστραμμένες].

141. Κάντανος (Τζεβρεμιανά)⁴³

Παναγία = Στά τυφλά άψιδώματα : Ἀρχάγγελοι, Κοίμηση τῆς Θεοτόκου κλπ. Στὴν καμάρα : διάφορες σκηνές, Προδοσία, Μεταμόρφωση, Σταύρωση, Βάφτιση, Ἀνάσταση, Ὑπαπαντή, Ἀγγελος με τὶς Μυροφόρες. Στὸ τεταρτοσφαίριο : ὁ Χριστὸς στηθαῖος (λείπει ὁ Εὐαγγελισμός). Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 331, n. 17).

14ος αἰῶνας (Gerola, IV, 457, n. 31).

142. — (Λαμπιριανά)

Ἅγία Κυριακή = Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 332, n. 18).

Χάραγμα τοῦ 1405.

143. — (Μπενουδιανά)

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιος Γεώργιος, Ἀρχάγγελοι κλπ. Γέννηση, τῶν Βατῶν Ἀνάληψη.

144. — (Τσαγκαρελιανά)⁴⁴

Παναγία = Κατεστραμμένες.

145. — (Κουφαλωτὸς)⁴⁴

Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Ἐφθαρμένες.

146. — (Καβαλαριανά)

Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ⁴⁵ = Ἀνατολικά : Ἅγιος Στέφανος, Ἅγιος Ρωμανός, Εὐαγγελισμός. Στὴν κόγχη : Ἅγιοι Ἱεράρχες, Χριστὸς στηθαῖος. Στὸ εἰκονοστάσι : Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος σὲ προτομή καὶ Ἅγιος Ἀντώνιος. Στὴν καμάρα : Προδοσία, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη. Στὸ νότιο μέρος : Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐρημίτης κλπ. ἀφιερωτὲς, Ἅγιος Κωνσταντῖνος ὁ Χριστὸς με δυὸ Ἅγίους Ἅγιος Τίτος καὶ Ἅγιος Κύριλλος. Στὸ βόρειο μέρος : Ἅγία Σοφία, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Φώτης ἄλλοι ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 333, n. 19). Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος Ἅγιος Πολύκαρπος, Ἅγιος Ἐλευθέριος.

Ζωγράφος Ἰωάννης Παγωμένος (Gerola, II, 308).

1327 - 1328 (Gerola, IV, 453, n. 28).

147. — (Ἀνισαράκι)

Ἅγία Ἄννα⁴⁶ = Ἐξωτερικά ἢ Ἅγία Ἄννα. Ἐσωτερικά : ἄ.

⁴³) [Ἐχει μετονομαστῆ σὲ Γέφυρα. Βλ. Κ. Καλοκύρη, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 82, πίν. XXXIV].

⁴⁴) [Μετονομάστηκε σὲ Χρυσοπηγή].

⁴⁵) [Μετονομάστηκε σὲ Ἅγιος Ἀπόστολος].

⁴⁶) [Κ. Δ. Καλοκύρη, Ι. Παγωμένος, «Κρητ. Χρονικά», τόμ. ΙΒ', σελ. 354].

φιερωτές (Gerola, II, 333, n. 20), "Άγιος Γεώργιος, "Άγιος Κοσμάς, "Άγιος "Αχιμάνος" ή Παναγία θηλάζουσα "Αρχάγγελος Μιχαήλ, "Άγια "Αννα, "Άγιος "Ιωακείμ, "Άγιος "Ελευθέριος σὲ προτομή "Άγια Μαρίνα καὶ "Άγια Κυριακή Χριστός" στρατιωτικοὶ ἅγιοι, "Άγια Παρασκευὴ καὶ "Άγια Θέκλα" "Άγιος "Αντώνιος. Στὴν καμάρα ἐφτὰ σκηνές τῆς "Άγιας "Αννας καὶ "Ανάληψη. Στὸ ἀνατολικὸ μέρος: "Άγιος Στέφανος, "Άγιος Ρωμανός, Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία. Στὴν κόγχη: ὀκτὼ ἅγιοι ἱεράρχες Παρθένος ἐν προτομῇ· στὸ εἰκονοστάσι στηθαῖοι ἡ Παναγία καὶ ὁ "Ιησοῦς καὶ "Άγγελοι.

1462 (Gerola, IV, 450, n. 26).

148. — ("Ανισαράκι)⁴⁸

Παναγία = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 11) καὶ ὁ πλοῦσιος λαίμαργος Παναγία τῶν "Αγγέλων, "Άγιος "Ονούφριος κλπ. Ὑπαπαντή, Βάφτιση, ὁ Χριστὸς φέρεται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ὁ Χριστὸς μὲ τίς Μυροφόρες, Βαΐοφόρος, "Αποκαθήλωση, Γέννηση, Φυγὴ εἰς τὴν Αἴγυπτο, "Ανάληψη· ὁ Χριστὸς προσφέρει τὴ Θ. Μετάληψη Παναγία τῶν "Αγγέλων.

149. — ("Ανισαράκι)

"Άγια Παρασκευὴ = "Άγιος Νικόλαος, "Άγιος "Ελευθέριος, Μιχαήλ "Αρχάγγελος, "Άγιος Γεώργιος, "Άγιος Μάρκος· ἅγιοι ἱεράρχες κλπ. "Ανάληψη, Εὐαγγελισμός· Χριστὸς στηθαῖος.

150. — ("Ανισαράκι)

"Άγιος Γεώργιος⁴⁹ = Στὰ ἀψιδώματα: "Άγιος Δημήτριος, "Άγιος Γεώργιος, Χριστὸς ἐνθρονος καὶ πάλιν ὁ "Άγιος Γεώργιος ὁ ἀγομεγίλατος⁵⁰. "Ανάμεσα σὶ ἀψιδώματα: "Άγια Παρασκευὴ, "Άγιος Κωνσταντῖνος, "Άγια Μαρίνα, Παναγία, "Άγιος Στέφανος, "Άγιος Βασίλειος. Στὴν κόγχη: ἅγιοι ἱεράρχες ἀπὸ τῆ μέση καὶ πάνω. Στὸ τύμπανο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου: Εὐαγγελισμός. Στὸ δυτικὸ τοῖχο: Σταύρωση. Στὴν καμάρα: ἐννέα σκηνές τοῦ "Αγίου Γεωργίου, Γέννηση, "Ανάληψη. Στὸ τόξο: δυὸ Προφῆτες.

⁴⁸) [βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, Βυζαντινὰ τοιχογραφ., σελ. 108, 112 πίν. LXI. LXIX, LXX, LXXXV, LXXXVI. Τοῦ ἴδιου: Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην τῆς Ἑλλάδος, 1956, σελ. 36].

⁴⁹) [Πρόκειται, μᾶλλον, γιὰ τὴν "Άγια "Αννα θηλάζουσα τὴν Παρθένο. βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, Βυζαντ. τοιχογρ., σελ. 108].

⁵⁰) [Κ. Δ. Καλοκύρη, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 77, 93, πίν. XXVII 1, XLVI.

⁵⁰) ["Ἐχει ἐκθῆλα τὰ ἴχνη πρόσφατης ἐπιζωγραφῆσεως, καὶ μάλιστα ἀπὸ ζωγράφου ἀνίδεου στὰ Βυζαντινά].

⁵⁰) ["Ακατάληπτο. Νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἔγραψε «ὁ ἀσπρολογᾶτος»:]

151. — (Τραχινιαίκος)

Ἁγία Παρασκευή = Μέλλουσα Κρίσις καὶ τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 10). Ἅγιος Γεώργιος, Ἁγία Παρασκευή· σκηνὲς ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευή· Σταύρωση, Βαΐφορος, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Γέννηση, Λάζαρος, Ὑπαπαντή, Ἀποκαθήλωση (Λεῖπει ἢ Ἀνάληψη). Ἅγιοι Ἱεράρχες· μέγας Χριστὸς στηθαῖος.

152. — (Τραχινιαίκος)

Προφήτης Ἡλίας — Στὰ τυφλὰ ἀψιδώματα : Ἅγιος Προκόπιος, Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Παντελεήμων, Ἅγιος Ἰωάννης καὶ Ἅγιος Φώτης κλπ. Στὰ ἐνδιάμεσα : ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ Παναγία κλπ. Στὴν καμάρα : Κυρηναῖος, Κάθοδος στὸν Ἄδην, Γέννηση, Μεταμόρφωση, Ἀποκαθήλωση, Προδοσία, Λάζαρος, Μυστικός Δεῖπνος, Μυροφόρες, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρά : Εὐαγγελισμὸς καὶ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παναγία καὶ τὸν Ἰωάννη.

153. — (Τραχινιαίκος)

Ἅγιος Φώτης = Ἐφθαρμένες.

154. — (Τραχινιαίκος)

Ἅγιος Ἰωάννης = Στ' ἀψιδώματα : Ἅγιος Προκόπιος, Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ Ἁγία Ἐλένη, Μιχαήλ Ἀρχάγγελος καὶ Ἅγιος Μάμας, Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Γεώργιος καὶ Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Ἰωάννης. Στὰ ἐνδιάμεσα : Ἅγιος Ὀνούφριος, Ἅγιος Ἰωάννης, Ἁγία Κυριακή, Ἁγία Παρασκευή. Στὴν καμάρα : Κάθοδος στὸν Ἄδην, Ἰησοῦς καὶ οἱ Μυροφόρες, Ἀνάβαση στὸ Γολγοθᾶ, Βάϊα, Ἀποκαθήλωση, ὁ Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Γέννηση, Προδοσία, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Λάζαρος, Μεταμόρφωση, Ἀνάληψη. Στὸ εἰκονοστάσι : Χριστὸς καὶ Ἅγιος Ἀντώνιος. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρά : ἅγιοι Ἱεράρχες, Εὐαγγελισμὸς, ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.

1328 - 1329 (Gerola, IV, 458, n. 33).

155. — (Σκουδιανὰ)

Παναγία = Στ' ἀψιδώματα : Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ἔφιπποι Ἅγιοι, ἡ Παναγία, ἄλλοι Ἅγιοι. Στὴν καμάρα : Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Γέννηση, Ἀνάληψη. Στὴν ἀνατολικὴ μεριά : Εὐαγγελισμὸς, ἅγιοι Ἱεράρχες, Παρθένος ἐν Προτομῇ.

156. — (Τακιανὰ)⁶¹

Ἅγιος Μάμας = Καπνισμένες.

⁶¹) [Μετονομάστηκε σὲ Λόφος].

157. — (Χασσανιανὰ)
Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Ἐφθαρμένες.
158. — (Ἑλληνικὰ)
Ἁγία Αἰκατερίνη = Κόλαση· ἅγιοι καὶ διάφορες σκηνές.
 Ἐχεὶ πέσει τὸ ἀνατολικὸ μέρος.
159. — (Ἑλληνικὰ)
Ἁγία Παρασκευὴ = Βαΐοφόρος, Νιπτήρ, Ἑπαπαντή, Σταύρω-
 ση, Γολγοθᾶς, Ἀνάληψη· Ἁγιοὶ ἀκόμα καὶ στὴν καμάρα, Εὐαγγελι-
 σμός· ὁ Σωτήρας σὲ προτομή.
160. — (Τρυγόνω)
Ἅγιος Ἀθανάσιος = Μονάχα πρὸς τὸ μέρος τῆς κόγχης.
161. — (Δαμπριανὰ)
Τρεῖς Ἐκκλησίαι = Ἐφθαρμένες.
162. Πλεμενιανὰ
Ἅγιος Γεώργιος = Ψυχостаσία, τιμωρίες κολασμένων (Gerola
 II, 342, n. 9), Ἁγία Κυριακὴ καὶ Ἁγία Παρασκευή· Ἅγιος Γεώρ-
 γιος, Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Δημήτριος, Μιχαήλ Ἀρχάγγελος ἐφι-
 ππος· ἅγιοι Ἱεράρχες· μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀλληγορίες, Βά-
 φτιση, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ἑπαπαντή, Ἐπίσκεψη, Λάζαρος, Γέν-
 νηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Γολγοθᾶς· Χριστὸς σὲ προτομή· ἅγιοι
 Ἱεράρχες· ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 331, n. 16).
 1409 - 1410⁵³ (Gerola, IV, 459, n. 35) ἀλλὰ καὶ χάραγμα τοῦ
 1362.
163. —
*Σωτήρος*⁵⁴ = Γέννηση, Ἑπαπαντή, Βάφτιση, Κοίμηση τῆς Θεο-
 τόκου, ἀλληγορικὲς σκηνές· ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 331, n. 15).
 Χάραγμα 1367.
164. Κοπετοῖ
Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς = Ἅγιος Ζαχαρίας, Ἅγιος Ἀν-
 τώνιος, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης,
 Ἁγία Εἰρήνη, Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Γεώργιος· Βάφτιση, Μετα-
 μόρφωση κλπ.
 Χάραγμα 1478.

⁵³ [Ὁ G. διαβάσει ηϞΔΗ, ἐνῶ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι εἶναι ηϞNH (1449 - 1450)].

⁵⁴ [βλ. Κ. Δ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 81 πίν. XXXII 2].

165. —

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής = Ἅγιος Γεώργιος, Μεταμόρφωση, Βατοφόρος, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη, Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παρθένο καὶ τὸν Βαπτιστή.

166. —

Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἁγ. Ἰωάννου, Ἅγιος Γεώργιος καὶ Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Πέτρος καὶ Ἅγιος Παῦλος· οἱ ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παναγία καὶ τὸν Ἰωάννη.

167. Κακοδίκι (Ἀστράτηγος)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος⁶⁴ = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 6), Ἅγιοι καὶ Ἁγίες· Δόξα, Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Ἀποκαθήλωση, Σταύρωση, Ἀνάληψη κλπ. Ὁ Χριστὸς στηθαῖος. Χάραγμα τοῦ 1387.

168. — (Μπειλίτικα)

Παναγία⁶⁵ = Ἁγία Παρασκευή, Ἁγία Μαρίνα, Ἁγία Εἰρήνη, Ἁγία Σοφία· ἄγγελοι· Χριστὸς, Παναγία, Ἅγιος Γεώργιος, Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ· ἅγιοι Ἱεράρχες· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Παναγία σὲ προτομή· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 330, n. 14).

Ζωγράφος Ἰωάννης Παγωμένος (Gerola, II, 308).

1331 - 1332 (Gerola, IV, 462, n. 41).

169. — (Μπειλίτικα)

Σωτήρας⁶⁶ = Διάφοροι ἅγιοι, ἄγγελοι, ἅγιοι Ἱεράρχες· Γολγοθάς, Προδοσία, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Χριστὸς στηθαῖος· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 330, n. 13).

170 — (Τζενελιανά)⁶⁷

Ἅγιος Ἰσίδωρος = Διάφοροι ἅγιοι· σκηνὲς ἀπὸ τὸν Ἁγ. Ἰσίδωρο· Σταύρωση, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Ταφή, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Μανδύλιο, Χριστὸς ἐν προτομῇ.

1420 - 1421 (Gerola, IV, 460, n. 39).

⁶⁴) [Βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit. σελ. 102, πίν. LX].

⁶⁵) [Ἔχει γκρεμιστεῖ].

⁶⁶) [Βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit. σελ. 84, πίν. XXXVII].

⁶⁷) [Ἡ ὀρθή γραφή εἶναι Τζιναλιανά].

171. — ('Αρμύ)

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἵπολείμματα.

172. Κάδρος

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 7) ἅγιοι, ἅγιες καὶ ἄγγελοι· Σταύρωση, Γολγοθᾶς, Βάια, Μεταμόρφωση, Ἀποκαθήλωση, Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Προδοσία, Μυστικός Δείπνος, Λάζαρος, Ὑπαπαντή, Βάπτισμα, Γέννηση, Ἀνάληψη ἅγιοι Ἱεράρχες, Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία· ὁ Χριστός στηθαίος.

173. —

*Παναγία*⁵⁹ = Μεγάλη σκηνή στὸ δυτικὸ μέρος, μετὰ τὴν Ἁγία Μαρίνα, τὴν Ἁγία Ἐλένη, Ἅγιο Κωνσταντῖνο· Ἅγιος Γεώργιος, Παναγία τῶν Ἀγγέλων κλπ.· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 8) Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Σταύρωση, Ὑπαπαντή, Γολγοθᾶς, Βάπτισμα, Γέννηση, Λάζαρος, Ἐπίσκεψη, Ἀνάληψη κλπ.· Εὐαγγελισμός· Παναγία ἐν προτομῇ.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΜΠΑΝΟΥ

174. Ἁγία Εἰρήνη

Παναγία = Πρὸς δυσμᾶς· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 19). Πρὸς ἀνατολᾶς· ἅγιοι Ἱεράρχες· Παναγία σὲ προτομή, Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία.

175. —

Ἅγιος Γεώργιος = Σταύρωση ἅγιοι Ἱεράρχες· Φιλοξενία· Εὐαγγελισμός· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 334, n. 23).

1460 - 1461 (Gerola, IV, 464, n. 44). —

176. —

Σωτήρος = Ἐφθαρμένες. Τιμωρίες κολασμένων στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ (Gerola, II, 343, n. 18).

1357 - 1358 (Gerola IV, 465, n. 45). —

177. —

Ἁγία Εἰρήνη = Δυὸ ἐποχῶν. Οἱ πρὸ πρόσφατες τοῦ 1368 (Gerola, IV, 464, n. 43). —

178. Τζαγκαριάκος

Ἁγία Μαρίνα = Ἵπολείμματα.

⁵⁹) [Κ. Καλοκύρη, op. cit. σελ. 60, 73, πίν. II, III, XVI].

179. Πρινές
 Ἅγιος Γεώργιος = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 16) καὶ ψυχροστασία· Μαρτύρια· Μεταμόρφωση, Κάθοδος στὸν Ἅδην, Προδοσία· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία· Χριστὸς στηθαίος.
 1367 (Gerola, IV, 465, n. 46).
180. —
 Παναγία = Ἐφθαρμμένες.
181. —
 Ἅγιοι Ἀποστόλοι = Ἐφθαρμμένες.
 14ος αἰὼνας (Gerola, IV, 466, n. 47). —
182. —
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Κατεστραμμένες.
 Ζωγράφος Νικόλαος Μαστραχᾶς⁶⁹.
 1410 (Gerola, IV, 468) —
183. Τσισκιανὰ
 Ἅγιος Ἐδτύχιος = Σταύρωση καὶ τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 15)· διάφοροι ἅγιοι· Γολγοθᾶς, Προδοσία, Νιπτήρας, Μυστικὸς Δείπνος, Τάφος, Γέννηση, Ἀποκαθήλωση, Ἀνάληψη· Ὁ Χριστὸς στηθαίος.
184. Καμπανοῦ
 Ἅγιος Πολύκαρπος = Ὑπολείμματα.
185. —
 Ἅγιος Ὀνούφριος = Κατεστραμμένες.
 Ζωγράφος Γεώργιος Προβατόπουλος (Gerola, II, 310).
 Τέλος τοῦ 15ου αἰώνα.
186. Μερτὲς
 Ἅγιος Θεόδωρος⁶⁹ = τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 342, n. 13) καὶ Σταύρωση· ἅγιοι· μικρὲς καὶ μεγάλες σκηνές· Χριστὸς στηθαίος.
 1344 (Gerola, IV, 469, n. 52). —
187. Παπαδιανὰ
 Ἅγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα.

⁶⁹) [Μᾶς λείπουν πληροφορίες βλ. Gerola, Monumenti, IV, σελ. 408].

⁶⁹) [Γκρεμιστήκη].

188. Τεμένια
Σωτήρος = Πολύ κατεστραμμένες.
189. Λειβάδα
"Αγιος Προκόπιος = Μέλλουσα κρίση (Gerola, II, 342, n. 14)
"Αγιος Προκόπιος, ὁ Χριστὸς στηθαίος· Φιλοξενία (στὸ τόξο τοῦ ἱε-
ροῦ, ἀντὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ).
190. —
Σωτήρος = Ἐν μέρει πεσμένες.
191. — (Βρῆ)
Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Ὑπολείμματα πρὸς τὸ μέρος τῆς κόγ-
χης.
192. Ἀγριλῆς
"Αγία Ἄννα = Ἐφθαρμένες.
193. Ροδοθάνη
"Αγία Παρασκευή = Κατεστραμμένες.
194. —
"Αγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.
195. —
"Αγιος Ἰωάννης = Ἰχνη.
196. — (Καλομοίρων)
Παναγία⁸¹ = "Αγιος Ἀθανάσιος καὶ ἀφιερωτὲς (Gerola, II,
333, n. 22)· Εὐαγγελισμός, ἅγιοι Ἱεράρχες, Παναγία ἐν προτομῇ,
Μεταμόρφωση (στὴ θέση τοῦ Μανδηλίου). Τοιχογραφίες καὶ στήν ἐπέ-
κταση.
197. Καμάρια
"Αγία Μαρίνα = Ἰχνη.
198. —
Παναγία = Κατεστραμμένες.
199. Μονή⁸²
"Αγιος Νικόλαος⁸³ = Καπνισμένες: ὁ "Αγιος στηθαίος, σὲ με-
γάλο μέγεθος.

⁸¹) [Μισογρημισμένη, διασώζονται πολὺ λίγα πράγματα].

⁸²) [Ἔχει μετονομαστῆ σὲ Σούγια].

⁸³) [Βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, I. Παγωμένος, Κρητ. Χρονικά, IB', σελ. 353].

Ζωγράφος Ἰωάννης Παγωμένος (Gerola, II, 308).
1315 (Gerola, IV, 470, n. 53). —

200. Λειβαδάς

Ἅγιος Δημήτριος = Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη ὁ Χριστός στη-
θαίως.

1311 - 1316 (Gerola, IV, 471, n. 55). —

201. Κουστογέρακο

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐκτέλεση κακῆ: ἄγιοι Σταύρωση Μάρ-
τυρες Ἀνάληψη, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Εὐαγγελισμός (στήν καμάρα),
Βάφτιση ἄλλος Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία, ὁ Χριστός στηθαίως.

Ζωγράφος, Γεώργιος Προβατόπουλος (Gerola, II, 310).

1488 (Gerola, IV, 470, n. 54). Χάραγμα τοῦ 1496. —

202. —

Παναγία = Μόνο στήν κόγχη.

203. Ἅγιος Κύρικος (Δισσός)

Παναγία = Ὑπολείμματα.

204. —

Ἅγιος Κύρικος = Κεπνισμένες.

205. Σούγια (Ἅγιος Ἀντώνιος)

Ἅγιος Ἀντώνιος = Γέννηση, Ταφή, Βάφτιση, Ἀνάληψη, ἄγιοι
ἱεράρχες, Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία ὁ Σωτήρας στηθαίως.

1382 - 1383 (Gerola, IV, 471, n. 56).

206. —

Ἅγία Εὐρήνη = Ἀσβεστωμένες.

Σ Φ Α Κ Ι Α

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

207. Σαμαριά

Ἅγία Μαρία = Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Ἀντώνιος κλπ. Μυ-

Κεπνισμένες καὶ μᾶλλον κατεστραμμένες εἶναι οἱ τοιχογραφίες τοῦ δυτικοῦ, σταυ-
ρεπίστεγου, νάρθηκα, πρὸς ζωγράφους ὁ Παγωμένος. Τὸ παλαιότερον, πρὸς ἀνατο-
λάς, τμήμα διατηρεῖ ἀκόμα λίγες παραστάσεις, ὅπως τὸ ἐξαίρετο κεφάλι τοῦ Ἁγ.
Νικολάου, πρὸς ἀντίγραφόν του, ἀπὸ τὸ Φ. Ζαχαρίου, βρίσκεται στὸ Ἱστορ. Μουσεῖο
Ἡρακλείου. Βλέπε καὶ Κ. Ε. Λασσιθιωτάκη, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀνυδριώ-
της, «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΙΓ', σελ. 147 σημ. 14, καὶ σελ. 168 σημ. 92].

στικός Δεϊπνος, Ἐγερση Λαζάρου, Φυγή στήν Αἴγυπτο, Βάφτιση, Σταύρωση, Ἀνάστασις, Προδοσία, Μεταμόρφωση, Γέννησις, Ἀνάληψις Ἐυαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· Μανδήλιο, Χριστός στηθαίος⁶⁴.

Χάραγμα τοῦ 1379.

208. Ἅγιος Ἰωάννης

Ἅγιος Ἰωάννης = Στρατιωτικοὶ ἅγιοι· μέγας Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Ἐυαγγελιστής, στηθαίος· Βάφτιση, Ἔξοδος στήν Ἱερουσαλήμ, Κάθοδος στόν Ἄδη· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ἀνάληψις, Ἐυαγγελισμός· Φιλοξενία· ὁ Χριστός στηθαίος.

209. —

Παναγία = Παράδεισος, ἡ Παρθένος στηθαία· Κοίμησις τῆς Παναγίας· Ἐπιπιοὶ ἅγιοι· Σταύρωση, Ἀποκαθήλωσις, Ὑπαπαντή, Ἀνάστασις, Γέννησις, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Προδοσία, Μυροφόρες καί ὁ Ἄγγελος Ἐυαγγελισμός· Φιλοξενία· ὁ Χριστός στηθαίος, ἀνάμεσα στήν Παναγία καί τὸ Βαπτιστή.

210. — (σὴ θάλασσα)

Ἅγιος Παῦλος = Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Γέννησις· στὰ λοφία οἱ Ἐυαγγελιστές.

211. — (Γιαλός)

Παναγία = Κατεστραμμένες.

212. Ἀράδενα

Ἀρχάγγελος Μιχαήλ⁶⁵ = Ἐφθαρμένες· ἀφιερωτής (Gerola, II, 334, n. 24).

ΔΗΜΟΣ ΑΝΩΠΟΛΕΩΣ

213. Λιθωνιανὰ (Ἀζωγυρές)

Ἅγιος Ἀθανάσιος = Ἀποκαθήλωσις κλπ.

214. Λουτροὶ (Φοίνικας)

Σωτήρας = Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Γεώργιος, Ἁγία Ἐλένη· Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Βαϊφόρος, Ἄγγελος μὲ τίς Μυροφόρες· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ἐυαγγελισμός· Ἀφιερωτής (Gerola, II, 334, n. 25).

⁶⁴) [Εἶναι περίεργο πῶς διέφυγε ἀπὸ τὸ ἐρευνητικὸ μάτι τοῦ G. ἡ παράστασις τοῦ Ἁγ. Ζωσιμά — στὸ N. τοῖχο — ποὺ δίδει τὴ Θεία Μετάληψις στήν Ὅσια Μαρία].

⁶⁵) [Χάραγμα τοῦ 1546. Κ. Δ. Καλοκύρη, Αἰ βυζ. τοιχογρ., σελ. 45].

215. Μουρι (Περίχωρα)
Τίμιος Σταυρός = Ἑπολείμματα.

ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ

216. Καστέλλ: Σφακίων⁶⁶ (Γεωργίτσι)
Ἀνάστυμη = Ἑπολείμματα.

217. — (Μεσοχώρι)
Ἅγιοι Πάντες⁶⁷ = Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, πᾶνω ἀπὸ τάφο. Τιμωρίες κολασμένων, πρὸς δυσμὰς (Gerola, II, 343, n. 22). Στὴν καμάρα τοιχογραφίες μικροσκοπικῆς καὶ πάρα πολὺ λεπτολόγης: ὁ Κατακλυσμός, Κιβωτός τοῦ Νῶε, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Μυροφόρες μετὸν Ἄγγελου, Ταφή, Ἀποκαθήλωσις κλπ.

ΔΗΜΟΣ ΝΙΜΦΡΟΥ

218. Κομητάδες (Περίχωρα)
Ἅγιος Γεώργιος⁶⁸ = Σταύρωσις, Ἅγια Ἀναστασία· Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Γεώργιος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος· μαρτύρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· Ἀνάστυσις, Μυροφόρες μετὸν Ἄγγελου, Λάζαρος, Βάπτισις, Γέννησις, Ἀνάληψις· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ἅγια Σοφία καὶ ἀφιερωτὴς (Gerola, II, 334, n. 27).

Ζωγράφος Ἰωάννης Παγωμένος (Gerola, II, 308).

1313 - 1314 (Gerola, IV, 472, n. 2).

219. — (Βρασκάς)
Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπερπυλῆ, Ἅγγελος μετὰ τὴν Μυροφόρας, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Βάπτισις, Λάζαρος, Βασιφόρος, Ἀνάληψις.

220. Βουθάς
Ἅγια Παρασκευὴ = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 23 καὶ IV, 612)· Ἀνάληψις· Ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός.

221. —
Σωτήριος = Στὴν ἐσωτερικὴ ἐκκλησίᾳ· τοιχογραφίες σὲ δυὸ ἐποχές: ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος. Στὸ ἐξωτερικὸν τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 24) καὶ ἀφιερωτὴς (Gerola, II, 334, n. 26).

⁶⁶) [Ἡ σημερινὴ Χώρα Σφακίων].

⁶⁷) [Βλ. καὶ Gerola, Monumenti, τόμ. II, σελ. 306 σημ. 1].

⁶⁸) [Κ. Δ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Ἰωάν. Παγωμένος Κρ. Χρον. 1Β', σελ. 352].

222. Κολοκάσια⁶⁹ (Περίχωρα)
Ἅγιος Νικόλαος ;

ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗ

223. Πατσανός

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἀσβεστωμένες καὶ πεσμύνες.

224. Καψοδάσος

Ἅγιος Δημήτριος = Ἰχνη.

225. —

Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείματα.

226. —

Ἅγιος Ἀθανάσιος = Ἐφιπποὶ ἅγιοι, Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Ἁγία Ἐλένη, ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα στὴν Παναγία καὶ τὸν Ἰωάννη, Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἅγιοι Ἱεράρχες· Σταύρωση Ἐγερση Λαζάρου, Μυστικὸς Δεῖπνος, Ἀνάληψη.

Χάραγμα τοῦ 1426.

227. Φραγκοκάστελλο

Ἅγιος Νικήτας = Δύο παραστάσεις: οἱ ἅγιοι Ἱεράρχες καὶ ἡ

Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.

Χάραγμα τοῦ 1371.

228. —

Ἅγιος Μάρκος = Ὑπολείματα.

229. — (Περίχωρα)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος.

230. Σκαλωτή

Προφήτης Ἡλίας = Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἁγ. Ἰωάννου, Ἅγιος Ἀντώνιος, Ἅγιος Γεώργιος, ὁ Βαπτιστής, Κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἅγιοι Ἱεράρχες· Ὑπαπαντή, Μυροφόρες μετὸν Ἄγγελο, Βάϊα, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμὸς ὁ Σωτὴρ στήθαιος· Σταύρωση καὶ ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 334, n. 28).

1355 - 1356 (Gerola, IV, 473, n. 4).

231. Ἀργουλές

Ἁγία Παρασκευὴ = Διατηροῦνται μονάχα στὴν βορραία καὶ τὴν

⁶⁹) [Μετονομάστηκε σὲ Ἅγιος Γεώργιος].

ανατολική πλευρά: Ἅγιος Γεώργιος, Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, Ἁγία Κυριακή ἅγιοι Ἱεράρχες· σκηνὲς ἀπὸ τὴν ἁγία Λάζαρος.

232. — (στὴ θάλασσα)

Ἁγία Μαρίνα = Καπνισμένες καὶ ἐφθαρμένες.

ΡΕΘΥΜΝΟΝ
ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΥΡΟΠΟΛΕΩΣ

233. Μεγάλη Ἐπισκοπή
Καθεδρικός ναός = Ὑπολείμματα.

234. Ἀρκούδενα
Ἁγία Παρασκευὴ = Ὑπολείμματα.

235. Ἀργυρούπολις
Παναγία = Ὑπολείμματα.

236. — (Περίχωρα)
Ἅγιος Νικόλαος;

237. — (Περίχωρα)
Ἁγία Κυριακή = Ὑπολείμματα.

238. — (Κουμαρές)
Ἅγιος Νικόλαος = Ἐνταφιασμός, Μυροφόρες μετὸν ἄγγελο, Μεταμόρφωση, Ἀνάσταση, Βάφτιση, Γέννηση, Ὑπαπαντή, Κοίμησις Ἁγίου Νικολάου, Ἀνάληψη ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ὁ Σωτὴρ στηθαῖος.

239. — (Λειβαδάκια)
Ἅγιος Γεώργιος;

ΔΗΜΟΣ ΡΟΥΣΤΙΚΩΝ

240. Ἅγιος Γεώργιος
Ἅγιος Γεώργιος — Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 334, π. 29)· Βάφτιση κλπ.

241. Ζουρίδι

Σωτήρας = Διάφοροι Ἅγιοι· Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Λάζαρος, Βχιόφορος, Σταύρωση, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Λάζαρος, Ταφή, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παναγία καὶ τὸν Βαπτιστή.

242. — (Ἄρτος)

Ἅγιος Γεώργιος¹⁰ = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 15): διάφοροι ἄγιοι: Ἐτοιμασία τοῦ Σταυροῦ, Σταύρωση, Προδοσία, Ἐνταφιασμός, Βάφτιση, Βάψα, Γέννηση: Ὑπαπαντή, Ἀνάσταση, Ἀνάληψη: Εὐαγγελισμός: Φιλοξενία τοῦ Ἁβραάμ: ἡ Παρθένος ἐν προτομῇ ἄγιοι Ἱεράρχες.

1401 (Gerola, IV, 474, n. 2).

243. Ρούστικα

Παναγίας καὶ Σωτήρος = Στὸ βόρειο κλίτος ζωηρῆς τοιχογραφίας: τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 28): Ἐφιπποὶ ἄγιοι, Ἀρχάγγελοι: Προδοσία, Ἐτοιμασία τοῦ Σταυροῦ, Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση: ἄγιοι Ἱεράρχες.

1381 - 1382 (Gerola, IV, 475, n. 4).

244. Προφήτης Ἡλίας

Ἅγιος Ἀντώνιος = Ὑπολείμματα.

245. Νησι (Περίχωρα)

Ἅγιος Νικόλαος;

246. Μοῦντρος

Ἅγιος Νικόλαος = Μονάχα ὁ νότιος τοῖχος.

247. Σαῦτοῦρες

Παναγία = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n. 27): Γέννηση, Λάζαρος, τῶν Βαῦτων, Βάφτιση, Σφαγὴ τῶν νηπίων (ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος), Ὑπαπαντή, Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Ἀνάληψη: Εὐαγγελισμός: ἄγιοι Ἱεράρχες: Παναγία ἐν προτομῇ: Μανδήλιον.

248. —

Ἅγιος Νικόλαος, Παναγία καὶ Ἅγιος Ἰωάννης = Κατεστραμμένες.

249. Ἀπάνω Μαλάκια

Παναγία = Ἐφθαρμένες.

ΔΗΜΟΣ ΑΤΣΙΠΟΠΟΛΟΥ

250. Κάτω Βαλσαμόνερο

Ἅγιος Ἰωάννης = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n.

¹⁰ [N. K. Δρανδάκη, Ὁ εἰς Ἄρτον Ρεθύμνης ναύτοκος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΙΑ' σελ. 65].

26) Ἀποκαθήλωση, οἱ Ὅσιες Γυναῖκες, Μεταμόρφωση, Σφαγή τῶν Ἀθῶων, Γέννηση, Μυροφόρες μετὸν ἄγγελο, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη Ἐθαγγελισμός· Ἅγιος Γεώργιος καὶ ἄλλοι ἅγιοι.

251. Σωματᾶς

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείματα.

ΔΗΜΟΣ ΧΡΩΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

252. Ρουσοσπίτι

Παναγία¹⁾ = Σὲ στηθάρια: Ἅγιος Προκόπιος, Ἅγιος Μάμας. Ἅγιος Μηναῆς κλπ. Δυτικά: Σταύρωση. Στὴν καμάρα: Ἀνάσταση, Προδοσία, Βαῖοφόρος, Γέννηση, Ὑπαπαντή, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ἀνάληψη. Στὴν κόγχη: ἅγιοι Ἱεράρχες Ἐθαγγελισμός· Μανδηλίου ἢ Παναγία ἐν προτομῇ.

253. Χρωμοναστήρι

Ἅγιος Γεώργιος.

254. — (Κερά)

Παναγία = Δύο ἐποχῶν: Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Δημήτριος κλπ. Στὸ τύμπανο οἱ Ἐθαγγελιστές. Στὸ θόλο τεράστιος Παντοκράτορας. Στὴ μικρὴ βορεινὴ ἀψίδα ἢ Παναγία καὶ στὴ νοτιά ἢ Ἁγία Ἄννα, μορφῆς μεγάλης, σὲ προτομῇ κάτω ἄγγελοι καὶ ἅγιοι· στὴν κεντρικὴ κόγχη ὁ Χριστὸς στηθαῖος καὶ ἄλλες μορφῆς τοῦ Σωτῆρος στὸ εἰκονοστάσι.

255. Πρασές

Παναγία = Προδοσία, ὁ Ἄγγελος μετὰ τῆς Μυροφόρες, Σταύρωση, Ταφή, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Λάζαρος, Βαῖοφόρος, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ὑπαπαντή, Φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, Ἀνάληψη Ἐθαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ἅγιοι Ἱεράρχες ὀλόσωμοι καὶ στηθαῖοι ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Βαπτιστή.

Χαράγματα τοῦ 1501.

256. Φωτεινοῦ

Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ = Στὸ ἐσωτερικό: Ἀνάληψη κλπ.

257. Σελλί

Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ = Δευτέρα Παρουσία καὶ τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, π. 29) ἅγιοι καὶ ἅγιες· Λάζαρος, Μεταμόρφωση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Προδοσία, Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Ταφή,

¹⁾ [Χάραγμα 1540. Κ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Βυζ. τοιχογρ. σελ. 46].

Γέννηση, Ἵπαπαντή, Ἀνάσταση, Ἄγγελος με τὶς Μυροφόρες, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ὁ Σωτήρ στηθαῖος.

1411 (Gerola, IV, 477, n. 9).

ΔΗΜΟΣ ΠΗΓΗΣ

258. Ἄγ. Παρασκευὴ (Περίχωρα)

Ἄγ. Παρασκευὴ = Στὸ ἀνατολικὸ μέρος.

259. Ἄγία Τριάδα

Ἄγία Τριάδα = Στὸ βόρειο κλίτος: Ἐγερση Λαζάρου, Ἵπαπαντή, Προδοσία, Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Γέννηση, Ἀνάσταση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Χριστὸς στηθαῖος.

260. Ἅγιος Δημήτριος

Ἅγιος Δημήτριος = Ὑπολείμματα.

261. Λούτρα (Περίχωρα)

Θεοτόκου;

ΔΗΜΟΣ ΑΜΝΑΤΟΥ

262. Πίκρη (Περίχωρα)

Παναγία;

263. Ἀρκάδι

Ἄγία Παρασκευή;

ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΝ

264. Πρίνος

Παναγία¹² = Κατεστραμμένες.

265. Βεράν Ἐπισκοπή

Ἅγιος Δημήτριος = Μονάχα ἐπάνω ἀπὸ τὴ μικρὴ θύρα: Ἅγιος Δημήτριος.

266. Ἐρφοί

Ἅγιος Ἰωάννης.

¹²) [Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit. πίν. CIII καὶ σελ. 137].

267. Μαργαρίτες
"Αγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς"⁷³ = Διάφορες Ἀφιερωτῆς
(Gerola, II, 334, n. 30).
1383 (Gerola, IV, 481, n. 7).

268. —

"Αγιος Δημήτριος = Ἀσβεστωμένες.

269. Καρακάλα⁷⁴

"Αγιος Τάφος.

270. Ὁρθῆς

Σαϊῆρος = Μονάχα στὸν βόρειο τοῖχο τοῦ παλαιοῦ τμήματος.

271. Τριπόδο (Περίχωρα)

"Αγία Παρασκευή.

272. Πρινῆς (Περίχωρα)

Σαϊῆρος καὶ Ἁγίου Ἰωάννου = Μονάχα στὸ θόλο.

273. — (Περίχωρα)

"Αγία Ἄννα = Ὑπολείμματα.

ΔΗΜΟΣ ΜΕΛΙΔΟΝΙΟΥ

274. Ἀγιά (Περίχωρα)

"Αγιος Φώτης = Μοναδική τοιχογραφία.

Χάραγμα τοῦ 1456.

275. Μελισσοურγάκι

"Αγιος Γεώργιος = Ἀσβεστωμένες.

276. Βατῆς

"Αγιος Γεώργιος = Σκηνές ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ Ἁγίου κλπ.

277. —

Παναγία⁷⁵ = Μικρὲς σκηνές σὲ μικρογραφία, μὰ σχεδιασμένες
μονάχα, μὲ πολλή καλαισθησία, σὲ μαῦρο, μὲ κίτρινες σκιές.
1624.

⁷³) [Α. Ξυγγοπούλου, Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν, 1957, σελ. 31].

⁷⁴) [Ἐντὶ τοῦ ὄρθου Καρακάλου. Πρόκειται γιὰ παλιά γυναικεία Μονὴ τοῦ ἀνήκε στοῦ Ἁγίου Ὄρους].

⁷⁵) [Βλ. καὶ Monumenti, II, 306 σημ. 1].

278. Ἀλιάκες
Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Κατεστραμμένες.
279. Ἐπισκοπή
Καθεδρικός ναός = Στὸν νοτιο - ἀνατολικὸ θόλο ἢ Παναγία καὶ
τριγύρω ἄγγελοι· στὸν βορειοανατολικὸ οἱ Ἅπόστολοι· στὸν βορειοδυ-
τικὸ ἢ Ὑπαπαντή.
280. Κούκουνος
Ἅγιος Στέφανος = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, n.
30). Ἐνταφιασμός· Ἀνάσταση, Ὑπαπαντή· Ἅγιοι· ὁ Σωτήρας στη-
θαῖος⁷⁶.
281. Καστρί (Ἀπάνω Κάστρο)
Παναγία⁷⁷ = Ὑπολείμματα.
282. Ἅγιος Ἰωάννης
Παναγία⁷⁸ = Κοίμησις τῆς Θεοτόκου· Κάθοδος στὸν Ἄδη, Βά-
φτιση, Βαΐοφόρος, Ἀνάληψη· Μανδήλιον.
283. —
Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.
284. Γαρίπα
Ἅγιος Ἰωάννης;
285. Ἅγιος Μάμας
Ἅγιος Μάμας = Βαΐοφόρος, Μεταμόρφωση κλπ. Ἁφιερωτὲς
(Gerola, II, 335, n. 31).
1312 - 1321 (Gerola, IV, 487, n. 20).
286. — Περίχωρα
Ἅγια Εἰρήνη = Σταύρωση, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Βαΐοφό-
ρος, Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, Μυροφόρες μετὸν Ἄγγελο, Κάθοδος στὸν
Ἄδη, Ὑπαπαντή, Γέννησις.

⁷⁶) [Τὴν Ἐκκλησία ἐξωγράφισε ὁ Δρακόπουλος. Βλ. Καλοκύρη, Αἱ Βυζαντι-
τοιχογραφίαι, σελ. 49, καί, κυρίως, τοῦ Ἰβίου: Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα,
«Κρητικὰ Χρονικὰ» τόμος Ε', 1951, σελ. 340 - 341, ὅπως καὶ χρονολογία 1391].

⁷⁷) [Ἐπιγραφή στὸ ἐξωτερικὸ ἄνω μέρος τῆς ἀψίδος. Βλ. Κ. Δ. Καλοκύ-
ρη, Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαι..., σελ. 341].

⁷⁸) [Κ. Καλοκύρη, Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι..., πίν. LXXXVIII].

287. Βενί

Ἁγία Ἄννα.

288. Δισκούρι (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἕρεις ἔφιπποι ἅγιοι· Ἰησοῦς ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἰωάννου· Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος· Παναγία· ὁ Βαπτιστὴς κλπ· Βασιφόρος, Σταύρωση, Ὑπαπαντή, Βάφτιση· Εὐαγγελισμός· Χριστός· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 335, n. 32).

ΔΗΜΟΣ ΔΑΜΑΣΤΑΣ

289. Χαλέπα

Παναγία = Μεταμόρφωση, Σταύρωση, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς στηθαίος· δύο ἅγιες μὲ ἐξεργούς φωτιστέφανους.

Δυὸ ἐποχῶν.

290. Τζαχανά

Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Ὑπολείμματα τοῦ παλαιοῦ μέρους.

291. Φόδελε (Λουμπινιές)

Παναγία⁷⁹ = Ἐν μέρει κατεστραμμένες.

ΔΗΜΟΣ ΑΝΩΓΕΙΩΝ

292. Ἀξός

Ἁγία Εὐφρόνη = Στὸ ἐσωτερικὸ μέρος· ὁ Ἄγγελος μὲ τὴς Μυροφόρες, Ὑπαπαντή, Γέννηση, κλπ.

293. —

Ἅγιος Γεώργιος = Στὸ νάρθηκα ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος κλπ· στὴν ἐκκλησία ἐφθαρμένες.

294. —

Ἁγία Παρασκευὴ = Ὑπολείμματα.

295. —

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ὑπολείμματα.

296. — (Περίχωρα)

Παναγία = Δυὸ ἐποχῶν.

⁷⁹⁾ [Κ. Ε. Λασιθιωτάκης, Ὁ Ναὸς τῶν Εἰσοδίων, «Κρητ. Χρονικά», τόμ. Ε', σελ. 76].

297. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Διάφοροι ἄγιοι· Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Ἐνταφιασμός, Μεταμόρφωση, Λάζαρος, Βαΐφορος, Βάφτιση, Γέννηση, Ἀνάληψη· ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἰωάννου· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 343, π. 31 καὶ IV, 612).

298. Ἀνώγεια

Ἅγιος Ἰωάννης = Στὸ ἀρχαῖο τμήμα: Τάφος· Ἁγία Μαρίνα, Ἁγία Εἰρήνη, Ἁγία Παρασκευή, Ἁγία Κυριακή· Ἅγιος Δημήτριος. Οἱ ὑπόλοιπες ἀθεστωμένες, καπνισμένες καὶ κατεστραμμένες.

299. Καμαριώτης

Παναγία = Ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἁγίου Ἰωάννου· Μυροφόρες, Νιπτήρας, Ἐπιφοίτηση Ἁγίου Πνεύματος, Ψηλάφηση, Βάφτιση, Ἀποκαθήλωση, Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση, Ἀνάληψη.

ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΦΟΙΝΙΚΟΣ

300. Σελιά

Ἅγιος Φώτης = Ἐφθαρμένες.

301. Μύρθιος

Σωτήρος = Στὴ δυτικὴ πλευρά: Ἅγιος Δημήτριος καὶ Ἅγιος Γεώργιος. Στὴ βορεία: ἡ Μέλλουσα Κρίση καὶ τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, π. 32). Κοίμησις τῆς Θεοτόκου· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 335, π. 33). Στὴν καμάρα: Λάζαρος, Μεταμόρφωση, Σταύρωση, Μυροφόρες μετὸν Ἄγγελο, Γέννηση, Ἀνάληψη. Στὴν κόγχη: ἄγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Παναγία ἐν προτομῇ.

302. Πρέβελη

Ἅγιος Γεώργιος⁸⁰ = Ἀπὸ δυὸ ζωγράφους, ἀλλὰ ἐφθαρμένες.

303. —

Ἁγία Φωτεινή⁸¹ = Σταύρωση· Ἁγία Ἐλένη καὶ Ἁγ. Κωνσταντῖνος, ἔφιπποι ἄγιοι, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ἁγία Εἰρήνη, Ἁγία Κυριακή, Ἁγία Μαρίνα, Ἁγία Παρασκευή, Ἁγία Φωτεινή· Χριστὸς

⁸⁰) [Χάραγμα τοῦ 1462. Βλ. Κ. Καλοκύρη, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 45. Ἐπίσης στὸ ἴδιο, σελ. 96 καὶ πίν. I].

⁸¹) [Κ. Δ. Καλοκύρη, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 64, 117, 119, πίν. V² - LXXXVII² - LXXXVII].

ανάμεσα Θεοτόκου και Ἰωάννου· ἅγιοι Ἱεράρχες· Μυστικός Δεῖπνος, Μεταμόρφωση, Ἀνάσταση, Προδοσία, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ.

304. — (Ξερορίτισσα)

Παναγία = Γέννηση, Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, Ἅγιος Γεώργιος κλπ.· Μανδήλιον· Παναγία ἐν προτομῇ.

305. — (Φαράγγι)

Ἅγιος Ἰωάννης = Σκηνὲς τοῦ Βαπτιστῆ· Βαϊοφόρος, Γέννηση, Ἄγγελος μετὰ τὴν Μυροφόρες, Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Μανδήλιον.

306. Γιαννιοῦ

Ἅγιος Γεώργιος = Ἀπόσπασμα στὴν καμάρα.

ΔΗΜΟΣ ΣΠΗΛΙΟΥ

307. Ἅγιος Ἰωάννης Καημένος (Σαλιθεράδω)

Σωτήρας = Ἐφθαρμένες.

308. Ἅγιος Βασίλειος

Ἅγιος Βασίλειος = Ὑπολείμματα.

309. Κοξαρέ (Φατρελιανὰ)

Ἅγιος Γεώργιος = Κοίμηση τῆς Θεοτόκου· Ἅγιος Γεώργιος, Ἀρχάγγελος· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ἢ Παναγία τῶν Ἀγγέλων· Μάρτυρες· Λάζαρος, Μεταμόρφωση, Ἀνάσταση, Ἀνάληψη· Σταύρωση καὶ ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 335, n. 34).

310. (Παλὴ)

Παναγία = Στὸ ἐσωτερικὸ μέρος.

311. Ἅγία Πελαγία (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἀντώνιος = Στὴν κόγχη· Μανδήλιο, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Χριστὸς στηθαῖος· Εὐαγγελισμός.

312. Μουρνὲ

Ἅγία Μαρίνα = Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγία Ἐλένη καὶ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος· σκηνὲς ἀπὸ τὴν Ἅγία Μαρίνα· Μυστικός Δεῖπνος, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Βάφτιση· ὁ Σωτήρας στηθαῖος.

313. —

Παναγία;

314. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ Ἁγ. Ἐλένη, ἔφιπποι ἅγιοι· ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα Θεοτόκου καὶ Ἰωάννου· τιμωρίες κολασμένων (στὴν καμάρα) (Gerola, II, 344, n. 34)· μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· Γέννηση, Βάφτιση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμὸς ἅγιοι Ἱεράρχες.

315. —

Ἁγία Εἰρήνη καὶ Θεοτόκος = Στὸ ἐσωτερικὸ μέρος τοῦ βορείου κλίτους· Γέννηση, Μεταμόρφωση, μανδύλιο.

316. Δάκκος

Ἅγιος Βλάσης = Μονάχα στὴν κόγχη,

317. —

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ὑπολείμματα.

318. Ντιμπλοχώρι

Παναγία = Στὸ μέσα ναό· ἅγιοι ἔφιπποι· Ἀρχάγγελοι· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Βαΐοφόρος, Ὑπαπαντή, Βάφτιση ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἰωάννου. Στὸ νάρθηκα· Εὐαγγελισμὸς, Φιλοξενία· σκηνὲς ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔα.

1417 (Gerola, IV, 492, n. 6).

319. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης.

320. — (Ποτιστήρια)

Ἅγιος Γεώργιος = Καπνισμένες· ἀφιερωτὲς (Gerola, IV, 614).

321. — (Μαλάθρες)

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

322. Δαμπηνή

*Παναγία*⁸² = Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Ἀντώνιος· ἅγιοι Ἱεράρχες, Ἅγιος Στέφανος (στὴν βορεινὴ ἀψίδα)· ἡ Παναγία· ἡ Παρθένος ἐν προτομῇ (στὴν κεντρικὴ ἀψίδα).

323. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐγερση τοῦ Λαζάρου, Ἀνάσταση, Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Σωτήρας στηθαῖος.

⁸²) [Κ. Δ. Καλοκύρη, *op cit* σελ. 82, 86, 94, 106, 108, 121, πίν. XXXV-LXIX · LXIII · LXXI · XCVII. Ἐπίσης τοῦ Ἰαίου: Ἡ Ἐπισκοπὴ Λάμψης καὶ ἡ Παναγία ἡ Δαμπηνή, (Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. Γ, 1956)].

324. Σπήλι

"Άγιος Θεόδωρος = 'Ανάληψη, Γέννηση, Μεταμόρφωση' άγιοι 'Ιεράρχες.

325. —

"Άγιος Γεώργιος = Βαΐφόρος, Προδοσία, Γέννηση, 'Ανάληψη' άγιοι 'Ιεράρχες' Εὐαγγελισμός· Μανδήλιο· ὁ Χριστὸς στηθαίος.

326. —

Σωτήρας = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, π. 35).

327. —

Παναγία = "Επιπποι άγιοι, "Άγγελοι, "Άγιοι Κωνσταντίνος και 'Ελένη, Παναγία, 'Αγία Παρασκευή, 'Αγία Φωτεινή' άγιοι 'Ιεράρχες' Εὐαγγελισμός· άφιερωτές (Gerola, II, 335, π. 35) κλπ.

ΔΗΜΟΣ ΑΡΔΑΚΤΟΥ

328. Κισσός

Σωτήρας = Δυτικὸς τοίχος: Σταύρωση και άφιερωτές (Gerola, II, 335, π. 36)· Μεταμόρφωση, Προδοσία, 'Ανάληψη.

329. —

Παναγία = Στρατιωτικοί "Άγιοι, "Άγγελοι, "Άγιοι Κωνσταντίνος και 'Ελένη, Προδοσία, "Εγερση Λαζάρου, Φυγή στην Αίγυπτο, Κάθοδος στὸν "Αδη, Βαΐφόρος, Βάφτιση, "Υπαπαντή, 'Ανάληψη' άγιοι 'Ιεράρχες' Εὐαγγελισμός· ὁ Σωτήρας στηθαίος⁸³.

330. —

"Άγιος 'Ιωάννης"⁸⁴ = Πολυάριθμες μορφές, μικρές, λεπτοδουλεμένες· στὴ δυτικὴ πλευρὰ ἢ Σταύρωση και οἱ τιμωρίες τῆς κολάσεως (Gerola, II, 344, π. 36)· διάφοροι άγιοι· "Υπαπαντή, Σταύρωση, "Αποκαθήλωση, Βαΐφόρος, Φυγή στην Αίγυπτο, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Λάζαρος, Γέννηση, 'Ανάληψη, Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ "Αβραάμ· ὁ Χριστὸς στηθαίος.

331. Βάτος

"Άγιος Νικόλαος = Μεταμόρφωση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Προδοσία, Σταύρωση, Βαΐφόρος, Λάζαρος, Βάφτιση, 'Ανάληψη' Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς στηθαίος ἀνάμεσα Θεοτόκου και 'Αγ. 'Ιωάννου.

⁸³) [Τοῦ διέφυγε νὰ ἀναφέρει σκηνές κολασμένων (Monumenti, II, σελ. 344, π. 36)].

⁸⁴) [Βλ. και Monumenti, II, 306, σημ. 1].

332. Δρύμισκος (Περίχωρα)
 Ἅγιος Γεώργιος ;
333. —
 Ἅγιος Προκόπιος ;
334. —
 Παναγία = Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.
335. — (Μελισσινιάκω)
 Ἅγιος Γεώργιος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος· Κοίμησις τῆς Θεοτόκου· Ἀνάληψις· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· Μανδήλιον· ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.
 Ζωγράφος Μιχάλης Βενέρης (Gerola, II, 308).
 1317 - 1318 (Gerola, IV, 491, n. 5).
336. — (Κατσογρίδω)
 Ἅγιος Κωνσταντῖνος = Παράδεισος καὶ τιμωρίες τῆς Κόλασης (Gerola, II, 344, n. 33)· Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Δημήτριος· Ἀποκαθήλωσις· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Χριστὸς στηθαίως.
337. Κερὰ μὲ (Περίχωρα)
 Ἅγιος Νικόλαος ;
338. —
 Ἅγιος Ἰωάννης Ἀλοτὸς = Ἐφιπποὶ ἅγιοι, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Ἀντώνιος· ἅγιοι Ἱεράρχες.
339. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ὀνούφριος ;
340. — (Πύργος)
 Ἅγία Φωτεινή ;
341. Κούμια
 Σωτήρος = Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 335, n. 37).
 1389 (Gerola, IV, 493, n. 7).
342. — (Περίχωρα)
 Παναγία = Ὑπολείμματα.
343. Πλατανὲς
 Τίμιος Σταυρὸς = Ἀσβεστωμένες.

344. Μέλαιπες

Ἁγία Παρασκευή = Στὴ μέσα ἐκκλησία δυὸ ἐποχές, στὴν ἔξω μιὰ μονάχα.

ΑΜΑΡΙ

ΔΗΜΟΣ ΜΕΡΩΝΑ

345. Καρίνες

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιος Γεώργιος ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 335, π. 38).

346. Κεφάλα

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

347. Πατσὼ

Παναγία = Θαῦμα τοῦ Ἁγίου Νικολάου τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου Ἀσπασμός.

348. Μισακῆς

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιος Γεώργιος ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 336, π. 41) ἅγιοι Ἱεράρχες.

349. — (Ἄνασουδάρι)

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

350. — (Ἄνασουδάρι)

Ἅγιος Δημήτριος = Μαρτύριο Ἀποκαθήλωση.

351. Ἀντάνασσος

Παναγία = Κατεστραμμένη.

352. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

353. Βολιῶνες

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Καπνισμένες.

354. —

Σωτήρος = Καπνισμένες.

355. —

Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα στὸν νότιο τοῖχο.

356. Μέρωνα

Παναγία = Λάζαρος, Βαϊοφόρος, Μυστικός Δείπνος, Μεταμόρφωση, Ἀσπασμός.

357 — (Περίχωρα)

Ἅγιος Γεώργιος = Στὴν κόγχη: Ἅγιος Βασίλειος, Ἅγιος Νικόλαος, Ἅγιος Στέφανος κλπ. ὁ Σωτήρας στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παρθένο καὶ τὸν Βαπτιστή.

358. — (Περίχωρα)

Ἅγία Παρασκευὴ = Ὑπολείμματα.

359. —

Σωτήρας = Ὑπολείμματα.

360. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Νικόλαος⁸⁵ = Ἅγιοι Ἱεράρχες ἅγιοι σὲ στηθάρια (Εὐαγγέλιον, Παρασκευὴ κλπ.) Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Μανδήλιον· ὁ Σωτήρας στηθαῖος.

361. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἰχνη.

362. Ἐλένες

Ἅγιος Νικόλαος = Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Ρωμανός, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Δημήτριος· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου· Ἀρχάγγελοι· Τάφος, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἀποκαθήλωση, Μεταμόρφωση, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη, Μυστικός Δείπνος, Λάζαρος, Βαϊοφόρος, Σύλληψη τοῦ Ἰησοῦ.

(Ἀξιοσημείωτες οἱ εἰκόνες τοῦ 1609!)

363. —

Σωτήρας.

364. Καροφιλάτη

Ἀνάμνηση = Ὑπολείμματα.

365. Φώτη⁸⁶

Ἅγιος Ἰωάννης = Τοιχογραφίες ἀρχαῖες, πολὺ παράξενες καὶ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσες⁸⁷. Ἀποκαθήλωση, Μυροφόρες μετὰ τὸν Ἄγγελο, Ἀνάσταση, Γέννηση, Ὑπαπαντή, Βάφτιση.

⁸⁵) [Κ. Δ. Καλοκύρη, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 79, πίν. XXIX - LXXX²].

⁸⁶) [Κ. Δ. Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 37, 74, 88, 132, πίν. XIX - XX - XXXII - XL - XLI]

⁸⁷) [Ο G. τίς θεωρεῖ ἀρχῶν 13ου «Μᾶς μεταφέρουν — γράφει — σ' ἓνα κόσμο

366. Γερακάρι
 "Αγιος Στέφανος = "Υπολείμματα.
367. —
 Παναγία = "Εφιπποι "Αγιοι, Γέννηση, "Υπαπαντή, "Ασκασιός, Βάφτιση, "Ανάληψη· Εὐαγγελισμός· ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.
368. Καλογέρου (Περίχωρα)
 "Αγία Μαρίνα = "Αγιοι ὀλόσωμοι καὶ σὲ στηθάρι· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου καὶ ἄλλες· Χριστὸς στηθαίος.
 1300 (Gerola, IV, 496, n. 8).
369. — (Περίχωρα)
 "Αγιος Νικόλαος = "Υπολείμματα.
370. Καρδαμιανὰ
 "Αγιος "Ονούφριος⁸⁸ = "Αγιες (Αἰκτερίνη, Βαρβάρα, "Αναστασία κλπ.)· Προδοσία, Μυστικὸς Δείπνος, Σταύρωση, Βάφτιση, τὰ Βάττα, Λάζαρος, Γέννηση, "Ανάληψη· Εὐαγγελισμός, Μενδήλιον· ὁ Χριστὸς στηθαίος ἀνήμεσσι Παναγίας καὶ "Αγίου "Ιωάννου.
 1329 - 1330 (Gerola, IV, 495, n. 7).
371. Γέννα (Περίχωρα)
 "Αγιος Στέφανος = "Αγιοι ἔφιπποι.
372. Ἀποστόλοι
 "Αγιος Σπυρίδωνας = Νιπήτρως, Σταύρωση, Προδοσία, "Ανάσταση, Λάζαρος, Βαΐφορος· Κάθοδος στὸν "Αδη, Μυροφόρες, "Υπαπαντή, Γέννηση, "Ανάληψη· Χριστὸς στηθαίος.
373. —
 "Αγιος Νικόλαος = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, n. 37)· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 336, n. 40).
374. Θρόνος⁸⁹
 Παναγία = "Αγιοι ὀλόσωμοι καὶ σὲ στηθάρι· "Επίσκεψη κλπ.

φανταστικὸ καὶ χιμαιρικὸ, ἐνὸς τοπίου ἀλλόκοτου, μὲ μορφὲς ἀκόμα πιὸ ἀλλόκοτες» (Monumenti, II, σελ. 300, σημ. 1)].

⁸⁸) [Κ. Δ. Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ., ἔργου καὶ τὴν τοποθετεῖ στὴν Γέννα (σελ. 37, σημ. 4). "Επίσης σελ. 65, 86, 94, 101 καὶ πίν. VI², XVII - XXXVIII - XLVII LV - LVII].

⁸⁹) [Ἡ ἀρχαία Σύβριτος (βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, "Ἡ βασιλικὴ τῆς Βυζαντινῆς Συβρίτου, Κρητ. Χρον., ΙΓ', σελ. 7). "Επίσης Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 60, 66, 69, 72, 76, 79, 83, 89, 106, 115, 118, 132 καὶ πίν. I² - VII - XI - XIV· -

Ἐφιπποὶ ἅγιοι· Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ἐγερση τοῦ Λαζάρου, Βαΐοφόρος, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση· Ἅγιος Παντελεήμων καὶ ἄλλοι ἅγιοι· Παναγία· Ἀποκαθήλωση, Ἀνάσταση, Ἐκδυσση τοῦ Σωτῆρος, Σταύρωση, Γέννηση (μετὰ τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆ Φυγῆ στὴν Αἴγυπτο)· ἅγιοι σὲ ἐγκόλπια· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ἀνάληψη· Ἅγιος Στέφανος καὶ Ἅγιος Ῥωμανός· Εὐαγγελισμός· Ἀλληγορία τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ δεῖπνο· Παναγία ἐν προτομῇ.

Χάραγμα τοῦ 1491.

375. Κλησίδι (Περίχωρα)

Ἅγιος Γεώργιος = Μαρτύριο· Σταύρωση, Βάφτιση, Ἀνάληψη.

ΔΗΜΟΣ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΥ

376. Γουργοῦθοι

Ἅγιος Ἰωάννης = Στὸ νότιο κλίτος· ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα στοὺς ἀγγέλους· ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα στὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ κλπ. Στὸ βόρειο· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 336, π. 39), Κοίμηση τῆς Θεοτόκου, Μυστικὸς Δεῖπνος, Λάζαρος, τὸ Χαίρετε στὶς Μυροφόρες, Βαΐοφόρος, Ἀνάληψη.

377 Βρύσες

Ἅγιος Γεώργιος⁹⁰ = Ὑπολείμματα.

378. Σμιλῆς

Παναγία⁹¹ = Ἀρχαῖκοι· Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Γεώργιος· Προδοσία, Μεταμόρφωση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Βαΐοφόρος, Λάζαρος, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Μανδήλιον ἢ Παναγία ἐν προτομῇ.

379. Καρυδάκι

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος⁹² = Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς στηθαῖος.

XLII - XXII³ - XXVIII³ - XXXVI³ - LXII - LXIV³ - LXXII¹ - LXXV³ - LXXIX. Ἐπίσης τοῦ Ἰθίου, Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα, Κρητ. Χρονικά, τόμος Ε', σελ. 342 - 343].

⁹⁰) [Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας (ποῦ ἐνδεχομένως εἶναι ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου), ἐκτός ἀπὸ τὸν εἰκονογραφικὸν τοῦ διακόσμου, διατηροῦσε καὶ γλυπτὰ στοιχεῖα ἐνεστικῆς ἐπιδράσεως. Βλ. Gerola, Monumenti, II, σελ. 266, 360 καὶ εἰκ. 329 καὶ 402. Στὸν τελευταῖον πόλεμον καταστράφηκε τελείως (βλ. Κ. Καλοκύρη, Βυζαντ. τοιχ., σελ. 37, σημ. 3)].

⁹¹) [Ὁ G. τὴ θεωρεῖ ἀρχῶν τοῦ 13ου (Monumenti, II, σελ. 300, σημ. 1). Βλ. καὶ Καλοκύρη, op. cit. σελ. 66, 70 π[ν. X³ - XII³].

⁹²) [Ὁ Κ. Καλοκύρης τὸ γράφει Καρδάκι. Βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit.

380. —
Ἁγία Πρασκευή = Κατεστραμμένες.
381. Ἀμάρι
Ἁγία Ἄννα = Δυὸ ἐποχῶν, ἡ ἀρχαιότερη τοῦ 1225⁹⁶ (Gero-
 la, IV, 497, n. 11).
382. —
*Ἅγιος Θεόδωρος*⁹⁴ = Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Σταύρωση, Ἄ-
 νάληψη.
383. — (Περίχωρα)
Παναγία = Ὑπολείμματα.
384. — (Περίχωρα)
*Ἅγιος Ἰωάννης*⁹⁵ = Τοιχογραφίες σὲ δυὸ στρώματα.
385. Ἀποσέτι⁹⁶
Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Μέλλουσα κρίση.
386. Λαμπιῶτες⁹⁷
Παναγία = Βάφτιση, Γέννηση, Μυροφόρες μπροστὰ στὸν Ἅγ-
 γελο, Σταύρωση, Βαϊτοφόρος, Λάζαρος, Σύλληψη τοῦ Χριστοῦ, Κάθο-
 δος στὸν Ἄδη.
387. —
Ἅγιος Κύρικος = Ὑπολείμματα.
388. —
Ἅγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα.
389. Μοναστηράκι
*Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος*⁹⁸ = Ὑπαπαντή, Γέννηση.

σελ. 60, 92, 120, πίν. Γ¹ - IV - XLIII - LXXXIX].

⁹⁶) [Στὴν ἀρχὴ θὰν ἀπέκλειε καὶ τὴ χρονολογία 1196 (Monumenti, II, σελ. 299 καὶ σελ. 300, σημ. 2)].

⁹⁴) [Χαράγματα τοῦ 1588 καὶ 1731. Βλ. Κ. Καλοκύρη, Ἀνέκδοτοι ἐπι-
 γραφαί, σελ. 342].

⁹⁵) [Χάραγμα τοῦ 1546. Βλ. Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 342].

⁹⁶) [Μετονομάστηκε σὲ Πετροχώρι. Βλ. καὶ Καλοκύρη, op. cit., σελ. 122 πού ἀναφέρει καὶ παράσταση Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου: Ἀνέκ-
 δοτοι ἐπιγραφαί κλπ., σελ. 343, εἴπου δημοσιεύονται χαράγματα 1580, 1594].

⁹⁷) [Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 65, 67, 68, 77, 86 καὶ πίν. VI¹ - VIII -
 XI - XXV - XXVI - XXXIX].

⁹⁸) [Χάραγμα τοῦ 1528 (Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 46 καὶ πίν. XXXIII).
 Ἐπίσης χαράγματα 1513 καὶ 1633 (Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαί

390. —

“Αγιος Γεώργιος”⁹⁹ = “Αγιοι Ίεράρχες: Βασίλειος, Γρηγόριος, Χρυσόστομος, Κύριλλος.

391. — (Περίχωρα)

“Αγία Μαρίνα = Κατεστραμμένες.

392. Βιζάρι

“Αγιος Νικόλαος = “Αγιος Γεώργιος, “Αγιος Δημήτριος, “Αγιος Νικόλαος.

393. Φουρφουράς (Μουρτζές)¹⁰⁰

“Αγιος Γεώργιος = “Αγιος Κωνσταντίνος, “Αγία Έλένη, “Αγιος Δημήτριος, “Αγιος Γεώργιος.

394. —

Παναγία = Κατεστραμμένες.

395. —

“Αγιος Αντώνιος = Κατεστραμμένες.

396. Ά σώματα (Περίχωρα)

“Αγία Παρασκευή = Άφιερωτές (Gerola, II, 337, n. 42 και IV, 497).

397. — (Σπήλιος)

“Αγιος Ιωάννης¹⁰¹ = “Αγία Παρασκευή, Χριστός, ή Παρθένος κλπ., “Αγιος Αντώνιος, “Αγιος Ονούφριος, “Αγιος Θεόδωρος, “Αγιος Δημήτριος, “Αγιος Γεώργιος, “Αγιος Ιωάννης Προδοσία, Τάφος, Σταύρωση, “Αγγελος τής Αναστάσεως, Εισόδια τής Θεοτόκου, Μυροφόρες με τὸ Χριστό, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἐνάληψη μικρότερες σκηνές: Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Λάζαρος, Βάϊα, Φυγή στὴν Αἴγυπτο, Γέννηση “Αγιος Γρηγόριος “Αγιος Πολύκαρπος, “Αγιος Ρωμανός, “Αγιος Στέφανος: Εὐαγγελισμός: Μανδήλιον “Αγιοι Ἄθανάσιος, Χρυσόστομος, Βασίλειος, Νικόλαος: ὁ Χριστός ἐν προτομῇ ἀνάμεσα Παναχίας καὶ Ἰωάννου (Gerola, II, εἰκ. 377).

1347 (Gerola, IV, 496, n. 9).

καὶ χαράγματα, Κρητ. Χρον., τόμος Ε', σελ. 347].

⁹⁹) [Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 106, πίν. LXIV].

¹⁰⁰) [“Ο Καλοκύρης τὸ γράφει «Μουρτσά». Βλ. καὶ δημοσιευμένη ἐπιγραφή με χρονολογία 1411 καὶ χάραγμα 1620 (Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 344 - 345)].

¹⁰¹) [Βλ. Α. Ευγγόπουλου, Σχεδιάσμα ἱστορίας τής Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, σελ. 46, καὶ Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 101, πίν. LIII - LVI - LXXVI].

398. — (Κερὰ)

Παναγία = Πολὺ ἐφθαρμένες: Κοίμησι τῆς Θεοτόκου· Ἅγιοι.

399. Πλατάνια

*Παναγία*¹⁰³ = Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Δημήτριος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος· ἄλλοι ἅγιοι· ἅγιοι Ἱεράρχες· Σύλληψι τοῦ Ἰησοῦ, Μυροφόρες μετὸν Ἅγγελου, Σταύρωσι, Ἀποκαθήλωσι, Ἀσπασμός, Ἀνάληψι, Μεταμόρφωσι, Βάπτισι, Βάϊα, Λάζαρος, Ὑπαπαντή· Εὐαγγελισμός, Μανδήλιον. Στὴν ἄψίδα: ὁ Ἐμμανουὴλ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀγγέλους· ἢ Παναγία ἐν προτομῇ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀγγέλους (Gerola, II, εἰκ. 375).

400. Μπισταγὴ

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

401. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Νικόλαος = Ἅγιος Γεώργιος· Παράδεισος· Ἀρχάγγελοι· Σταύρωσι.

ΔΗΜΟΣ ΑΠΟΔΟΥΛΟΥ

402. Καλοεἶδενα

Σωτήρος = Ὑπολείμματα.

403. Κετουκλάς

Ἅγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα.

404. Χωρδᾶκι

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἀπομεινάρια.

405. —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἀπομεινάρια.

406. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἀπομεινάρια.

407. — (Φανερωμένη)

Παναγία = Ὑπολείμματα.

408. Κουροῦτες

Ἅγιος Μηνᾶς = Ὑπολείμματα.

¹⁰³) [Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 106, 117, 120, πίν. LXVII^a - LXXVII^a - XCII].

409. Νίθαυρη
Παναγία = Ἀπομεινάρια.
410. — (Περίχωρα)
Παναγία.
411. Ἀποδοῦλου (Περίχωρα)
 Ἅγιος Γεώργιος¹⁰³ = Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 338, n. 44).
 Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Στέφανος στὰ τόξα· Θαῦμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μαρτύριο τοῦ ἴδιου, λιοντάρι τοῦ Ἁγ. Μάρκου, Ἅγιος Ἰάκωβος καὶ Ἅγιος Τίτος· Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Μυροφόρες μὲ τὸν Ἄγγελο, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Γέννησις, Βάφτισις, Βάια, Ἀνάληψις· Χριστὸς στηθαῖος¹⁰⁴.
412. Ἄγία Παρασκευὴ
*Παναγία*¹⁰⁵ = Κοίμησις τῆς Θεοτόκου· Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 337, n. 43)· ἅγιοι καὶ ἅγιες λεπτῆς ἀξιόλογης ἐκτελέσεως (Θεοδοσία, Ἀναστασία, Πελαγία, Φωτεινὴ, Παρασκευὴ, Εἰρήνη, Αἰκατερίνη)· Βαῖοφόρος, Σταύρωση, Λάζαρος, Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψις· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμὸς· Παρθένος ἐν προτομῇ.
 1516 (Gerola, IV, 499, n. 16).
413. Βαθιακὸ
 Ἅγιος Γεώργιος¹⁰⁶ = Μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· δυὸ ἄγγελοι φέρουν τὸ Θεῖο Βρέφος.

ΜΑΛΕΒΥΖΙ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΛΙΣΟΥ

414. Καντινοῦ
 Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.
415. Ἅγιος Σάβας
 Ἅγιος Σάβας = Ὑπολείμματα.
416. — (Περίχωρα)
 Ἀνώνημη = Ὑπολείμματα.

¹⁰³) [Χάραγμα 1496. Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 45. Ἐπίσης στὸ ἴδιο σελ. 76, 94 καὶ πίν. XXVII^a - XLVIII].

¹⁰⁴) [Τὴν ἐκκλησίαν ἐξωγράφισεν ὁ «Ἀναστάσιος ἱερεὺς ἱστοριογράφος» (Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 49)].

¹⁰⁵) [Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., πίν. XXXI].

¹⁰⁶) [Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 64, 118, πίν. V¹ - LXXI² - LXXVIII].

417. Καθροχώρι (Καρουμπιές)
 "Αγιος Γεώργιος = Ύπολείμματα.
418. Τύλισος
 Παναγία = Ύπολείμματα.
419. Μονή (Περίχωρα)
 Παναγία = Ύληνη.
420. Κεραμούτσι (Περίχωρα)
 Παναγία = "Άγιοι Ίεράρχες" Κάθοδος στον "Άδη, Τάφος, "Ανάληψη" Εὐαγγελισμός.
421. — (Περίχωρα)
 "Αγιος Αντώνιος = "Άγιοι Ίεράρχες" "Αγιος Πέτρος ἀλέξανδρος"¹⁰⁷ καὶ ὁ Σωτήρας· σκηνὲς στὴν καμάρα· Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς στηθαίως ἀνάμεσα Παναγίας καὶ "Αγίου Ἰωάννου.
 1434 - 1435 (Gerola, IV, 502, n. 4).

ΔΗΜΟΣ ΚΡΟΥΣΩΝΑ

422. Κρουσώνας
 Παναγία = Καπνισμένες.
423. Κιθαρίδα (Περίχωρα)
 "Ανώνυμη = Ύπολείμματα.
424. —
 Παναγία ἢ Ἑλεοῦσα = Ύπολείμματα.
425. Γοργολατίνη (Κερά)
 Παναγία = "Ανάσταση, "Ανάληψη" ἅγιοι Ίεράρχες" Εὐαγγελισμός· Μανδήλιον· Ύπαπαντή.
426. Ἐπάνω Ἀσίτες (Περίχωρα)
 "Άγιον Πνεῦμα = Ύπολείμματα.
427. — (Νήση)
 "Αγιος Γεώργιος.

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΜΥΡΩΝΑ

428. "Αγιος Μύρος
 "Αγιος Γεώργιος = Ύπολείμματα.

¹⁰⁷ [Ύποθέτω ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ίεράρχη Πέτρον Ἀλεξανδρείας].

429. — (Ἀμπομπάντενα)
 Ἅγιος Γεώργιος = Ἴχνη.
430. — (Ἀμπομπάντενα)
 Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Χριστὸς μέσα σὲ μάντορλα (στὸν δυτικὸ τοῖχο) ἅγιοι καὶ Ἱεράρχες: Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Βάφτιση, Λάζαρος, Μυροφόρες μὲ τὸν Ἄγγελο, Ὑπαπαντή, Μυστικὸς δεῖπνος, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμὸς ἢ Παναγία ἐν προτομῇ.
431. —
 Παναγία = Ὑπολείμματα: Ἀνάληψη.
432. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.
433. Σίβια
 Ἁγία Παρασκευή = Εὐαγγελιστές ἅγιοι Ἱεράρχες Ὑπαπαντή κλπ. Καλῆς ἐκτελέσεως.
434. Αὐγενική
 Παναγία = Κατεστραμμένες.
435. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ἰωάννης;
436. Βλαχιάνα
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Φροντισμένες, ἀλλὰ ἐφθαρμένες. Ἐπίσης καὶ ἀπ' ἔξω.
 1447 (Gerola, IV, 505, n. 11).
437. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Σίλας = Ὑπολείμματα.

ΠΟΛΙΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ¹⁰⁸

438. Ἅγιος Ματθαῖος¹⁰⁹ = Δυὸ ἅγιοι.

¹⁰⁸) [Bl. G. Gerola, Topografia delle chiese della città di Candia, «Bessarione» ἔτος XXII, τεύχη 145 - 146, Roma, 1918, σελ. 275, ὅπου δημοσιεύονται 7 κατάλογοι τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως Ἡρακλείου. Ὁ Ἰος, τοῦ 1320, περιλαμβάνει 37 ἐκκλησίες, μὰ καθὼς παρατηρεῖ ὁ G. «ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νῦν περιλαμβάνει ὅλες τίς ἐκκλησίες τοῦ Ἡρακλείου στὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα». Ὁ ΙΙος, τοῦ 1548, περιλαμβάνει 101 ἐκκλησίες, ὁ ΙΙΙος, τοῦ 1583, 74, ὁ ΙVος 127 ἐκκλησίες κι' ἀπ' αὐτὲς 91 εἶναι ἐλληνικές, ὁ Vος, πού ἔγινε προφανῶς μετὰ τὸ 1600 ἀπὸ τὸν παπᾶ κύρ Ἰωάννη Κομητᾶ, περιλαμβάνει 129 ἐκκλησίες, κι' ἀπ' αὐ-

439. *Μιχαήλ Ἀρχάγγελος* ¹¹⁰ (σήμερα σπίτι ἀριθ. 1548 καὶ 1549) = Ἴχνη.
440. *Ἁγία Παρασκευὴ* ¹¹¹ (σήμερα σπίτι ἰδιωτικό) = Ἴχνη.
441. *Ἁγία Μαρίνα* ¹¹² = Ἐνας μονάχα ἄγιος.
442. *Ἅγιος Γεώργιος Τρουλινός* ¹¹³ (σήμερα σπίτι) = Κατεστραμμένες.
443. *Ἅγιος Ἰάκωβος* ¹¹⁴ (ὀπολείματα σ' ἓνα κῆπο) = Ἐνα κομμάτι.

τὲς οἱ 113 εἶναι ἑλληνικῆς. Οἱ ἄλλοι δυό, ὁ VIος καὶ ὁ VIIος, ποὺ συνοδεύουν καὶ συμπληρώνουν τοὺς χάρτες τοῦ Werdmüller καὶ τοῦ Coronelli, περιλαμβάνουν ὁ μὲν πρῶτος 135 ἐκκλησίαις ὁ δὲ ἄλλος 133. Ἀξίζει τέλος νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπ' αὐτὲς τίς 135 ἐκκλησίαις ἢ τίς 130 (βλ. Gerola, op. cit. σελ. 2) ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τίς 113 ἑλληνικῆς ἐκκλησίαις τοῦ καταλόγου V, μονάχα 11 εἶχαν, ἢ διέσωζαν στὴν 1η δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας, ἴχνη τοιχογραφικοῦ διακόσμου.

¹⁰⁹) [Στὸν κατάλογο V φέρεται ὡς ὁ Ἅγιος Ματθαῖος τοῦ Μάρκου Φεουτέου. Στὴν ἴδια θέσῃ ποὺ εἶναι καὶ ὁ σημερινός. Κατασκευάστηκε πιθανῶς στὰ 1600 (Gerola, op. cit., σελ. 10 καὶ 58 καὶ T. Βενέρη, Πόλημα Παύλου Πρεσβυτέρου, Χριστιανικὴ Κρήτη, ἔτος Α', σελ. 389 καὶ 424)].

¹¹⁰) [Στὸν κατάλογο VI ὀνομάζεται Μιχαήλ Ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἁγίου Παύλου, γιατί — καθὼς παρατηρεῖ ὁ G. — γειτνιάζει μὲ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Παύλου (βορ. δυτικὰ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σημερινὸ Ἅγιο Μηνᾶ). Ὑπολείματα τῆς σωζότανε ἀνάμεσα στὰ τότε σπίτια Στυλ. Λογιάδη καὶ Χαράλαμπος Νικολετάκη, μὲ ἴχνη τοιχογραφικῶν (Gerola, op. cit. 28, καὶ 59)].

¹¹¹) [Στὸν κατάλογο V ὀνομάζεται Ἁγία Παρασκευὴ τοῦ παπᾶ Κυνηγοῦ. Ὁ Werdmüller τὴ σημειώνει βορ. δυτικὰ καὶ μᾶλλον κοντὰ στὴν Παναγία τῶν Σταυροφόρων (ἢ Καπουκίνων). Στὶς πρῶτες δεκαετίαις τοῦ αἰῶνα κι' ἀκόμα, φαίνεται, τελευταία, σωζότανε ἀρκετὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας (ποὺ τὴ νόμιζαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου) στὸ σπίτι τῆς Τερψιχόρης Σκουλουδάκη (Gerola, op. cit., σελ. 64)].

¹¹²) [Ὁ κατάλογος V τὴν ἔχει ὡς Ἁγία Μαρίνα στὸ Κάστρο, γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, στὰ προάστια (Lorghì) Ἡ ἐκκλησία βρισκότανε δυτικὰ καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν κληρονόμων Παναγιώτη Πρατικᾶκη καὶ ἀνῆκε τότε στὸν Νικόλαο Χαρωνίτη (Gerola, op. cit., σελ. 58)].

¹¹³) [Στοὺς καταλόγους γράφεται Ἅγιος Γεώργιος τοῦ Μουγλινοῦ ἢ Μουλινοῦ καὶ μόνο στὸν VII, ἀριθ. 67, ὀνομάζεται Ἅγιος Γεώργιος Τρουλινός. Στὸν κατάλογο I ἀναφέρεται στὴν κατηγορία τῶν ἐκκλησιῶν ποὺ κτίστηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ 1266. Ἡ ἐκκλησία βρισκότανε στὸ σπίτι τοῦ Μανόλη Πλουμιστοῦ (Gerola, op. cit., σελ. 4 - 5 καὶ 53)].

¹¹⁴) [Στὸν κατάλογο IV κατατάσσεται στὶς δυτικῆς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ στὸν VII διευκρινίζεται: «Ἐκκλησία ἑλληνικὴ, λειτουργεῖται ἀπὸ λατῖνο ἐφημέριο ἐξ αἰτίας μιᾶς εἰκόνας τῆς Παρθένου, ποὺ μετέφερε ἀπὸ τὴν Τένεδο ὁ Πολάκκος Κυβερνί, κυβερνήτης γαλερῶν». Ἡ παράδοση τὴν τοποθετοῦσε στὸν κῆπο τοῦ σπιτιοῦ Φουντουλάκη καὶ κεῖ, περὶπου, τὴ δείχνει κι' ὁ Werdmüller. Ἀνῆκε κι' αὐτὴ

444. "Αγιος Δημήτριος"¹¹⁸ = "Ιχνη.
445. "Άγιοι "Απόστολοι"¹¹⁹ (σήμερα σπίτι ιδιωτικό) = "Υπολείμματα.
446. Παναγία ή Βλαχέρνα"¹¹⁷ (σήμερα ιδιωτικό σπίτι) = Κομμάτια:
"Άγιος Εύκολος"¹¹⁸.
447. Παναγία ή Πολίτισσα"¹¹⁹ (σήμερα σπίτι αριθ. 2166) = Κατεστραμμένες.
448. Παναγία (ύστερα τζαμί Σέρ τοποῦ "Αλή "Αγά)¹²⁰ = Κατεστραμμένες.

ΤΕΜΕΝΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΔΑΦΝΩΝ

449. Καστέλλι Τεμένους
Παναγία = "Υπολείμματα.
450. — (Περίχωρα)
"Αγία Μαρίνα.

στις εκκλησίες που κτίστηκαν πριν από το 1266 (Gerola, op. cit., σελ. 21 23, 34 και 52)].

¹¹⁸) ["Ο κατάλογος V την ονομάζει "Άγιο Δημήτριο τῶν Μαραγκῶν. «*Αρχικά ἡ ἐκκλησία ἦταν μὲ τρία κλίτη, χωρισμένη ἀπὸ δυὸ πωσοῦς» (Gerola, op. cit., σελ. 49 - 50)].

¹¹⁹) ["Ο Gerola τὴν ταυτίζει μὲ τὴν Κερά τὴν Λουλουδιανή, πὺ βρισκόταν νοτίως καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν προμαχῶνα Martinengo. ὅπως δείχνει ὁ Werd. (Gerola, op. cit. σελ. 42)].

¹²¹) ["Ο κατάλογος I τὴν κατατάσσει στὶς ἐκκλησίες πὺ κτίστηκαν πρὶν ἀπὸ τὸ 1266 καὶ τὴν ονομάζει Βραχιώτισσα. Μικρὸ ὑπόλειμμα ἀπέμεινε στὸ σπίτι τοῦ Σπυρ. Δρακάκη (βλ. Gerola, op. cit., σελ. 5, 23, 29 καὶ 82)].

¹¹⁹) [Μᾶλλον Εὐπορος ἢ καὶ Εὐπλος].

¹²⁰) ["Ο Werdmüller τὴν τοποθετεῖ λίγο νοτιώτερα τῆς σημερινῆς "Αγίας Παρασκευῆς (Gerola, op. cit., σελ. 40)].

¹²⁰) ["Ο Gerola τὴν ταυτίζει μὲ τὴν Κυρία Παναγία, πὺ ὁ Werd. καὶ ὁ Coronelli τοποθετοῦν στὰ νότια, περίπου, κράσπεδα τῆς πόλεως, ἐκεῖ πὺ ἦταν τὸ Μικρὸ Τζαμάκι. Ὅπως ὁμως μὲ πληροφορεῖ ὁ κ. Σταυρινίδης — καὶ τὸν εὐχαριστῶ γι' αὐτὸ —, μόλις κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ Μ. Κάστρο, ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας, πὺ ἦταν στὴ σημερινῇ Πλατεία Δασκαλογιάννη, μετετράπη σὲ μουσουλμανικὸ Τέμενος ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Πυροβολικοῦ (Σέρ Τοποῦ) "Αλή "Αγά. Ἄλλὰ στὴ θέση ἀκριβῶς αὐτὴ ὁ Werdmüller τοποθετεῖ τὴν "Κερά Ψυχωσώστρα (Gerola, op. cit., σελ. 39 - 40)].

451. — (Περίχωρα)
 Ἁγία Παναγία = Ἁγιος Καρποφόρος¹²¹· Παναγία κλπ.
 Χάραγμα τοῦ 1479.
452. — (Γιουχτάκι)
 Ἁγιος Γεώργιος.
453. Δαφνές
 Ἁγιος Ἰωάννης = Ἑπολείμματα στὴν κόγχη.
454. — (Περίχωρα)
 Σωτήρης = Δείψανα.
455. — (Περίχωρα)
 Ἁγιος Ἀντώνιος = Κατεστραμμένες.
456. — (Ἀτσίνατος)
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἑπολείμματα.
457. — (Ξεροληὰ)
 Ἁγιος Γεώργιος = Ἑπολείμματα ἀπὸ δυὸ ἐποχῆς.
458. Παλιανή
 Ἁγιος Ἰωάννης = Ἐφιπποὶ ἅγιοι καὶ ἅγιος Ἀντώνιος· Μυροφόρες μὲ τὸν Ἁγγελο, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Σταύρωση· ἅγιοι Ἱεράρχες καὶ Προφῆτες· Πεντηκοστὴ καὶ Ἀνάληψη (μονάχα στὸ μισό)· σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστῆ· Εὐαγγελισμός· ὁ Σωτήρας στηθαίος.
 Ζωγράφος Γεώργιος (Gerola, II, 309 καὶ IV, 508).
459. — (Περίχωρα)
 Σωτήρης = Ἑπολείμματα.
460. Θεοτόκου (Περίχωρα)
 Ἁγία Παρασκευὴ — Ἑπολείμματα.
461. Ρουκάνι
 Ἁγιος Ἰωάννης = Ἑπολείμματα.
462. Ἀστράτηγος
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἁγιοὶ Ἀνάληψη (στὴν καμάρα, μὰ ὄχι στὴ θέση της), Μεταμόρφωση.

¹²¹) [Ἄπ' ὅτι ξέρω, δὲν ὑπάρχει παρόμοιος Ἁγιος στὸ μαρτυρολόγιο τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐνῶ ὑπάρχει Κάρπος μάρτυς. Ὁ Ἁγιος Καρποφόρος εἶναι ἅγιος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας].

463. Ἅγιος Βλάσης
Ἅγιος Βλάσης = Ἀποκαθήλωση, Ὑπαπαντὴ κλπ.
464. Κάτω Ἀρχάνες
Παναγία = Στὴν ἐκκλησία: Ἀνάληψη· Μανδήλιο· Παναγία ἐν προτομῇ· ἅγιοι Ἱεράρχες. Στὸν νάρθηκα: Ὑπαπαντὴ· Ἅγιος Γεώργιος· ἅγιοι σὲ στηθάρια· Εὐαγγελιστὲς κλπ.
465. Κάτω Ἀρχάνες
Ἅγιος Νικόλαος = Καπνισμένες.
466. — (Περίχωρα)
Ἅγιος Σώζων = Ὑπολείμματα.
467. Ἀπάνω Ἀρχάνες
Παναγία = Στὴν καμάρα: Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, οἱ Μυροφόρες μὲ τὸν Ἄγγελο, Ὑπαπαντὴ, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἀνάληψη.
468. — (Περίχωρα)
Ἅγία Εἰρήνη = Ὑπολείμματα.
469. — (Περίχωρα)
Ἅγιος Μάμας = Ὑπολείμματα.
470. — (Περίχωρα)
Παναγία = Κατεστραμμένες.
471. — (Περίχωρα)
Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.
472. — (Περίχωρα)
Ἅγία Παρασκευὴ¹²⁹ = Ἐφιπποὶ ἅγιοι· Παναγία· σκηνὲς μαρτυρίου· Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ὑπαπαντὴ, Γέννηση, Βάφτιση, Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες ὀλόσωμοι καὶ στηθαῖοι.
473. — (Ἀσώματος)
Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος¹³⁰ = Στὸν δυτικὸ τοῖχο: Παράδεισος καὶ κόλαση (Gerola, II, 344, n. 38), Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ἰησοῦς τοῦ

¹²⁹) [Βλέπε Μανόλη Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες στὴν Κρήτη, Κρητικὰ Χρονικά, τόμος Γ', 1952, σελ. 70].

¹³⁰) [Βλ. Μαν. Χατζηδάκη, op. cit., σελ. 70 καὶ Α. Ξυγοπούλου, Σχεδιάγραμμα Ἱστορίας τῆς Θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν, Ἀθήναι 1957, σελ. 45].

Ναυή και δ'ἀφιερωτής (Gerola, II, 338, n. 45 και IV, 612). Στην καμάρα: μικρές σκηνές, Ἐπίστολοι, ἕξ μεγαλύτερες σκηνές, Ἐνάληψη (ἀπὸ τῆ μιᾷ μόνο μεριά), Παναγία και Σταύρωση. Στὴ νότια παρειά: ἅγιοι Ἱεράρχες. Στὴν ἀνατολική πλευρά: ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Ἅγιοι, Εὐαγγελισμός και Μανδήλιον. Στὴν κόγχη: Ἅγιοι Ἱεράρχες και ὁ Χριστός ἐν προτομῇ (Gerola, II, εἰκ. 376).

1315 - 1316 (Gerola, IV, 506, n. 3).

ΠΕΔΙΑΔΑ

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΩΝ ΠΑΡΑΣΚΙΩΝ

474. Κουνάθοι
Σωτήρος, Ἁγίου Νικολάου και Ἁγ. Δημητρίου = Ἐπολείματα.
475. Κάτω Ἄστρακοί
Παναγίας = Ἐπολείματα.
476. —
Μιχαὴλ Ἀρχάγγελου = Διάφοροι ἅγιοι, κι' ἀνάμεσά τους ὁ Ἅγιος Φραγκίσκος με γοθτικά γράμματα.
477. Βόνη
Ἁγία Αἰκατερίνη = Ἐπολείματα.
478. Καταλαγάρι
Παναγία = Ἀσβεστωμένες.
479. Ἁγιᾶς Παρασκιᾶς
Παναγία ;
480. — (Περίχωρα)
Σωτήρος = Μονάχα ὁ βόρειος τοῖχος.
481. — (Περίχωρα)
Παναγία ;
482. Σκιλλοί¹²⁴
Ἅγιος Ἀντώνιος = Κατεστραμμένες.
483. — (Περίχωρα)
Παράσταση τοῦ ἀκέραιου Παιδιοῦ και τοῦ διαμελισμένου¹²⁵.

¹²⁴) [Μετονομάστηκε σὲ Καλλονή. Ἡ σωστὴ γραφή εἶναι Σκιλλοῦς (βλ. Ἐπόνημα Ε.Κ.Ι.Μ., Κρητ. Χρονικά, I', σελ. 400)].

¹²⁵) [Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὴν παράσταση τοῦ Μελισμοῦ. Καὶ ἐνῶ τὸ θέμα

484. — Περύχωρα
Ἁγία Φωτεινή = Ὑπολείμματα.
485. — (Περύχωρα)
Ἁγιος Ἀντώνιος = Ὑπολείμματα.
486. — (Γολιδό)
Ἀνόνημη = Ὑπολείμματα.
487. Ἁγιος Βασίλειος (Κάστελος)
Ἁγιος Ἀντώνιος = Ὑπολείμματα.
488. — (Κάστελος)
Ἁγία Πελαγία = Ὑπολείμματα μονάχα στὴν κόγχη.
489. — (Περύχωρα)
Ἁγιος Ἰωάννης = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, n. 39) διάφορες σκηνές ξεχωριστοῦ ἐνδιαφέροντος ἁγιοί· Ἀνάληψη ἢ Παναγία ἐν προτομῇ.
1291 (Gerola, IV, 510, n. 1).
490. Χουδέτσι (Περύχωρα)
Ἁγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα.
491. Γαλατὰς (Περύχωρα)
Ἁγιος Γεώργιος.

ΔΗΜΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ

492. Καρτερὸς (Περύχωρα)
Ἁγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.
493. Σκαλάνη
Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος ;
494. Ἀϊτάνια (Περύχωρα)
Ἁγία Παρασκευή ;
495. Ἀπάνω Βάθεια
Ἁγιος Ἀντώνιος = Ὑπολείμματα.
496. Σταμνοὶ
Σωτήρης, Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Ἁγίου Γεωργίου = Ἀσβε-
στωμένες.

συναντᾶται τόσο συχνά, στοὺς τοιχογραφημένους ναοὺς τῆς Κρήτης, ἀπὸ τὸ 14ο αἰ. κί' ἔδῳ, ἐν τούτοις μονάχα ἐδῶ γίνεται μνηεία].

497. Ἐπισκοπή
 Ἅγιος Ἰωάννης = Πολὺ ἀξιοσημείωτες γιὰ τὴν ἐκτέλεση: Δι-
 ἀφοροι ἅγιοι· Δόξες· Ἐνταφιασμός, Ἀνάσταση, Λάζαρος, Βάϊα, Γέν-
 νηση, Ἰπαπαντή, Μεταμόρφωση, Ἄγγελος τῆς Ἀναστάσεως, Μυρο-
 φόρες καὶ Χριστός, Ἀνάληψη (ἀξιοπρόσεχτο τὸ ὠραῖο κεφάλι τοῦ Σω-
 τήρος)· Χριστὸς στηθαίος.
498. —
 Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἐφθαρμένες.
499. —
 Ἅγια Παρασκευὴ = Ἀξιοσημείωτες καὶ πολυάριθμες σκηνές
 ἀπὸ τῆ ζωῆ τῆς Ἁγίας· Ἀνάληψη· Ἀλληγορίες· ἅγιοι Ἱεράρχες·
 Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Χριστὸς στηθαίος.
500. Λημιώτισσα
 Παναγία = Ἰπαπαντή· Ἅγιος Ἐπιφάνιος· Χερουβεΐμ.
501. Σγουροκεφάλι (Περίχωρα)
 Ἅγιος Νικόλαος = Βαΐοφόρος, Λάζαρος, Ἀνάληψη, Βάφτιση,
 Ἰπαπαντή, Γέννηση· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· ἡ Θεοτόκος ἐν
 προτομῇ.
502. Γαλύφα
 Ἅγιος Νικήτας = Ὑπολείμματα.
503. — (Περίχωρα)
 Σωτήρος;
504. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Δημήτριος;
505. —
 Ἅγια Παρασκευὴ = Στὰ ἀψιδώματα: Ἰπαπαντή καὶ ὁ Σωτή-
 ρας στηθαίος· ἄλλη Παναγία· ἀφιερωτῆς (στὴν καμάρα) (Gerola, II,
 338, n. 46).
506. Σμᾶρι (Περίχωρα)
 Ἅγιος Γεώργιος = Ἀσθεστωμένες.
 1320 - 1321 (Gerola. IV, 512, n. 11).
507. — (Περίχωρα)
 Σωτήρος = Κάθοδος στὸν Ἄδη, Βαΐοφόρος, Ἰπαπαντή, ἡ ἔ-
 γερση τοῦ Λαζάρου, Ἀνάληψη· διάφοροι ἅγιοι.

508. Βορίτσι
Ἅγία Μαρίνα = Ἀσβεστωμένες.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ ΠΕΔΙΑΔΟΣ

509. Σαμπὰς (Περίχωρα)
Ἅγιος Νικόλαος = Σχεδὸν ὅλες ἀσβεστωμένες: Ὑπαπαντή.

510. — (Περίχωρα)
Παναγία = Ἐν μέρει ἀσβεστωμένες.

511. Ἀποστολοὶ
Ἅγιος Γεώργιος = Διάφοροι Ἅγιοι: Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Λάζαρος, Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Ἐνταφιασμός, Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Βαπτιστοῦ.

512. Μπιτζαριανῶ
Ἅγιος Παντελεήμων¹²⁶ = Ἀρχαϊκῆς¹²⁷, ἀλλὰ ἐφθαρμένες. Στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κεντρικῆς ἀψίδας ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα σὲ δυὸ γονυπετεῖς ἀγγέλους.

513. Πηγὰ Ἰδοῦρι
Παναγία = Ἀσβεστωμένες.

514. Καρδουλιανῶ¹²⁸
Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.

515. Καστέλλι Πεδιάδος (Περίχωρα)¹²⁹
Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

516. —
Ἅγία Φωτεινὴ = Ὑπολείμματα.

517. Ξειδὰς (Περίχωρα)
Ἅγιος Νικόλαος¹³⁰;

¹²⁶) [Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 66].

¹²⁷) [Τις θεωρεῖ ἀπὸ τίς ἀρχαιότερες, ἴσως ἀρχῆς 13ου, βλ. Monumenti, τόμ. II, σελ. 300, σημ. 1].

¹²⁸) [Ἀπὸ τὸ Καρδουλιανῶ δὲν σημειώνει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἀφέντη Χριστοῦ. Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 68 καὶ Κ. Καλοκύρη, Βυζαντ. Τσιχογραφίαι, σελ. 83, πίν. XXXVI²].

¹²⁹) [Δὲν σημειώνει στὸ Σκλαβεροχώρι τὴν ἐκκλησίαν τῶν Εἰσοδίων. Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 69.]

¹³⁰) [Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 67, καὶ Κ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 98, πίν. LI].

518. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Γεώργιος = Κατεστραμμένες.

519. — (Περίχωρα)

*Ἅγιος Γεώργιος*¹¹¹ = Διάφοροι ἅγιοι· Σκηνὲς ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ ἁγίου Γεωργίου· Μεταμόρφωση, Ὑπαπαντή, Κάθοδος στὸν Ἄδη, οἱ Μυροφόρες μὲ τὸν Ἄγγελο, Βάφτιση, Βαΐοφόρος, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παρθένο καὶ τὸν Βαπτιστὴ Μανδῆλιον.

1321 (Gerola, IV, 515, n. 17).

520. Διαθαῦδὲ (Περίχωρα)

*Ἅγιος Γεώργιος*¹¹²;

521. Μουχτάρου

Ἅγιος Ἀντώνιος = Μονάχα μιὰ τοιχογραφία.

522. Ἀμαριανῶ (Περίχωρα)

Ἅγιος Γεώργιος = Καλῆς τέχνης: Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Ἰωάννης, Παναγία, Ἅγιος Προκόπιος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος· ἅγιοι Ἱεράρχες· Μαρτύρια· Ἅγγελος μὲ τὶς Μυροφόρες, Ὑπαπαντή, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Βάφτιση, Ἀνάσταση, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ἡ Παρθένος ἐν προτομῇ· ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 338, n. 47).

ΔΗΜΟΣ ΜΟΧΟΥ

523. Πισκοπιανῶ

Παναγία = Μονάχα ὁ νότιος τοῖχος.

524. Μάλια

Παναγία, Ἅγιος Χαράλαμπος καὶ Ἅγιοι Δέκα = Στὸ κεντρικὸ κλίτος, ὑπολείμματα.

525. — (Δούτρα)

Ἅγιος Γεώργιος;

526. Μοχὸς (Ἐλεοῦσα)

Παναγία;

¹¹¹) [Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 67].

¹¹²) [Ἅγιος Γεώργιος Σφακιώτης. Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 67· Χάραγμα 1414. Κ. Καλοκύρη, Βυζ. τοιχογρ., σελ. 46].

527. Ἁβδοῦ

Παναγία.

528. —

Ἅγιος Γεώργιος = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, n. 41) κλπ.

529. —

Ἅγιος Ἀντώνιος¹⁸³ = Διάφοροι ἅγιοι· Ἀποκαθήλωση, Σταύρωση, Νιπτήρας, Κάθοδος στὸν Ἄδη· Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ.

530. — (Περίχωρα)

Ἅγ. Κωνσταντῖνος¹⁸⁴ = Ζωγράφοι Μανουὴλ καὶ Ἰωάννης οἱ Φωκάδες (Gerola, II, 309).

1445 (Gerola, IV, 513, n. 14).

531. Ποταμιές (Περίχωρα)

Σωτήρος¹⁸⁵ = Κατεστραμμένες.

532. —

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος;

533. —

Ἅγ. Γεώργιος;

534. —

Ἅγ. Κωνσταντῖνος;

535. — (Γκουβερνιώτισσα)

Παναγία¹⁸⁶ = Ὁ Ἅγγελος τῶν Μυροφόρων, Σταύρωση· Εὐαγγελιστές· στὸν τροῦλο ὁ Παντοκράτωρ στηθαίος· Ἀνάληψη· διάφοροι ἅγιοι· στήν κόγχη ἢ Παρθένος ἐν προτομῇ.

ΔΗΜΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

536. Μαθιὰ

Ἅγιος Γεώργιος = Διάφοροι ἅγιοι· Προδοσία, Σταύρωση, Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Χριστὸς στηθαίος.

¹⁸³ [Μαν. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 66].

¹⁸⁴ [Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 65 καὶ Α. Ευγυποπούλου, *op. cit.*, σελ. 83].

¹⁸⁵ [Ἀφέντης Χριστός, βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 65].

¹⁸⁶ [Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 65 καὶ Κ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 93 καὶ πίν. XLVIII¹].

537. —

Παναγία και Ἁγ. Ἰωάννης = Στὸ νότιο κλίτος τοιχογραφίες ζωηρῆς καὶ καλὰ διατηρημένες: Στρατιωτικοὶ ἄγιοι· Εἰσόδια, Σταύρωση, Μεταμόρφωση, Ἀνάληψη· Ὑπαπαντή· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, π. 40).

538. *Κασάνοι*

Σωτῆρος = Διάφοροι ἄγιοι καὶ ἀνάμεσά τους ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Στυλῆτης· Μυστικὸς Δεῖπνος, Βάφτιση, Μυροφόρες μετὸν Ἅγγελο, Γέννηση, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Μεταμόρφωση, Προδοσία, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμὸς· Μανδῆλιο.

539. — (Περίχωρα)

Ἁγία Κυριακή = Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Ἀνάληψη.

540. — (Περίχωρα)

Παναγία = Μυστικὸς Δεῖπνος, Σταύρωση, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Ἀνάσταση, Βάφτιση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμὸς· ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.

541. *Παναγιά*

Ἅγιος Κωνσταντῖνος = Ὑπολείμματα.

542. *Γεράκι*

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Καπνισμένες.

543. *Μεγάλη Ἑμπαρος*

Ἅγιος Γεώργιος = Μαρτύρια· ἡ βοήθεια τοῦ Κυρηναίου, Ἑγερση τοῦ Λαζάρου, τὰ Βάττα, ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Προδοσία, Ὑπαπαντή, Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Νιπτήρας, ὁ Χριστὸς στὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμὸς. Ζωγράφος Σταμάτης Φωκᾶς (Gerola, II, 309).

1436 - 1437 (Gerola, IV, 516, π. 20).

544. *Θωμάδιανῶ* (Φαλικιανὸς)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ὑπολείμματα.

545. — (Κοντογιανερίνι)

Ἅγιος Γεώργιος.

546. *Μηλιαράδω*

Παναγία = Κατεστραμμένες.

ΜΕΡΑ ΜΠΕΛΛΟΝ

ΔΗΜΟΣ ΒΡΑΧΑΣΙΟΥ

547. Μίλατος
Παναγία = Κατεστραμμένες.
548. Βραχάσι (Περίχωρα)
Άγιος Κωνσταντίνος;
549. Λατσίδα (Γωνιώτισσα)
*Παναγία*¹⁸⁷ = Μονάχα στο ανατολικό μέρος: Εθαγγελισμός
 Φιλοξενία του Άβραάμ, Άγιοι Ίεράρχες Παναγία ἐν προτομῇ.
550. — (Περίχωρα)
Άγία Παρασκευή = Ὑπολείμματα στὸν βόρειο τοῖχο καὶ στὴν
 ἀψίδα.

ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ

551. Νεάπολις (Περίχωρα)
Σωτήρος = Στὸ βόρειο κλίτος: Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Μυροφό-
 ρες μετὸν Ἄγγελο, Σταύρωση, Ψηλάφηση κλπ.
552. Βουλισμένη (Βιγλί)
Παναγία = Διατηροῦνται μόνο ψηλά.
553. — (Περίχωρα)
Άγιος Ὁνούφριος;

ΔΗΜΟΣ ΦΟΥΡΝΗΣ

554. Σκινιάς
Άγιος Γεώργιος = Ἀποκαθήλωση κλπ.
555. Καστέλλι Φουρνῆς
Άγιοι Ἀπόστολοι = Κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσβεστωμένες: Σταύ-
 ρωση, Ἀποκαθήλωση, Ἀνάσταση.
556. Κάτω Φουρνῆ
Άγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

ΔΗΜΟΣ ΧΟΥΜΕΡΙΑΚΟΥ

557. Χουμεριάκος (Περίχωρα)
Άγιος Γεώργιος;

¹⁸⁷⁾ [Παναγία ἢ Κεραγωνιώτισσα, βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 63].

558. —

Ἅγιος Κωνσταντῖνος;

559. Λίμνες (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής¹³⁸ = Ὑπολείμματα ἀπὸ καλῆ τέχνη: Ἅγία Ἐλένη καὶ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Σταύρωση· Λάζαρος· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ἀνάληψη· Ἅγιος Ἰωάννης Εὐαγγελιστῆς ἐπιμελέστατος ἐκτέλεσης.

ΔΗΜΟΣ ΚΡΙΤΣΑΣ

560. Καστέλλι Μεραιπέλλου (στὸ λιμάνι)

Ἅγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα ἀρχαϊκῶν¹³⁹ τοιχογραφιῶν στὸ θόλο.

561. —

Παναγία = Ὑπολείμματα.

562. Μέσα Λακόνια (Περίχωρα)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἅγιος Γεώργιος, Παναγία, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, Ἅγιος Ἀντώνιος, Ἅγία Μαρίνα κλπ. Ἅγιοι Ἱεράρχες· ἢ Ἐκδύση τοῦ Χριστοῦ, Ἀποκαθήλωση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ἢ Θεοτόκος ἐν προτομῇ. Στὸν δυτικὸ τοῖχο μεγάλη σκηνὴ καὶ ἀπὸ κάτω Κωνσταντῖνος καὶ Ἐλένη καὶ ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 338, n. 48).

1431 - 1432 (Gerola, IV, 528, n. 22).

563. Κριτσά

Σατῆρος¹⁴⁰ = Στὸ ἀρχαιότερο τμήμα: Στρατιωτικοὶ ἅγιοι· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, n. 42)· ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 338, n. 49).

564. —

Ἅγιον Πνεῦμα¹⁴¹ = Στὸ βόρειο κλίτος: Μεταμόρφωση, Γέννηση, Βάφτιση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός.

565. —

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής = Ἀσβεστωμένες.

¹³⁸) [Μ. Χατζηθακάκη, *op. cit.*, σελ. 63].

¹³⁹) [Τῆ θεωροῦσε ὁ G. τέλους 12ου ἀρχῶν 13ου. Βλ. Monumenti, τόμ. II, σελ. 300, σημ. 1].

¹⁴⁰) [Βλ. Μ. Χατζηθακάκη, *op. cit.*, σελ. 63].

¹⁴¹) [Βλ. Μ. Χατζηθακάκη, *op. cit.*, σελ. 63].

566. —

*Ἅγιος Γεώργιος*¹⁴² = Ἐφθαρμένες: Γέννηση, Λάζαρος· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ἀνάληψη.

567. —

*Ἅγιος Κωνσταντῖνος*¹⁴³ = Σταύρωση, Βάφτιση, Ἀνάσταση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ἅγιοι Ἱεράρχες.

1354 - 1355 (Gerola, IV, 533, n. 32).

568. — (Δογάρι)

*Παναγία*¹⁴⁴ = Διάφοροι ἅγιοι· σκηνές διάφορες καὶ περίεργες· τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰωσήφ, φυγὴ εἰς τὴν Αἴγυπτο· ἅγιοι Ἱεράρχες· ἡ Παναγία ἐν προτομῇ (ἄψίδα νοτιά)· Ἀνάληψη (ἄψίδα κεντρική)· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 344, n. 43)· ἀφιερωτῆς (Gerola, II, 399, n. 50).

14ος αἰώνας (Gerola, IV, 532, n. 29).

569. Κρούστας

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐν μέρει ἀσβεστωμένες.

570. — (Καλὸς Ποταμὸς)

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

571. — (Δάκκιο)

Ἅγιος Ἰωάννης.

1347 - 1348 (Gerola, IV, 534, n. 34).

572. Καλὸ Χωριὸ

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

573. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Νικόλαος = Κατεστραμμένες.

¹⁴²) [Ὁ Ἅγ. Γεώργιος ὁ Καθουσιώτης. Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 62. Ἐπίσης Κ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 76, 80. πίν. XXII¹ καὶ XXX].

¹⁴³) [Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 63].

¹⁴⁴) [Βλ. Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, 59 καὶ Κ. Καλοκύρη, Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Κρήτης, Ἡ Παναγία τῆς Κριτσῆς, «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΣΤ', 1952, σελ. 210. Τοῦ ἴδιου, Βυζ. τοιχογραφίαι, σελ. 70, 98, 101, 102, 107, 110, 111, 114, 115, 118, πίν. XII, XIII, LII², LVIII, LIX, LXVIII², LXXII², LXXIV¹, LXXIV², LXXV¹, LXXX¹, LXXXII, LXXXIII.

¹⁴⁵) [Κ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 83, σημ. 6].

ΠΥΡΓΙΩΤΙΣΣΑ

ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΩΝ

574. Γληγοριά
 Ἅγιος Γεώργιος = Κατεστραμμένες.
575. Καλοχωραφίτης
 Ἅγιος Γεώργιος = Μυστικός Δείπνος· Εὐαγγελισμός, διάφοροι ἅγιοι· μαρτύριο· Βαΐοφόρος· Ἀνάσταση· Ἀνάληψη.
576. Κισσοί
 Ἅγιος Γεώργιος = Ἐφθαρμένες.
577. Φανερωμένη
 Ἅγιος Ἀντώνιος.
578. —
 Παναγία = Ὑπολείμματα.
579. Βόροι
 Ἅγιος Ἰωάννης = Καπνισμένες.
580. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Γεώργιος = Σταύρωση· διάφοροι ἅγιοι· Παναγία· ἀφιερωτής (Gerola, II, 339, π. 51)· Βάφτιση, Ὑπαπαντή· Γαβριήλ· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα στὴν Παναγία καὶ τὸν Ἰωάννη· Βαΐοφόρος· Γέννηση.
 Χάραγμα τοῦ 1380.
581. — (Καρδιώτισσα)
 Παναγία = Νότιο κλίτος. Πολλοὶ ἅγιοι, κι' ἀνάμεσά τους ὁ Ἅγιος Χριστόφορος· σκηνὲς ἀπὸ μιὰ ἁγία, οἴκοι τῆς Θεοτόκου· ἅγιοι ἀνάμεσα σὲ κλαδιά· Σταύρωση, Σύλληψη τῆς Παρθένου· Γενέσιον· ἅγιοι Ἱεράρχες· Παναγία ἐν προτομῇ. Ἀξιόλογες δυτικὲς ἐπιδράσεις.
582. Καλύβια
 Παναγία ἢ Καλυβιανή = Καπνισμένες· Στηθαῖοι ἅγιοι· Εὐαγγελισμός· Παναγία τῶν Ἀγγέλων.

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ

583. Πιτσιδία
 Ἅγία Παρασκευή = Ὑπολείμματα.
584. Ἅγία Τριάδα
 Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιοι καὶ ἅγιες, ἅγιοι Ἱεράρχες (Ἀν-

δρέας, Γρηγόριος, Ρωμανός, Νικόλαος, Βασίλειος, Χρυσόστομος, Ἁθανάσιος, Στέφανος)· Εὐαγγελισμός· ὁ Χριστὸς στηθαῖος ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἁγίου Γεωργίου· Μυροφόρες, Ἀνάληψη, Ὑπαπαντὴ κλπ.
1302 (Gerola, IV, 536, n. 5).

585. Ἁγιος Ἰωάννης

Ἁγιος Παῦλος = Σκηνὴς ἀπὸ τὸν Ἁγιο Παῦλο· Σταύρωση· τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 346, n. 44)· Ἰωακείμ καὶ Ἄννα· ἄγιες σὲ στηθάκια (Μαρίνα, Παρασκευή, Εἰρήνη κλπ.)· Εὐαγγελιστές· Προφῆτες· κτ᾽ ἄλλες σκηνὴς ἀκαθόριστες κλπ. Χριστὸς στηθαῖος (Gerola, II, εἰκ. 378).

1303 - 1304 (Gerola, IV, 538, n. 7).

586. Ὁδηγήτρια

Παναγία = Οἱ οἴκοι τῆς Παναγίας, στὴν καμάρα, σὲ δέκα τετράγωνα, καλῆς τέχνης.

587. — (Περίχωρα)

Ἁγιος Ἐϋνυχιανός = Ὑπολείμματα.

588. — (Περίχωρα)

Ἁγιος Ἀνδρέας = Ὁ Χριστὸς ἐν δόξει (δυτικά)· ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα στὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν (στὴν καμάρα) μ' ἑκατέρωθεν τοὺς ἐνθρονους Ἀποστόλους· Τάφος, Σταύρωση, Μεταμόρφωση, Νιπτήρας, Βάφτιση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Χαιρετισμὸς στὶς Μυροφόρες, Γέννηση, Ἀνάληψη (ἔβλε στὴν καμάρα)· Εὐαγγελισμός· ὁ Σωτὴρ στηθαῖος (ἀνατολικά).

589. — (Περίχωρα)

Ἁγιος Ἰωάννης = Ἁγιοι Ἱεράρχες (Ἀνθιμος, Βλάσης, Ρωμανός, Ἁθανάσιος, Βασίλειος)· Σταύρωση, ὁ Ἰησοῦς στὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, Θαῦμα τοῦ Σωτήρος, Γολγοθᾶς, Βάφτιση, Ἀνάληψη· ἀξιοπρόσεκτα τὰ ροῦχα τῶν στρατιωτῶν.

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ

ΔΗΜΟΣ ΖΑΡΟΥ

590. Βορίζα (Βαλσαμόνερο)

Ἁγιος Φανούριος¹⁴⁶ = Πολυάριθμες καὶ ἐνδιαφέρουσες ἄγιοι

¹⁴⁶) [βλ. Μ. Χατζηδάκη, ορ. cit., σελ. 72, Α. Ευγγόπουλου, ορ. cit., σελ. 80 καὶ Κ. Κλοκέρη, ορ. cit., σελ. 74, 78, 79, 97, καὶ πίν. XVIII, LXVIII].

ανάμεσα σὲ κλαδιά· Μέλλουσα Κρίση· "Ἴδε δ' Ἀνθρωπος¹⁴⁷ κλπ. Ἁγιοὶ δλόσωμοι καὶ στηθαῖοι· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· Ἀνάσταση, Ἀνάληψη· ἄλλες σκηνές, ἀπροσδιόριστες¹⁴⁸· Σταύρωση, Τάφος.

Ζωγράφος Κωνσταντῖνος Εἰρήκος (Gerola, II, 309).

1428 - 1431 (Gerola, IV, 540, n. 1 - 2).

591. — (Βαλσαμόνερο)

Τίμιος Σταυρὸς = Καπνισμένες, σὲ δυὸ ἐποχές. Ἐξωτερικὰ ἢ Παναγία.

Χάραγμα τοῦ 1517.

592. Βροντήσι

Ἅγιος Ἀντώνιος¹⁴⁹ = Ὑπολείμματα.

593, Ζαρὸς (Περίχωρα)

Ἅγιος Εὐθύμιος = Ἅγιος Εὐθύμιος· ὁ Χριστὸς Πάσχων ἀνάμεσα Παναγίας καὶ Ἁγίου Ἰωάννου.

Χάραγμα τοῦ 1438.

594. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Νικόλαος = Τοιχογραφίες ὄχι εὐχεροῦς ἐρμηνείας.

595. — (Περίχωρα)

Ἁγία Παρασκευὴ = Ἅγιοι (Νικήτας, Θεόδωρος, Γρηγόριος κλπ.)· σκηνές διαφόρες· ἢ Παρθένος ἐν προτομῇ.

596. Παναγιὰ

Παναγία = Στὴν ἀψίδα: λίγα, μὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν τέχνη τους, ὑπολείμματα.

597. Γέργερη (Χανουτιὰ)

Παναγία¹⁵⁰ = Καπνισμένες.

1443 (Gerola, IV, 542, n. 7).

598. Μπανασὸς

Παναγία = Κατεστραμμένες.

¹⁴⁷) [Ἄκρα ταπεινώσις].

¹⁴⁸) [Ἀνάμεσα στὶς ἀπροσδιόριστες σκηνές εἶναι καὶ ἡ Κοινωνία τῶν Ἀγγέλων (βλ. Κ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 97)].

¹⁴⁹) [Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 71].

¹⁵⁰) [Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 71].

599. Ἀπομαρμᾶ
Παναγία = Ὑπολείμματα.
600. Ράφτης
 Ἅγιος Κωνσταντῖνος = Ὑπολείμματα.
601. —
 Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.
602. Ἀπάνω Μούλια
 Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Τύπος ἀρκετὰ ἀρχαῖκός¹⁵¹. Ὁ Παντοκράτωρ μέσα σὲ φωτιστέφανο· Βάφτιση.
603. —
 Ἅγιος Θεόδωρος = Κατεστραμμένες.
604. — (Περίχωρα)
Παναγία = Ἐφιπποὶ ἅγιοι· ἅγιοι Ἱεράρχες· Ὑπαπαντή, Γέννηση· Ἀνάληψη.
 Χάραγμα τοῦ 1479.

ΔΗΜΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΖΟΥ

605. Μονόχωρο
Παναγία = Ἅγιες (Εὐφημία, Πελαγία, Ἰουλιανή κλπ.). Στὸν νάρθηκα: Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 339, n. 52) καὶ ἄλλες ἀξιόλογες παραστάσεις· Χριστὸς σὲ μάντορλα, σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν, ἐμβλήματα τοῦ πάθους κλπ.
 1345 (Gerola, IV, 548, n. 13).
606. Γαληά
 Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιοι καὶ ἅγιες (Εὐστάθιος, Φωτεινή, Εὐρήνη κλπ.).
607. Ἀπόλυχνος
 Ἅγιος Παντελεήμων = Ἅγιοι (Μάμας κλπ.), μετάλλια (Γελάσιος κλπ.)· Ὑπαπαντή, Γέννηση.
608. Βρέλι
 Ἅγιος Νικόλαος = Στὸν δυτικὸ τοῖχο σκηνὴ ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ ἁγίου. Στὸν βόρειο: Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Γεώργιος, ἄλλοι ἅγιοι·

¹⁵¹ [Ὁ G. τίς θεωρεῖ ἀρχῶν 13ου τέλους 12ου (Monumenti, II, σελ. 300, σημ. 1)].

σκηνές ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο· Σταύρωση. Στὸ ἀνατολικὸ μέρος: Εὐ-
αγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, Χριστὸς στηθαῖος. Πρὸς νότον:
Ἅγιος Θεόδωρος· ἄλλοι ἅγιοι· σκηνές ποικίλες.

Χάραγμα τοῦ 1448.

609. — (Περίχωρα)
Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.
610. Φαλίδα
Ἅγιος Γεώργιος = Ἰχνη.
611. Κυρμουσή
Παναγία = Ἅγιοι καὶ ἅγιες (Κοσμᾶς, Κύριλλος, Παρασκευή,
Βαρβάρα κλπ.).
Ζωγράφος Γεώργιος (Gerola, II, 309).
14ος αἰώνας (Gerola, IV, 546, n. 17).
612. Μωρόνι (Φραδιῶ)
Ἡ Παναγία τῶν Φραγκισκανῶν = Ὑπολείμματα ἀπὸ διακο-
σημτικῆς ζωγραφικῆς ἰταλικῆς καλαισθησίας, τοῦ 16ου αἰ.
613. Ρουφᾶς (Σπήλιο)
Ἀνώνυμη = Μένει μονάχα ὁ βόρειος τοῖχος.
614. Καστέλλι
Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.
615. —
Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.
616. Μητρόπολις
Ἅγιος Τίτος = Κομμάτια.
617. Ἅγιοι Δέκα
Ἅγιοι Δέκα = Διάφοροι ἅγιοι.
618. — (Περίχωρα)
Ἅγία Μαρίνα = Ἅγιοι ἔφιπποι καὶ ἄλλοι ἅγιοι, Παναγία,
Ἅγία Ἄννα, Ἅγιος Κύριλλος, Ἅγιος Στέφανος κλπ.· διάφορες σκη-
νές.
619. — (Περίχωρα)
Παναγία = Ἰχνη.
620. Βουρβουλίτης
Ἅγιος Ἀνδρέας = Ἅγιοι· Σταύρωση, Ὅσιες γυναῖκες.

621. Μπόμπια (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.
622. Πλώρα (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ἀντώνιος = Διάφοροι ἅγιοι (Ἅγιος Τίτος, Ἅγιος Κύριλλος κλπ.).
623. — (Καλαμιώνας)
 Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιοι καὶ ἅγιες.
624. Ἅγιος Κύριλλος
 Ἅγιος Θεόδωρος = Ὑπολείμματα.
625. Τρυπητὰ (Μιχαήλ Ἀρχάγγελος)
 Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Ἐφθαρμένες.
626. —
 Προφήτης Ἡλίας = Κατεστραμμένες.
627. Πηγαδάκια (Γανουλιανὰ)
 Ἅγιος Ἰωάννης¹⁶² = Μονάχα ὁ βόρειος τοίχος.
628. — (Πλατάνι)
 Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Σὲ δυὸ ἐποχές.
 Χάραγμα τοῦ 1521 στὸ ἐπάνω στρώμα.
629. — (Καλαμίτσι)
 Ἅγιος Ἀνδρέας = Ἅγιοι Ἀποκαθήλωση, τὰ Βάϊα, ὁ Ἅγγελος τῆς Ἀναστάσεως Ἐθαγγελισμός.
630. — (Φαρκατίνες)
 Ἅγιος Ἰωάννης = Ἐφθαρμένες.
 Χάραγμα τοῦ 1507.
631. Γιαλομονόχωρο
 Παναγία ἡ Γοργοπήκοος.
632. —
 Ἅγία Σοφία = Κατεστραμμένες.
633. Ἀντισκάρι (Γοργοπήκοος)
 Παναγία = Ἅγιος Νικόλαος σκηνὲς μικρὲς καὶ μεγάλες (τὸ

¹⁶²) [Χάραγμα 1507. Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 46].

Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, Ἐπίσκεψη, Κάθοδος στὸν Ἄδην, Σταύρωση)· Εὐαγγελιστές· σύμβολα στὴν ἀψίδα.

634. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

635. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Δημήτριος ;

636. Μιαμοῦ (Δέντα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Ἴχνη.

637. Κρότος

Ἅγιος Γεώργιος = Ἅγιος Γεώργιος, Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος καὶ Ραφαήλ.

638. Καμάρια (Ἁγία Μαρίνα)

Ἁγία Μαρίνα = Ὑπολείμματα.

ΜΟΝΟΦΑΤΣΙ

ΔΗΜΟΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΥΣΗΣ

639. Πρεβελιανὰ (Βαρβάρσι)

Ἅγιος Γεώργιος = Ἴχνη.

640. Ἁγία Βαρβάρα (Πηρουσιανὰ)

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

641. — (Ζαχαριανὰ)

Ἅγιος Νικόλαος = Κατεστραμμένες.

642. — (Περίχωρα)

Ἁγία Ἄννα = Ὑπολείμματα.

643. Ἅγιος Θωμᾶς

Ἅγιος Θωμᾶς = Στὴν ἀψίδα: ἀπομεινάρσι.

644. —

Ἁγία Φωτεινὴ = Ὑπολείμματα, κατεστραμμένα.

645. —

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Τοιχογραφίες ἀρχαϊκῆς ¹⁵⁸.

646. — (Μέλισσα)

Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.

¹⁵⁸) [Τὶς θεωρεῖ ἀρχῶν 13ου τέλους 12ου (Monumenti, II, σελ. 300, σημ. 1)].

647. Δοῦλι
 **Ανώνυμη* = Κατεστραμμένες.
648. — (Περίχωρα)
Παναγία = Ὑπολείμματα.
649. Γράντος
 **Ἅγιος Γεώργιος* = Ὑπολείμματα.
650. Λαράνι
 **Ανώνυμη* = Κατεστραμμένες.
651. — (Περίχωρα)
 **Ἅγια Παρασκευή* = Τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 346, π. 46)· Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Λάζαρος.
652. Κάβαλος
 **Ανώνυμη* = Ὑπολείμματα.
653. Κάτω Μούλια
 **Ἅγιος Γεώργιος* = Ὑπολείμματα.
654. Ἄρμυρῆ
Παναγία = Ὑπολείμματα.
655. Κερατοκεφάλι (Ἄρμυροχώρι)
 **Ανώνυμη* = Ὑπολείμματα.
656. Γκαγκάλες
Παναγία = Ὑπολείμματα.
657. Ἄτσιπάδες
 **Ανώνυμη*¹⁵⁴ = Καπνισμένες.
658. Κάτω Ἄκρια
 **Ανώνυμη* = Ὑπολείμματα.
- ΔΗΜΟΣ ΤΕΦΕΛΙΟΥ
659. Ἄρκάδι
 **Ανώνυμη* = Κατεστραμμένες.
660. Ἐπανωσήφης (Περίχωρα)
 **Ἅγιος Ἀντώνιος*;

¹⁵⁴ [Πιθανόν νά πρόκειται γιά τήν Ἅγια Παρασκευή, μονόκλητο ἐκκλησάκι μέσα σέ ρεματιά, κοντά και πρὸς δυσμὰς τῶν Ἄτσιπάδων].

661. Κακὸ Χωριὸ
"Αγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα ἀπὸ δυὸ ἐποχῆς.

662. Τσιφουτ Καστέλλι
"Αγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

663. — (Πλακκιώτισσα)
Παναγία = Ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.

664. Κεφαλάδω
"Αγία Παρασκευὴ = Δίγες τοιχογραφίες.

ΔΗΜΟΣ ΧΑΡΑΚΑ

665. Στάθιες
"Αγιος Ἰωάννης = Ἰχνη.

666. Φουρνοφάραγκο
Σωτήρος = Ἀσβεστωμένες.

667. — Περίχωρα
"Αγιος Θεόδωρος = Ὑπολείμματα.

668. — (Περίχωρα)
"Αγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

669. — (Παστρικοῦ)
Ἀνόνημη = Κατεστραμμένες.

670. Καπετανιανὰ
Παναγία¹⁸⁸ = Στὸν νάρθηκα : ἅγιοι στηθαίοι· διάφορες ἐνδιαφέρουσες σκηνές· ἡ Παναγία ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀγγέλους, ὁ κόλπος τοῦ Ἀβραάμ κλπ. Στὴν ἐκκλησίαι μέσα : διάφοροι ἅγιοι· Παράδεισος· Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Κάθοδος στὸν Ἄδη, Λάζαρος κλπ. Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες.

1401 - 1402 (Gerola, IV, 566, n. 8).

671. — ("Αγιος Κύριλλος)
"Αγιος Κύριλλος = Σταύρωση, Λάζαρος· διάφοροι ἅγιοι· Ἀνάληψη· ἅγιοι Ἱεράρχες· ὁ Χριστὸς στηθαίος καὶ ἡ Παναγία.

672. — (Περίχωρα)
"Αγία Παρασκευὴ = Ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα Παρθένου καὶ Ἀγίου Ἰωάννου στὴ βόρεια πλευρά.

¹⁸⁸) [βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, op. cit., πίν. XCVI].

673. — (Περίχωρα)

Ἅγιος Σάβας = Καπνισμένες.

674. — (Περίχωρα)

Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Παράδεισος καὶ κόλαση (Gerola, II, 346, π. 45) Ἅγιος Ὀνούφριος· Ἐνδεκα ἅγιοι· Παναγία· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ὁ Σωτὴρ ἐν προτομῇ ἀνάμεσα Παναγίας καὶ ἁγίου Ἰωάννου· Ἅγιοι Δέκα· Μαστίγωση· Κυρηναῖος· Παναγία· δυὸ σκηνές τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου· Μυστικός Δεῖπνος, Νιπτήρας, Μεταμόρφωση, Βάφτιση, Γέννηση, Ἑπαπαντή, Λάζαρος, Βαῖοφόρος, Ἀνάληψη.

675. Κουδοῦμας (Περίχωρα)

Ἅγιος Ἰωάννης = Τόσο στὸν τοῖχο τὸν ἐξωτερικό, ὅσο καὶ μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὁ Βαπτιστής, ὁ Ἅγιος Πέτρος καὶ δυὸ Ἀρχάγγελοι· Ἅγιος Παντελεήμων, Ἅγιοι Κοσμάς καὶ Δαμιανός· Ὁ Χριστὸς ἀνάμεσα στὴν Παρθένο καὶ τὸ Βαπτιστή· Ἅγιος Γεώργιος· Σταύρωση· ἡ Κοίμησις Συμεῶνος τοῦ Σύρου· ἅγιοι Μοναχοί· Κοίμησις τῆς Θεοτόκου· ἅγιοι ἀνάμεσα σὲ κλαδιά (Gerola, II, εἰκ. 374).

1360 (Gerola, IV, 567, π. 10).

676. Σωκαρᾶς

Ἅγιος Ἰωάννης = Βαῖοφόρος· Ἀνάστασις.

677. Βελούλη

Ἀνώνυμη = Καπνισμένες.

Χάραγμα τοῦ 1381.

678. Ἀποῖνι

Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.

679. Στέρνες (Περίχωρα)

Ἅγία Παρασκευὴ = Ἑπαπαντή, Βάφτιση· Εὐαγγελισμός· ἅγιοι Ἱεράρχες· Παναγία ἐν προτομῇ.

680. — (Καντιάς)¹⁶⁰

Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.

681. — (Τράπεζα)

Παναγία = Ἐν μέρει ἀσβεστωμένες.

¹⁶⁰) [Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸν Χαντρά].

682. Ἁγία Φωτεινή (Φωθιά)
Ἁγία Φωτεινή = Νότιος τοῖχος με ἀρχαϊκὲς τοιχογραφίες.
683. Χάρακας
Ἁγιος Ἰωάννης
684. —
Σωτήρος = Ὑπολείμματα,
685. Δοράκι
Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος.
1321 (Gerola, IV, 571, n. 15).
686. — (Περίχωρα)
Παναγία = Σταύρωση, Ἀποκαθήλωση, Μυροφόρες, Βάφτιση, Μυστικὸς Δεῖπνος (ἐν μέρει ἀσβεστωμένες).
687. Πύργος
Ἁγιος Γεώργιος καὶ Ἁγιος Κωνσταντῖνος = Στὸ νότιο κλίτος:
Ἁγιοὶ Ἱεράρχες, καλῆς ἐκτέλεσης· μικρὲς ἀπροσδιόριστες σκηνές·
Μυροφόρες μετὸν Ἄγγελο, Ἀποκαθήλωση, Εὐαγγελισμὸς ἢ Παναγία
ἐν προτομῇ. Στὸ κεντρικὸ κλίτος: διάφοροι ἅγιοι· ἅγιοι στηθαῖοι
(Θεόδωρος καὶ Παντελεήμων)· ἅγιοι σὲ ἐγκόλπια· μικρὲς σκηνές ἀπὸ
τῆ ζωῆ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· Ἀνάληψη ὁ Σωτὴρ στηθαῖος.
1314 - 1315 (Gerola, IV, 569, n. 14).
688. Παράνυφοι (Ἁγιος Παῦλος)
Ἁγιος Παῦλος = Ὑπολείμματα στὸ νάρθηκα.
689. — (Τρεῖς Ἐκκλησιᾶς)
Παναγία = Ἐνα κομμάτι τοιχογραφίας στὴν ἀψίδα.
690. — (Τρεῖς Ἐκκλησιᾶς)
Σωτήρος = Ὑπολείμματα: Ἁγιος Γεώργιος.
691. — (Τρεῖς Ἐκκλησιᾶς)
Ἁγιος Γεώργιος = Μικρὸ τετράγωνο στὴ νοτιὰ πλευρά.
692. Ροτάσι
Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.
693. —
Ἀνώνυμη = Κατεστραμμένες.

694. —

Ἁγίωνυμη = Ὑπολείμματα: Εὐαγγελιστῆς στὸ λοφίο τοῦ τυμπάνου.

695. Μεσοχωριὸν

Ἅγιος Βλάσης = Ἅγιοι δλόσωμοι, στηθαῖοι καὶ σὲ μέταλλα· Μυροφόρες, Ἀνάσταση, Εὐαγγελισμός· ὁ Σωτὴρ στηθαῖος ἀνάμεσα Ἁγίου Ἰωάννου καὶ Παρθένου.

PIZON (BELVEDERE)

ΔΗΜΟΣ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ

696. Ἁλάγνι

Σωτήρης = Ἐνα κομμάτι τοιχογραφίας.

697. —

Ἅγιος Βλάσης = Ἐν μέρει ἀσβεστωμένες.

698. Ρούμας

Παναγία.

699. Στύρωνας

Παναγία = Ὑπολείμματα.

700. Πατσίδερος

Παναγία = Στὴν ἀψίδα.

701. —

Ἁγία Παρασκευὴ = Ἀπομεινάρια ἀνάξια λόγου.

702. — (Πύργος)

Ἅγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.

703. Μικρὴ Ἐπισκοπή

Ἅγιος Νικόλαος = Μερικὰ ὑπολείμματα.

1444 (Gerola, IV, 572, n. 1).

704. —

Καθεδρικός = Στὸ βόρειο κλίτος: Ἅγιοι στὸ πλαῖνὸ τοίχωμα· ἄγιοι Ἱεράρχες καὶ Παναγία ἐν προτομῇ στὴν κόγχη. Στὸ νότιο: ἄγιοι Ἱεράρχες καὶ Βάφτιση στὴν ἀψίδα· Ἅγιος Ἰωάννης στὸ θόλο· στὴν καμάρα μερικὲς σκηνές.

705. Βιτσιλιὰ

Τίμιος Σταυρός = Ἅγιοι καὶ ἄγιες· Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση.

706. Μιλιαρίσι
 Ἅγιος Νικόλαος = Ἐφθαρμένες.
707. Ἀλιτζανή
 Ἅγιος Ἀνδρέας = Ἀρχαῖκός ¹⁵¹ Ἀνάληψη.
708. — (Περίχωρα)
 Ἀνόνημη.
709. Ζίντα
 Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα καλά.
710. —
 Παναγία = Ὑπολείμματα.
711. Ἀρκαλοχώρι
 Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Στόν νάρθηκα: Εὐαγγελιστὲς στὰ λοφία· Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου στὸ θόλο· ἅγιος στηθαῖος στὸ κέντρον. Στὴν ἐκκλησία: ἅγιοι καὶ ἅγιες ὁλόσωμοι καὶ σὲ στηθάρια. Μικρὲς καὶ μεγάλες σκηνὲς (Βαΐοφόρος, Βάφτιση, Ἀποκαθήλωση, Προδοσία· Ἀνάληψη, Εὐαγγελισμός).
712. — (Περίχωρα)
 Παναγία = Ἴχνη.
713. — (Περίχωρα)
 Προφήτης Ἡλίας = Κατεστραμμένες.
714. Χαντροῦ
 Ἀνόνημη = Ἅγιοι· ἅγιοι Ἱεράρχες· Εὐαγγελισμός· Ἀνάληψη.
715. Καλὸ Χωριὸ (Περίχωρα)
 Ἀνόνημη = Ὑπολείμματα.
716. — (Περίχωρα)
 Ἀνόνημη = Καπνισμένες.
717. Βουτουφοῦ
 Σωτῆρος = Προδοσία· Βάφτιση· Ἀνάληψη.
718. — (Περίχωρα)
 Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Κατεστραμμένες.

¹⁵¹) [Τὶς θεωρεῖ τέλους 12ου ἀρχῶν 13ου (Monumenti, II, σελ. 300, σημ. 1)].

719. — (Περίχωρα)
 Ἅγιος Γεώργιος ;
720. Ἀπάνω Πουλιές (Περίχωρα)
 Ἅγιος Ἰωάννης = Ἰχνη.

ΔΗΜΟΣ ΣΚΙΝΙΑ

721. Δραπέτι
 Ἅγία Ἄννα καὶ Ἅγιος Νικόλαος = Ἅγιοι σκηνές ἀπὸ τῆ
 ζωῇ τῆς Ἁγίας Ἄννας καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου· Ἀφιερωτὲς (Gerola, II, 339, n. 53).
722. Καστέλλι Ρίζου (Belvedere)
 Ἀνώνυμη = Ἐγερση τοῦ Λαζάρου.
723. —
 Ἀνώνυμη = Κατεστραμμένες.
724. —
 Ἀνώνυμη = Τοιχογραφίες μὲ ἀσυνήθιστα θέματα, ποὺ διατηροῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον στὴν καμάρα· Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Ὀνειρο τοῦ Ἰακώβ κλπ. (Gerola, II, 339, σημείωση).
 Ζωγράφος Γεώργιος Πελεγγρῆς Gerola, II, 309).
 1467 (Gerola, IV, 573, n. 3).

725. —
 Ἀνώνυμη = Στέρνα ποὺ τὴν μετέτρεψαν σ' ἐκκλησίαν : Ἀνάληψη, Μυροφόρες, Γέννηση, Βάφτιση.
726. Ἀπάνω Καστελλιανὰ
 Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.
727. Κάτω Καστελλιανὰ (Βοριανὰ)
 Ἅγιος Μᾶρκος ;

ΔΗΜΟΣ ΒΙΑΝΝΟΥ

728. Χόντρος (Ἀποστολιανῶ)
 Ἅγιος Θεόδωρος = Ἅγιοι ὄρθιοι, ἔφιπποι καὶ σὲ στηθάρι· Σταύρωση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Βάφτιση, Γέννηση, Ἀνάληψη, Εὐαγγελισμός.
729. Ἁγιά Μονή
 Παναγία = Ἀσβεστομμένες.

730. Κάτω Βιάννος
Σωτήρος = Ἅγιος Νικόλαος, Ἅγιος Μάμας κλπ. Κάθοδος στὸν Ἄδη, Ἀνάσταση, Προδοσία, Σταύρωση, Λάζαρος, τὰ Βάια, Ὑπαπαντή.
731. Ἀπάνω Βιάννος
Ἅγιος Γεώργιος = Καλὰ δικτηρημένες: Ἁγία Ἄννα, Ἁγία Ἀναστασία καὶ ἄλλοι ἄγιοι.
 Ζωγράφος Ἰωάννης Μουσοῦρος (Gerola, II, 309).
 1401 (Gerola, IV, 574, n. 6).
732. —
Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος = Ἀσβεστωμένες.
733. —
Ἁγία Βαρβάρα = Μονάχα μιὰ τοιχογραφία: ὁ Ἅγιος Πέτρος ἀγκαλιάζει τὸν Ἅγιο Παῦλο.
734. — (Πλάκα)
Ἁγία Πελαγία = Πολὺ ἀξιόλογες οἱ τοιχογραφίες, καὶ ἐξαιρέτα διατηρημένες: στὴ δυτικὴ πλευρὰ μεγάλη Σταύρωση καὶ τιμωρίες κολασμένων (Gerola, II, 346, n. 47 καὶ IV, 612) στὴν βορεῖα Ἅγιος Δημήτριος, Ἅγιος Θεόδωρος καὶ Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Βαρθολομαῖος, Ἅγιος Μάμας, Ἅγιος Ἀντώνιος ἕνας ὀργανοπαίκτης βιόλας τρεῖς σκηνές ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἁγίας Πελαγίας καὶ ὁ Λάζαρος στὴν καμάρα Ἄνοδος στὸν Γολγοθᾶ, Προδοσία, Μυστικὸς Δεῖπνος, τὰ Βάια, Μυροφόρες, Ἀνάσταση καὶ ἄγιοι σὲ μετάλλια στὴ νοτιά πλευρὰ τέσσερις ἄγιοι στὴν καμάρα Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Γέννηση κλπ. Ἀνάληψη σὲ διπλὴ σκηνή· Εὐαγγελισμὸς καὶ ἄγιοι Ἱεράρχες στὴ συνηθισμένη θέση.
 1360 (Gerola, IV, 573, n. 5).
735. — (Πλάκα)
Ἁγία Μαρίνα = Κατεστραμμένες.
736. Κερατόκαμπος
Ἅγιος Δημήτριος;
737. —
Ἅγιος Γεώργιος;
738. —
Τίμιος Σταυρὸς = Ἀσβεστωμένες.

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

739. Κρεβατᾶς
 Ἅγιος Ἰωάννης = Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Θεόδωρος, Ἅγιος Δημήτριος.
740. Ἅγιος Βασίλειος (Περίχωρα)
 Ἅγια Φωτεινὴ = Δυὸ ἐποχές, ἡ πρὸ πρόσφατη τοῦ 15ου αἰώνα.
 (Gerola, IV, 576, n. 9 bis).

ΔΗΜΟΣ ΜΟΓΡΝΙΩΝ

741. Ἀπάνω Σύμη
 Ἅγιος Γεώργιος = Σταύρωση, Ὑπαπαντή, Προδοσία, Μυστικὸς Δεῖπνος κλπ. Ἅγιος Γεώργιος.
 Ζωγράφος Ἐμμανουὴλ Φωκᾶς (Gerola, II, 309).
 Δεύτερον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰώνα (Gerola, IV, 577, n. 10).
742. Παρσᾶς
 Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

ΙΕΡΑ ΠΕΤΡΑ

ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

743. Μάλες
 Παναγία ἡ μεσοχωρίτισσα = Δυὸ ἐποχῶν, οἱ πρὸ πρόσφατες τοῦ 1431 - 1432 (Gerola, IV, 577, n. 1).
744. Καλαμαύκα (Σκιφιά)
 Σωτήρος;
745. — (Ψαθί)
 Παναγία = Ἐχει ζωγραφηθεῖ μονάχα τὸ ἀνατολικὸ μέρος.
746. — (Καστελάνα)
 Ἅγιος Γεώργιος = Σκόρπια ὑπολείμματα.
747. Ἀνατολή (Ἀπάνω Καρκάσα)
 Σωτήρος = Σταύρωση, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Ἀνάληψη.
 Εὐαγγελισμὸς ἅγιοι Ἱεράρχες ὁ Χριστὸς στηθαίως ἀνάμεσα στὴν Παναγία καὶ τὸν Ἅγιον Ἰωάννη.
 Χαράγματα τοῦ 1436 κλπ.
748. — (Κάτω Καρκάσα)
 Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Σταύρωση, Λάζαρος, Βάφτιση, δυὸ φάσεις

ἀπὸ τὴν Ἀποκαθήλωση, Μυστικός Δεῖπνος, Νιπτήρας, Προδοσία, Μυροφόρες, Ἀνάληψη· ὁ Χριστὸς στηθαίος.

Χαράγματα ἀπὸ τὸ 1428 κ' ἔπειτα.

749. Ἅγιος Γεώργιος

Ἅγιος Γεώργιος = Τοιχογραφίες ἐπισκευασμένες: στρατιωτικοὶ ἅγιοι· Κοίμηση τῆς Θεοτόκου· ὠραῖοι ἅγιοι Ἱεράρχες· τεράστιος Παντοκράτωρ.

ΔΗΜΟΣ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

750. Μεσελέροι

Ἅγιος Γεώργιος = Τοιχογραφίες ἀρχαῖου τύπου: Μαρτύρια· Ταφή τοῦ Χριστοῦ· ὁ Σωτήρας ἀνάμεσα στοὺς ἄγιους, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός.

751. —

Ἅγία Μαρίνα = Ἅγιος Δημήτριος, Παναγία, Ἅγιος Ἰωάννης· στηθάρια μὲ τὴν Ἅγία Ἄννα, τὴν Ἅγία Παρασκευή, Ἁγ. Βαρβάρα, Ἅγία Φωτεινή· Βαΐοφόρος, Μυροφόρες μὲ τὸν Ἄγγελο, Λάζαρος, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη, Γέννηση· Εὐαγγελισμός· ἡ Παρθένος ἐν προτομῇ.

752. Φανερωμένη (Βριομένη)

Παναγία = Ἀποκαθήλωση, Μυροφόρες, Σταύρωση, Ἀνάσταση, Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ὑπαπαντή, Γέννηση, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός· ἡ Παναγία ἐν προτομῇ.

Ἰσως 1401 - 1402 (Gerola, IV, 580, n. 6).

753. Ἀζαρις

Σωτήρας = Στρατιωτικοὶ ἅγιοι, ἄλλοι ἅγιοι· Μάρτυρες· Ὑπαπαντή, Βάπτισις, Γέννησις, Κοίμηση ἐνὸς Ἁγίου· Μυροφόρες, Λάζαρος, Ψηλάφησις, Ἀνάληψη· Θυσία τοῦ Ἀβραάμ.

754. Καπίστρι

Ἅγιος Γεώργιος = Στὸ κλιτός: Γεγονότα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· Βάπτισις τοῦ Ἰησοῦ, Γέννησις, Ὑπαπαντή κλπ.
Χαράγματα τοῦ 1474 κλπ.

755. —

Ἅγία Ἄννα.

756. — Κεράγραμμένη
Παναγία.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΩ ΧΩΡΙΟΥ

757. Ἀπάνω Χωριὸ
Σωτήρος = Κατεστραμμένες.

758. —
Παναγία = Κατεστραμμένες.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΒΟΥΣΙΟΥ

759. Μοναστηράκι
Ἅγιος Στέφανος = Στὴν ἀψίδα.

760. — (Περίχωρα)
Ἅγιον Πνεῦμα ;

761. Καθούσι
Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Ὑπολείμματα.
Χάραγμα τοῦ 1456.

762. —
Ἅγιος Γεώργιος = Κεντρικὸ κλίτος: σκηνὲς ἀπὸ τὴν κόλαση
(Gerola, II, 346, n. 48).

763. — (Ἄβγος)
Ἅγία Εἰρήνη.

764. — (πρὸς τὴ θάλασσα)
Ἅγιος Ἀντώνιος ;

ΣΗΤΕΙΑ

ΔΗΜΟΣ ΤΟΥΡΛΩΤΗΣ

765. Σφάκα (Περίχωρα)
Παναγία = Ὑπολείμματα στὸ βόρειο κλίτος.

766. Μετόχια (Περίχωρα)
Ἅγιος Ἀντώνιος ;

767. Μέσα Μουλιανὰ (Περίχωρα)
Ἅγία Τριάδα = Ὑπολείμματα, στὴν ἀψίδα τοῦ κεντρικοῦ κλί-
τους: Ἅγιοι.

768. Ὄξω Μουλιανὰ
Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα, σκεπασμένα μὲ ἀσβέστη.
1426 - 1427 (Gerola, IV, 583. n. 5).

ΔΗΜΟΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

769. Χαμέζι (στη θάλασσα)
 "Αγιος Ἰωάννης ;
770. Φανερωμένη
 Παναγία = Ὑπολείμματα.
771. Πισκοκέφαλο (Περίχωρα)
 "Αγιος Ἀντώνιος = Ὑπολείμματα.
772. Ἀπάνω Ἐπισκοπή (Περίχωρα)
 "Αγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.
773. Μετόχια (Δοῦρες)
 Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα. Δυὸ ἐποχῶν.
774. — (Μπεράτι)
 Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.
775. — (Πλατυγιάννος)
 "Αγιος Γεώργιος ;
776. Τουρτοῦλοι (Περίχωρα)
 "Αγιος Κωνσταντῖνος = Πέφτου. Δυὸ ἐποχῶν.
777. Σφακιὰ
 Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.
778. Ζοῦ
 "Αγιος Ἰωάννης = Ὑπολείμματα.

ΔΗΜΟΣ ΚΑΡΓΑΙΟΥ

779. Κατσιδόνη
 "Αγιος Νικόλαος ;
780. —
 "Αγιος Νικόλαος ;
781. Ἀπάνω Ζάκρος (Μῦλοι)
 Σωτήρος = Ἐνδιαφέροντα ὑπολείμματα. Διάφορες ἐποχές.
782. — (Ἁγία Παρασκευή)
 Ἁγία Παρασκευή ;

783. Ὀρνὸ
Σωτήρος ;
784. — (Σκινονάψαλα)
Ἅγιος Γεώργιος ;
785. Στραβοδοξάρι
Ἅγιος Γεώργιος = Κλίτος νότιο - Κατεστραμμένες.
786. — (στὴ θάλασσα)
Ἅγιος Ἀντώνιος = Ἐφθαρμένες.
787. Δάφνη
Ἅγιος Ἰωάννης (ἔγινε σπίτι) = Ὑπολείμματα.
788. Κρυγιὰ
Ἅγιος Ἰωάννης = Ἀσβεστωμένες.

ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΤΡΑ

789. Ἀζάλι
Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.
790. —
Ἅγιος Γεώργιος (κατεστραμμένος) = Ὑπολείμματα.
791. Λουτράκι (Περίχωρα)
Ἅγιος Γεώργιος¹⁸⁸ = Στὴ βορεία πλευρά, μικρὸ τετράγωνο μετὸν Ἅγιο Γεώργιο σὲ μικρογραφία.
792. Λιθίνες
Παναγία = Καπνισμένες.
793. Ἀδρομύλοι
Ἅγιοι Ἀπόστολοι = Χαμηλά: Ἁγία Μαρίνα, Ἁγία Παρασκευή, Ἅγιος Ἀντώνιος, ἅγιοι Ἱεράρχες κλπ. Στὴν ἀνατολική πλευρά: Σταυρωμένος Χριστὸς ἐν προτομῇ, μέταλλα μετὸν Εὐαγγελισμό, Ἀνάληψη. Στὴν ἀψίδα: ὁ Σωτὴρ στηθαῖος. Στὴν καμάρα: Ψηλάφηση, Ἀποκαθήλωση, Μυστικὸς Δεῖπνος, Σταύρωση, Προδοσία, Βαϊοφόρος, Ἐγερση Λαζάρου, Ἀνάσταση, Βάφτιση, Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση, Μυροφόρες. Στὸ πλαῖνὸ διαμέρισμα: Ἄγγελιοι καὶ κοσμήματα. 1415 (Gerola, IV, 585, n. 10).

¹⁸⁸) [βλ. καὶ Monumenti, II, σελ. 306, σημ. 1].

794. —

Μιχαήλ Ἀρχάγγελος = Γέννηση, Ὑπαπαντή, Ἀνάληψη· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ· ἢ Παρθένος ἐν προτομῇ.

795. —

Ἅγιος Ἰωάννης = Βάπτισμα, Ἀνάληψη. Ἅγιοι· Εὐαγγελισμός, Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, ἢ Παναγία ἐν προτομῇ στήν ἀψίδα.

796. Ἀρμένιοι

Ἅγιος Γεώργιος = Ὑπολείμματα.

797. Ἐτῆς

Ἅγία Αἰκατερίνη = Ὑπολείμματα στό νότιο κλίτος.

798. Κανένε

Ἅγιος Σπυρίδων = Λίγες.

799. — (Περίχωρος)

Ἅγιος Ἀντώνιος;

800. Συκιὰ

Παναγία = Νότιο κλίτος: ἀσβεστωμένες.

801. Παντέλιοι

Σωτήρος = Στήν καμάρα: Ἱστορίες τῆς Γενέσεως (δημιουργία τῆς Εὐας, Πειρασμός τῆς Εὐας, Εὐα ἀποπλαγῆ τὸν Ἀδάμ). Περιστατικά ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ (Γέννηση, Βάπτισμα, Ὑπαπαντή, Μεταμόρφωση, Λάζαρος, Βαΐοφόρος, Σύλληψη, Μαστίγωση, Θάνατος τοῦ Ἰούδα, ἄνοδος στό Γολγοθᾶ, Κυρηναῖος, Σταύρωση τοῦ ληστοῦ, Σταύρωση τοῦ Ἰησοῦ, Ἀποκαθήλωση, Ταφή, Ἀνάσταση, Μυροφόρες, Ἀνάληψη, Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου κλπ.). Στήν ἀψίδα: οἱ συνηθισμένοι ἅγιοι· ἢ Παρθένος ἐν προτομῇ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀγγέλους· Εὐαγγελισμός· Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ.

802. Καλαμαῦκα

Ἀνώνυμη = Ὑπολείμματα.

803. Χαντρὰς

Παναγία = Ὑπολείμματα.

804. Κατελιώνας

Ἅγιος Νικόλαος = Ὑπολείμματα.

805. — (Γουντᾶς)

*Παναγία*¹⁸⁹ = Μικρά εικονογραφημένα τετράγωνα, πολὺ ἐφθαρμένα.

806. Παναγια ννάδω (Ἐλεοῦσα)

Παναγία = Νότιο κλίτος: Μιχαήλ Ἀρχάγγελος, Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, ἅγιοι Ἱεράρχες κλπ.

1363 - 1364 (Gerola, IV, 588, n. 15).

807. Βόϊλας

*Ἅγιος Γεώργιος*¹⁹⁰ = Ἀφιερωτές, τοῦ 1518 (Gerola, II, 339, n. 54). Μικρογραφία τοῦ νεκροῦ, τοῦ 1560 (Gerola, IV, 591, n. 19 - 20).

808. Ζήρος

*Ἅγιος Νικόλαος*¹⁹¹ = Ὑπολείμματα πολὺ ζωηρά, *Ἅγιος Γεώργιος*.

809. —

*Ἅγία Παρασκευὴ*¹⁹² = Τετράγωνο πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα: ἡ Ἅγία Παρασκευὴ ἀνάμεσα στὴν Ἅγία Εἰρήνη καὶ τὴν Ἅγία Μαρίνα, στήθαες.

1523 (Gerola, IV, 592, n. 21).

(Ἐστάλησαν τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια πρὸς ἐκτύπωσιν οἱ 19 Μαρτίου 1935)

¹⁸⁹) [Βλ. καὶ Monumenti, II, σελ. 306, σημ. 1].

¹⁹⁰) [Ἐπίσης Monumenti, II, σελ. 306, σημ. 1: «ὄχι λιγότερο ἀξιοσημείωτη ἢ λεπτοδουλεμένη καὶ ἀλλόκοτη παράστασις τοῦ 1560 τοῦ εἰκονίζοντος νεκρὸ ξαπλωμένο σὲ νεκροκρέβατο, μέσα σὲ προσκυνητᾶρι τῶν Salomon»].

¹⁹¹) [Χάραγμα τοῦ 1492 (Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 46)].

¹⁹²) [Βλ. Κ. Καλοκύρη, op. cit., πίν. CI].

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ Α*

ΚΙΣΑΜΟΣ

- 810 (1). Βουλγάρω (Δατζιανά)
 **Αγία Βαρβάρα* = Μισογκρεμισμένη. Πολύ άμυδρά ίχνη, σ' ένα δυό σημεία.
- 811 (2). Μουρι
 **Αγία Μαρίνα* = Γκρεμισμένη. *Ανάμεσα στα έρείπια κομμάτια τοιχογραφημένων τοίχων.
- 812 (3). Λουσακιές (Περίχωρα)
 **Αγία Παρασκευή* = Μέσα σέ σπηλιά. Διατηρείται δλόσωμη παράσταση τής *Αγίας.
- 813 (4). Παληά Ρούματα (Βαβουλέδες)
 Χριστός = Πολύ εφθαρμένες. Διακρίνονται εφιπποι άγιοι χαμηλά, Προδοσία, *Ανάληψη, Προφήτες στό σφενδόνιο, Παναγία στήν κόγχη κατεστραμμένη. *Επιγραφή στόν δυτικό τοίχο με χρονολογία 1461.
- 814 (5). Μαλάθηρος
 **Αγία Ειρήνη* = Διατηρούνται μερικές σέ σχετικά καλή κατάσταση: *Αγ. Γεώργιος εφιππος, Προδοσία, *Ανάληψη, *Υπαπαντή. *Επιγραφή πάνω άπό τήν πόρτα (56 X 80 εκ.) με κατεστραμμένη χρονολογία.
- 815 (6). Σπηλιά'
Κοίμηση τής Θεοτόκου = Βάφτιση, *Υπαπαντή, Μυροφόρες,

*) Τό μεγαλύτερο μέρος άπό τά μνημεία πού άπαρτίζουν τό Συμπλήρωμα Α, προέρχεται άπό συγκεντρωμένο, άνέκδοτο ύλικό του μεταφραστή. Για τά ύπόλοιπα παραπέμπω στό βιβλία έκείνα άπ' όπου άντλησα τή σχετική πληροφορία. Τό έργο του κ. Καλοκύρη (ΑΙ Βυζαντινάι Τοιχογραφίαι τής Κρήτης) ελάχιστα, δυστυχώς, πράγματα μπορεί, άπό τής πλευράς αύτής, νά προσφέρει κι' αυτό όφείλεται σέ μία βασική παράλειψη: ότι δέν συνδέθη τό ύλικό του βιβλίου με τόν «Κατάλογο», πράγμα πού θά μάς έδιδε τή δυνατότητα νά ελέγξομε με βεβαιότητα ποιές είναι οι έκκλησίες έκείνες — τουλάχιστο στό Ν. Ρεθύμνης — πού ξέφυγαν άπό τήν έξερεύνηση του Gerola.

1) Βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 138 και 136, πίν. LXXIII, XV και XCIX.

Βαϊοφόρος, Ἅγιος Γεώργιος καὶ Ἅγιος Δημήτριος ἔφιπποι. Κοσμάς καὶ Δαμιανός, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Ἅγ. Ἀντώνιος.

816 (7). Ζυμβραγοῦ (Ψιλιάνα)

Παναγία (Εὐαγγελισμός) = Σώζονται σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση οἱ δυὸ μοναδικές τοιχογραφίες ποὺ κοσμοῦν τὸ ναό: ὁ Εὐαγγελισμός καὶ ἡ Κάθοδος στὸν Ἄδη. Στὴν ὑπόλοιπη ἐκκλησία κανένα ἔχνος ποὺ νὰ μαρτυρεῖ ὅτι ζωγραφήθηκε.

817 (8). Βουκολιῆς (Βαϊρακταριανά)

Ἅγ. Ἀθανάσιος = Γκρεμισμένη. Διατηρεῖται στὸν Δυτικὸ τοῖχο παράσταση κολασμένων (ὁ πλούσιος, ἡ πόρνη, ὁ βλάστημος, ὁ παρασυγιστής, ὁ παραβλακιστής). Πάνω ἀπὸ τὴν κόγχη δυὸ ὠραῖα κεφάλια ἀπὸ τὴ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ.

818 (9). Δελιάνα

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος = Σχεδὸν ὅλες κατεστραμμένες.

890 (10). — (Ἄστρικας)

Ζωοδόχος Πηγή = Ἴχνη στὴν καμάρα ποὺ τὴν ἔχουν καλύψει μὲ ὑδρόχρωμα. (Μὲ τὸν καθαρισμό ἐνδεχομένως ν' ἀποκαλυφθοῦν ἐνδιαφέρουσες, λεπτολόγες συνθέσεις).

ΚΥΔΩΝΙΑ

820 (11). Πρασῆς (Ἄσκιδια)

Ἅγιος Νικόλαος = Διακρίνονται: σὲ σχετικὰ καλὴ κατάσταση: Ἐφιπποὶ ἅγιοι, Ἅγιος Στέφανος, Ἅγιοι σὲ μετάλλια, Ψηλάφηση, Ἀνάσταση, Βάφτιση.

Χάραγμα 1513.

821 (12). Λάκκοι (Καράνου)

Παναγία = Σώζεται Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος. Στὴν ἐπιγραφὴ (κάτω ἀπὸ τὸ βορ. παράθυρο) δὲν διακρίνεται χρονολογία.

822 (13). —

Ἅγιος Δημήτριος = Ἐτοιμόρροπη. Ὅλες σχεδὸν οἱ τοιχογραφίες κατεστραμμένες.

823 (14). Σέμπρονας

Ἅγιος Ἰωάννης = Ὅλες οἱ τοιχογραφίες κατεστραμμένες.

824 (15). Ἀρώνι

Ἅγιος Γεώργιος = Οἱ περιμετρικοὶ τοῖχοι, χαμηλά, ἔχουν ἀ-

σβεστωθεῖ. Διακρίνονται στήν καμάρα, περίπου ἀπό τῆ γένεση καί πάνω: σκηνές ἀπό τὸ βίον τοῦ Ἁγίου, Κάθοδος στὸν Ἄδην, Ἐγερση Λαζάρου, Μυστικός Δεῖπνος, Βαΐοφόρος, Βάφτιση, Σταύρωση, Μεταμόρφωση, Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, Ὑπαπαντή. Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο: στήν κόγχη ἡ Θεοτόκος ἐν προτομῇ ὡς Πλατυτέρα, ψηλά τὸ Μανδήλιο, δεξιὰ κι' ἀριστερὰ τῆς κόγχης Ἁγγελος Γαβριὴλ καί ἡ Παρθένος. Πολὺ μέτρια τέχνη. 14ος αἰώνας.

ΣΕΛΙΝΟ

- 825 (16). Παλαιόχωρα (Τσαλιανά, στή θέση Φουρνάκια)
Ἁγιος Γεώργιος = Ἐτοιμόρροπη. Ὅλες οἱ τοιχογραφίες σχεδὸν κατεστραμμένες. Στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης διατηρεῖται Χριστὸς στηθαῖος.
- 826 (17). Σπίνα (Περίχωρα
Κοίμησις τῆς Θεοτόκου = Ἐρειπωμένη. Διακρίνονται μόνο μερικοὶ ἅγιοι καί ὄσιοι ἐν παρατάξει.

ΡΕΘΥΜΝΟ

- 827 (18). Χρωμοναστήρι'
Ἁγιος Εὐτύχιος = Δέηση, Ἁγιος Βλάσης, Ἁγιος Ἐλευθέριος, Ἁγιος Τίτος, Ἱεράρχες, Παντοκράτωρ.
- 828 (19) Πηγὴ (Νήσπιτας)
Ἁγιος Γεώργιος.
Χάραγμα 1411.
- 829 (20). Ὁψυγιάς (Σάμιτος)
Ἁγιος Δημήτριος = Κατεστραμμένες. Χάραγμα 1385⁴.

ΜΥΔΟΠΟΤΑΜΟΣ

- 830 (21). Καμαριώτης
Ἁγιος Γεώργιος.
- 831 (22). Μαργαρίτες
Ἁγιος Ἰωάννης = Ἰχνη.

³) Βλ. Ν. Β. Δραγδάκη, Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγίου Εὐτυχίου Ρεθύμνης (Κρητ. Χρονικά, τόμος I', 1958 σελ. 215).

⁴) Κ. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 45, 137, 148 καί 162.

⁵) Κ. Α. Καλοκύρη, *op. cit.*, σελ. 45, Τοῦ Ἰδιοῦ: Ἀνέκδοτοι Ἐπιγραφαὶ καὶ Χαράγματα (Κρ. Χρ., Ε', σελ. 347).

832 (23). —

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐτοιμόρροπη.

ΜΑΛΕΒΙΖΙ

833 (24). Ρογδιὰ (Φαράγγι τοῦ Ἄλμυροῦ - Τρεῖς ἐκκλησιᾶς)
Ἅγιος Ἀντώνιος καὶ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος = Μισογ-
κρεμισμένη. Ἴχνη στὸ βόρειο τμήμα.

834 (25). — (Σάββα)

Ἅγιος Σάββας = Γκρεμισμένη Ἐλάχιστα Ἴχνη μόλις διακρί-
νονται.

835 (26). — (Κοῦκος)

Παναγία = Κατεστραμμένες.

ΤΕΜΕΝΟΣ

836 (27). Ἀρχάνες⁵

Ἅγια Τριάδα = Πλατυτέρα στὴν κόγχη, Ἀνάληψη, Γέννηση,
Φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, Ὑπαπαντή, Βάφτιση, Μεταμόρφωση, Βαΐφόρος,
Ἐγερση Λαζάρου, Μυροφόρες στὸν Τάφο, εἰς Ἄδη Κάθοδος, ὁπολείμ-
ματα ἀπὸ τὴν Ἀποκαθήλωση, Ἐπιτάφιος, Εὐαγγελισμὸς τῆς Ἄννας,
Γέννηση τῆς Θεοτόκου, Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.

⁵ Ἀρχές 14ου.

ΠΕΔΙΑΔΑ

837 (28). Καινούριο Χωριὸν (Ξεβίγλι)

Ἅγιος Ἰωάννης (Μπεζέτης) = Σώζονται ἀρκετὰ τμήματα.

838 (29). Ἀβδοῦ (Περίχωρα)

Ἅγιος Νικόλαος = Ἴχνη.

839 (30). Ἀγ. Βασίλειος (Κάστελλος)

Ἅγιος Γεώργιος = Ἐρειπωμένη. Ἴχνη τοιχογραφιῶν.

840 (31). —

Παναγία = Γκρεμισμένη. Ἴχνη.

⁵ Μ. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίες στὴν Κρήτη (Κρ. Χρ., ΣΤ', σελ. 70).

841 (32). Καστέλλι

^{*)}Αφέντη: Χριστός⁹ = Πεντηκοστή, Ἀνάληψη, Μυροφόρες, Δέηση, Χριστός ἔνθρονος.

^{*)}Αρχές 14ου. Χάραγμα 1493.

842 (33). Σκλαθεροχώρι⁷

Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου = Διάκονοι, Εὐαγγελισμός, Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, Ἀνάληψη, Πεντηκοστή, Γέννηση τῆς Θεοτόκου, Εἰσόδια, Τρεῖς Ἱεράρχες, Γέννηση Χριστοῦ, Βάφτιση, Ὑπκπντή, Μεταμόρφωση, Ἐγερση Λαζάρου, Βασιφόρος, Σταύρωση, εἰς Ἄδη Κάθοδος, ὁλόσωμοι Ἅγιοι καὶ στὸν βόρ. τοῖχο δυτικὸς ἅγιος (Ἅγιος Φραγκίσκος;).

Μέσα 15ου. Χάραγμα 1481.

843 (34). Καρδουλιανῶ⁸

Παναγία = Γέννηση Χριστοῦ, Γέννηση Θεοτόκου, Φυγή στὴν Αἴγυπτο, Ἀνάληψη. Συνθέσεις πρωτότυπες.

^{*)}Αρχές 14ου.

ΜΟΝΟΦΑΤΣΙ

844 (35). Λιγόρτυνος

^{*)}Αγ. Τριάδα = Στέκεται μόνο ὁ βόρ. τοῖχος μὲ ἐλάχιστα καὶ ἀμυδρὰ ἔχνη τοιχογραφιῶν⁹.

ΜΕΡΑΜΠΕΛΛΟ

845 (36). Κριτσά¹⁰

^{*)}Αγία Παρασκευή = Κατεστραμμένη, μὲ τοιχογραφίες στὸν νότιο τοῖχο.

⁷⁾ Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 68.

⁸⁾ Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 69.

⁹⁾ Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 78 - 69 καὶ Κ. Δ. Καλοκύρη, *op. cit.*, πιν. XXXVI². Ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ καμάρα μὲ τὸν εἰκονογραφικὸ διάκοσμο μεταφέρθηκε καὶ τοποθετήθηκε στὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

¹⁰⁾ Ἀποσπασθὲν κεφάλι διασώζεται στὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου.

¹¹⁾ Μ. Χατζηδάκη, *op. cit.*, σελ. 63.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ Β

1. ΟΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

1) Χωρικός ιστοριογράφος¹. Μνημονεύεται στην επιγραφή του 6799 (1291) που συνοδεύει τις τοιχογραφίες, κατά το πλείστον κατεστραμμένες, που ζωγράφησε στην Ἐκκλησία του Ἁγίου Γεωργίου τῆς Σκλαβοπούλας (Σελίνου) [Ἐκκλησία 86].

2) Ἰωάννης τάχα κὲ ζωγράφος ὁ Παγωμένος². Εἶναι ὁ γονιμότερος, ὁ ἰδιοφεύστερος κι' ὁ πιὸ ποικιλόμορφος ζωγράφος, πού μᾶς ἄφησε βέβαια ἔργα. Ἐξιστόρησε ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἔκκλησιαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στοὺς Κομητάδες (Σφακίων) [Ἐκκλησία 218] τὸ 6822 (1314)· τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Μονὴ (Σελίνου) [Ἐκκλησία 199] τὸ 6823 (1315), πού δὲν ἀπομένει πιά σήμερα παρὰ ἕνας τεράστιος ἅγιος στηθαῖος τῆς Παναγίας στὸν Ἀλήκαμπο (Ἀποκορώνου) [Ἐκκλησία 75] τὸ 6824 (1316)· τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στοὺς Ἀνύδρους (Σελίνου) [Ἐκκλησία 125] τὸ 6831 (1323)· τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Μάζα (Ἀποκορώνου) [Ἐκκλησία 73] τὸ 6834 (1326)· τοῦ Μιχαήλ Ἀρχαγγέλου στὰ Καβαλαριανὰ Καντάνου (Σελίνου) [Ἐκκλησία 146] τὸ 6836 (1328) πού βρίσκονται οἱ καλλίτερες καὶ πιὸ ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες του· τῆς Παναγίας στὰ Μπεϊλίτικα Κακοδικίου (Σελίνου) [Ἐκκλησία 168] τὸ 6840 (1332) καὶ τῆς Παναγίας στὰ Σκαφίδια κοντὰ στὸ Προδρόμι (Σελίνου) [Ἐκκλησία 130] τὸ 6855 (1347), ἂν τὸ ἀπλό ὄνομα Ἰωάννης³ ζωγράφος, πού ἐμφανίζεται στὴν ἐπιγραφή τῆς τελευταίας αὐτῆς ἔκκλησιαν, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς ἀνταποκρίνεται

¹) [Στὴν ἐπιγραφή, ὅπως δημοσιεύεται (Monumenti, IV, σελ. 431), ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα Νικόλαος, τὸ δὲ «χωρικός» ἔχει θέση — καθὼς παρατηρεῖται καὶ ὁ Gerola — προσδιοριστικοῦ τῆς τέχνης του καὶ πού θέλει μᾶλλον νὰ πεῖ: «ἀπειρος καὶ ἀδέξιος»].

²) [Βλ. Κωνστ. Καλοκύρη, Ἰωάννης Παγωμένος, ὁ βυζαντινὸς ζωγράφος τοῦ 13 αἰῶνος, «Κρητικὰ Χρονικά», 1Β', σελ. 347].

³) [Βλ. Κωνστ. Λασιθιωτάκη, Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀνυδριώτης, «Κρητικὰ Χρονικά», 1Π', σελ. 143].

⁴) [Ἀργότερα, ὅταν ὁ Gerola ἐδημοσίευσεν τὴν ἐπιγραφή τῆς Παναγίας τῆς Σκαφιδιανῆς, στὸ Προδρόμι, ἐδιάβασεν, σωστὰ πιά, τὸ ὄνομα: ΙΩΑΚΕΙΜ (ἀντὶ τοῦ Ἰωάννη) καὶ ἐπανόρθωσεν τὸ σφάλμα (Monumenti, IV, σελ. 448). Μεταγενέστερες ἀπόψεις δικῶν μας (Κ. Καλοκύρη, op. cit., σελ. 355) πού ἐξαρτήθηκαν ἀπὸ τὴ λανθασμένη αὐτὴ ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος, δὲν στηρίζονται στὰ πράγματα].

στὸν Παγωμένο, ὅποτε, στὴν περίπτωση αὐτή, θὰ εἶχε δουλέψει τιμημένα, ἐπὶ 33 τοῦλάχιστο χρόνια, τὴν τέχνην του.

3) Μιχαήλης ὁ ἱστοριογράφος ὁ Βενέρις. Τὸ ὄνομά του μᾶς μεταδόθηκε ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ 6826 (1318) ζωγραφισμένη στὴν ἐκκλησοῦλα τῆς Παναγίας στὸ Μελισσιναίικω [Ἐκκλησία 335], κοντὰ στὸ Δρύμισσο (τοῦ Ἁγίου Βασιλείου)⁶, ποὺ οἱ τοιχογραφίες της ἀπὸ καιρὸ ἔχουν πάθει.

4) Γεώργιος ὁ ζογράφος. Μολονότι δὲν διατηρεῖται παρὰ μόνο τὸ βραφτιστικό του, ἐν τούτοις ἡ ἀναλογία τῶν δυὸ ἐπιγραφῶν, πρὶ ἀνῆκουν στὸν 14ο αἰῶνα καὶ βρίσκονται ἡ μιὰ στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας στὸ Κυρμουσὴ (Καινούργιο) [Ἐκκλησία 611] καὶ ἡ ἄλλη στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τῆς Παληανῆς (Τέμενος) [Ἐκκλησία 458], μᾶς κἀνει νὰ πιστεύομε πὺς μονάχα σ' αὐτὸν θὰ πρέπει ν' ἀποδοθοῦν οἱ ζωγραφιῆς αὐτῶν τῶν δυὸ ἐκκλησιῶν.

5) Γεώργιος ὁ Πελεργῆς". Οἱ μοναδικῆς τοιχογραφίες ποὺ ὑπογράφονται μὲ τ' ὄνομα αὐτοῦ τοῦ καλλιτέχνη, στὴν ἐκκλησοῦλα τῆς Παναγίας, στὸ Καστέλλι τοῦ Ρίζου (Μπελθεντέρε) [Ἐκκλησία 724]⁷, δεῖχνουν πὺς πρόκειται γιὰ ζωγράφο μὲ κάποια πρωτοτυπία καὶ ἰδιορρυθμία. Ἀνάμεσα στοὺς διάφορους ἁγίους, μερικοὶ ἔχουν κολοσσιαῖες ἀναλογίες. Καὶ κοντὰ στὴ μεσημβρινὴ θύρα, σ' ἓνα τμήμα ποὺ ἔχει γκρεμιστεῖ ὁ ζωγραφισμένος σοδᾶς, ἀποκαλύπτεται πάνω στὴν τραχειὰ ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου, μιὰ περιέργη, μισὴ μορφή, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔναι κάποιο ὠραῖο δοκίμιο τοῦ καλλιτέχνη, ὅπου εἰκονίζεται μιὰ προσωπογραφία ἐκ τοῦ φυσικοῦ.

6) Ἰωάννης ἱερεὺς Μουσοῦρος καὶ ἱστωριογράφος. Ζωγράφισε μὲ τὴν ἐγκαυστική μέθοδο⁸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο στὴν Ἀπάνω Βιάννο [Ἐκκλησία 731], τὸ 6909 (1401).

7) Παῦλος ὁ Προδατᾶς. Τ' ὄνομά του ἐμφανίζεται σὲ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ 6938 (1430) στὴν ἐκκλησοῦλα τοῦ Ἀλικιανοῦ (Χανιά)

⁶) [Προφανῶς διέφυγε τοῦ Gerola νὰ ἀναφέρει καὶ τὴ Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρος στὰ Μεσκλά (Χανίων) (Ἐκκλησία 58) ποὺ μαζὶ μὲ τὸ θεῖο του, τὸ θεῖο Δανιὴλ, ἐξωγράφισε ὁ Μιχαὴλ Βενέρης δέκα πέντε χρόνια πρὶν, στὰ 1303). (Βλ. Monumenti, IV, σελ. 426. Ἐπίσης, Ἀναστασίου Ὁρλάνδου, Δύο Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Δυτικῆς Κρήτης, Ἀρχεῖον τῶν Βυζ. Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τόμος Η' 1955 - 56, σελ. 166 καὶ Κ. Καλοκύρη, Βυζαντινὰ τοιχογραφία τῆς Κρήτης, σελ. 49)].

⁷) [«Καλύτερα, ἴσως, θὰ ἦταν Πελεργίνι», συμπληρώνει ὁ G. (Monumenti, IV, σελ. 574)].

⁸) [Στὸν Κατάλογο τὴν ἔχει ὡς «ἀνώνομη»].

⁹) [Γιὰ τίς ἐγκαυστικῆς εἰκόνες βλ. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς Μονῆς Σινᾶ, τόμος Β', σελ. 17].

[Ἐκκλησίαι 51] πού οἱ εἰκόνες του ὅμως εἶναι σήμερα ἀσβεστωμένες.

8) Εἰρηικός Κωνσταντῖνος ζωγράφος⁹⁾. Τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Φανουρίου, στὸ Βαλσαμόνερο, κοντὰ στὰ Βορίζα (Καίνουργιου) [Ἐκκλησία 590] τὴν ἐτελείωσε στὶς 28 Ἰουλίου 6939 (1431) καὶ οἱ εἰκόνες, πλούσιες καὶ ποικίλες σὲ σύλληψη καὶ φροντισμένης δουλειᾶς, εἶναι κάποτε πολὺ καλὲς γιὰ τὸ σχέδιο καὶ τὴν ἔκφραση τῶν μορφῶν.

9) Παπᾶς Γεώργιος ὁ ἁμαρτωλὸς τὸ ἐπίκλιον Παρτζάλις ἱστοριογράφος καὶ θήτης. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ 6949 (1441), στὸν Ἅγιο Γεώργιο Καλαμιοῦ (Σελίνου) [Ἐκκλησία 94] εἶναι ἐν μέρει μόνο σχεδιασμένες.

10-11) Μανουὴλ καὶ Ἰωάννης οἱ Φωκᾶδες. Ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ 6954 (1446) ὡς τεχνίτες τῶν τοιχογραφιῶν στὴν ἐκκλησοῦλα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου στὸ Ἄδδοῦ (Πεδιάδος) [Ἐκκλησία 530] πού δὲν μπόρεσα νὰ τὴν ἐπισκεφθῶ. Ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἐμμανουὴλ Φωκᾶ — καθὼς πιστοποιεῖται ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή — ἱστορήθηκε ἡ ἐκκλησοῦλα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὴν Ἀπάνω Σύμη (Βιάννου) [Ἐκκλησία 741]. Ὁ Σταμάθης¹⁰⁾ Μανουὴλ τοῦ Φωκᾶ, πού δὲν ξέρομε ἂν πρέπει νὰ τὸν ταυτίσουμε μὲ τὸν ἴδιο τὸν καλλιτέχνη ἢ νὰ πῶμε πὼς εἶναι γιὸς του, ζωγράφησε τέλος τὸ 6945 (1444) καὶ τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν Ἐμπαρο (Πεδιάδος) [Ἐκκλησία 543].

12) Ξένος ὁ Διγενεὺς ἀπὸ τὸν Μορέαν ἐκ Χώρας Μοχλίου¹¹⁾. Εἶχε ζωγραφίσει τὸ 6970 (1462) τίς τοιχογραφίες πού ἔχουν πιά σήμερα ὀλότελα καταστραφεῖ, στὴν ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Πατέρων, στὰ Ἀπάνω Φλώρια (Σελίνου) [Ἐκκλησία 139].

13) Γεώργιος ὁ Προδατόπουλος. Εἶναι ὁ τελευταῖος τοιχογράφος πού οἱ ἐπιγραφὲς διατηροῦν τ' ὄνομά του. Μὰ στὶς τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὸ Κουστογέρακο (Σελίνου) [Ἐκκλησία 201], ἡ τέχνη του βρίσκεται κι' ὅλας σὲ παρακμῆ, ἐνῶ εἶναι κατεστραμμένες οἱ παραστάσεις στὸν Ἅγιο Ὀνούφριο Καμπανοῦ (Σελί-

⁹⁾ [Τὸ ὄνομα εἶναι μᾶλλον, Ρίκος, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Gerola, πρῶτος, τὸ ἀντελήφθη καὶ τὸ ἐσημείωσε (Monumenti, IV, σελ. 540, σημ. 3). Βλ. ἐπίσης Κ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η, Αἱ Βυζαντινὰ τοιχογραφίαι, σελ. 49].

¹⁰⁾ [Ὁ Κ. Καλοκύρης, ὀρθῶς, νομίζω, παρατηρεῖ ὅτι ὁ Gerola ἔκαμε λάθος κι' ἐδιόρθωσε «Σταμάθη» ἀντὶ «τ(οῦ) ἀμαθῆ Μανουὴλ τοῦ Φωκᾶ» (Κ. Κ α λ ο κ ὄ ρ η op. cit., σελ. 50)].

¹¹⁾ [«Τὸν ἐξαίρετον αὐτὸν μοραῖτη ζωγράφο τὸν βρισκομε τὸ 1462 στὴν Κρήτη, στὸ Σέλινο· ἀργότερα, πρόδρομος τῶν Κρητικῶν, ἐπιστρέφει ὁ Ξένος στὴν Σπέρδα καὶ ἐργάζεται στὴν αἰτωλικὴ Μονὴ Μυρτιάς» (Μ. Χ α τ ζ η θ ἄ κ η, Τοιχογραφίες στὴν Κρήτη, «Κρητικὰ Χρονικά», ΣΤ', σελ. 79)].

νου) [Ἐκκλησία 185] καὶ στὸν Ἅγιο Γεώργιο, στὰ Κάτω Φλώρια (Σελίνου) [Ἐκκλησία 138]. Αὐτὲς οἱ τελευταῖες εἶναι τοῦ 7005 (1497).

2. ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ

Στὸ ἐξωτερικὸ τῶν ἐκκλησιῶν, ποὺ εἶναι ὀλότελα ἐκτεθειμένο στὶς καιρικὲς προσβολές, σχεδὸν ποτὲ δὲν γίνονται τοιχογραφίες¹². Καὶ ἂν τίς συναντοῦμε στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τοῦ Κουδουμᾶ (Μονοφατσίου) [Ἐκκλησία 675] εἶναι γιατί τὸ τοίχωμά της προστατεύεται ἀπὸ μιὰ ἀπλόχωρη σπηλιά. Συνήθως ὁ ζωγράφος περιορίζεται νὰ σχεδιάσει κανένα κόσμημα ἢ σταυρὸ πλάι στὴν πόρτα ἢ νὰ παραστήσει ἐν προτομῇ τὸν Σωτῆρα, τὴν Παρθένο ἢ τὸν Ἅγιο ποῦ τοῦ ἀφιερώνεται ἡ ἐκκλησία, στὸ τύμπανο τοῦ ἀνακουφιστικοῦ τόξου, πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα.

Ἀντιθέτως στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ἡ ζωγραφικὴ κυριαρχεῖ ἀπόλυτα καὶ καλύπτει ὅλες τίς ἐπιφάνειες, σ' ὅλη τους τὴν ἔκταση.

Μὲ βάση τὸν πῖθ κοινὸ καὶ τὸν ἀπλούστερο ἀρχιτεκτονικὸ τύπο τῆς νήσου, ἡ δυτικὴ παρεῖα τῆς ἐκκλησίας, ἐκεῖ ὅπου συνήθως ἔχουν ἀνοίξει τὴν πόρτα, καταλαμβάνεται ὀλόκληρη ἀπὸ τὴ σύνθετη παράσταση ποῦ γνωρίζομε ἀρκετὰ καλὰ ἀπὸ τὰ τόσα βυζαντινὰ μνημεῖα, ὅχι μονάχα τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰταλίας. Ὁ Χριστὸς μέσα στὸ θάμβος τῆς δόξας καὶ τῆς δύναμης, κάθετα, ὑπέρτατος δικαστῆς τῶν καλῶν καὶ τῶν ἀσεβῶν. Ἡ Παρθένος καὶ ὁ Πρόδρομος στὰ πόδια του, ζητοῦν ἔλεος γιὰ τοὺς ἀνόσιους. Πῖθ κάτω εἰκονίζεται ἡ Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου. Στὴ χαμηλότερη ζώνη οἱ ἄγγελοι σαλπίζουν, ἡ γῆ ἀποδίδει τοὺς νεκροὺς της, τὰ θηρία ξεροῦν τὰ θύματά τους. Ἀκόμα πῖθ χαμηλὰ ὁ ἀρχάγγελος μὲ τὸ ζυγὸ, ποῦ ἀγνοεῖ τὸν οἶκτο, καὶ μὲ τὴν ρομφαία ποῦ ἀστράφτει τὸν κολασμὸ, ζυγίζει τὰ ἀνομήματα ὅσων δικάζει: ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἔχουν μαζευτεῖ οἱ μακάριοι κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο οἱ κολασμένοι.

Οἱ δύο μεγάλες πλευρὲς τῆς ἐκκλησίας — ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ χαμηλὸ τμήμα τῆς δυτικῆς — προορίζονται γιὰ τὴν ἀναπαράσταση τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένου καὶ τῶν ἁγίων, ποῦ παρατάσσονται σὲ μακρὲς σειρές, σὲ μιὰ ἢ καὶ περισσότερες ζώνες, ποῦ κι' αὐτὲς, μὲ τὴ σειρά τους, ὑποδιαιροῦνται σὲ τετράγωνα καὶ τμήματα ἀνταποκρινόμενα στὶς ἴδιες τίς μορφές¹³. Χαμηλὰ εἰκονίζονται οἱ ἅγιοι ὀλόσωμοι, πάντα ὅμως — ἐκτὸς ἀπὸ μερικές σπάνιες περιπτώσεις — μικρότεροι τοῦ φυ-

¹²) Ἐναν Ἅγιο Ἰωάννη Εὐαγγελιστῆ κι' ἕναν Ἀρχάγγελο βρισκομε ζωγραφισμένους στὴν πρόσοψη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη, στὸ Καλάμι (Σελίνου).

¹³) Τὰ πῖθ πρωτότυπα ἀπ' ὅλα εἶναι τὰ κορνιζώματα ποῦ περιβάλλουν τίς μορφές τῶν ἁγίων, στὴν ἐκκλησοῦλα τῆς Παναγίας τοῦ Φραμένου (στὸ Σέλινο).

σικοῦ, ἐνῶ στὶς ὑψηλότερες ζῶνες παριστάνονται μονάχα στηθαῖοι, μέσα σὲ μετάλλια ἢ στηθάρια. Στὰ τμήματα τῶν τοίχων ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ τέμπλον, ζωγραφίζονται οἱ ἅγιοι Ἱεράρχες, ποὺ ἔρχονται νὰ καταλάβουν τὴν ἀνατολική πλευρά καὶ τὴν ἡμικυλινδρική κόγχη. Ἀρκετὰ ποικίλει ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰκονιζομένων Ἀγίων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὑπάρχει ὅμως μιὰ ξεχωριστὴ προτίμηση γιὰ ὀρισμένες μορφές καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Ἅγιο Γεώργιο, τὸν Ἅγιο Δημήτριο καὶ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο, ποὺ παριστάνονται, σχεδὸν πάντα ἔφιπποι, κάποτε κι' οἱ τρεῖς μαζί καὶ ἄλλοτε χωρισμένοι καὶ τοποθετημένοι ἀκριβῶς στὴ μέση τῶν τυφλῶν πλευρικῶν ἀψιδωμάτων¹⁴.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἁγίους, τοποθετοῦνται συνήθως στὶς πλευρὲς αὐτές καὶ στὸν δυτικὸ τοίχο οἱ προσωπογραφίες τῶν εὐσεβῶν ἀφιερωτῶν. Τέλος καὶ σ' αὐτὲς τίς κύριες πλευρὲς μποροῦν, κατ' ἐξαίρεση, ν' ἀπλωθοῦν οἱ σκηνές ποὺ ἀναπτύσσονται στὴν καμάρα, ἰδιαίτερα ἡ Κοίμηση τῆς Παναγίας.

Ἡ καμάρα τῆς ἐκκλησίας ὑποδιαιρεῖται κι' αὐτὴ σὲ ζῶνες καὶ τετράγωνα καὶ διαχωρίζεται, ἀπὸ τὰ σφενδόνια ποὺ τὴν στηρίζουν, σὲ περισσότερα τμήματα. Στὰ σφενδόνια ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων, τῶν ἀποστόλων καὶ — προπαντὸς — τῶν προφητῶν, ποὺ τοποθετοῦνται μέσα σὲ μετάλλια ἢ εἰκονίζονται στηθαῖοι, πιδὸ πολύ, παρὰ δλόσωμοι. Σπανιότατη εἶναι ἡ περίπτωση ποὺ οἱ εἰκόνες τῶν ἁγίων¹⁵ καὶ τῶν κτητόρων¹⁶ καὶ οἱ παραστάσεις τῆς κολάσεως¹⁷ ζωγραφίζονται στὴν ἐπιφάνεια τῆς καμάρας, ποὺ προορίζεται γιὰ ἄλλες παραστάσεις, δηλαδὴ γιὰ σκηνές ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (ἢ δημιουργία τῆς πρώτης γυναίκας, ὁ πειρασμὸς τῆς Εὐσας, τὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἀδάμ¹⁸, οἱ ἱστορίες τοῦ Ἀβραάμ¹⁹, ὁ Κατακλυσμὸς, ἡ Κιβωτὸς τοῦ Νῶε²⁰ κ.λ.π.), γιὰ τὴν εἰκονογράφηση τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων (Ἅγ. Ἱ-

¹⁴) Ἀνάμεσα στοὺς πιὸ ἀξιοπρόσεκτους ἀναφέρω τοὺς Ἐφιππους τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὸ Ἄνισαράκι Καντάνου (Σελίνου), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὸ Ἀποδοῦλου (Ἀμάρι) καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὸ Κάτω Βαλσαμόνερο (Ρεθύμνης). Ἀκόμα κι' αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος εἰκονίζεται ἔφιππος στὶς τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὰ Πλεμενιανὰ (Σελίνου).

¹⁵) Ἅγια Παρασκευὴ στὰ Τζεβερεμιανὰ (Σελίνου). [Ὁ Κατάλογος ἀναφέρει στὰ Τζεβερεμιανὰ μονάχα τὴν Παναγία (ἀριθ. 141)].

¹⁶) Ἅγια Παρασκευὴ στὴ Γαλύφα (Πεδιάδος) [Κατάλογος 505].

¹⁷) Ἅγιος Γεώργιος στὸ Μουρνέ (Ἅγ. Βασιλείου) [Κατάλ. 314].

¹⁸) Σωτήρας στοὺς Παντέλους (Σητείας) [Κατάλ. 801].

¹⁹) Παναγία στὰ Καπετσιανὰ (Μονοφατίου) [κατάλογος 670], ἄγνωστη ἐκκλησία στὸ Καστέλλι τοῦ Ρίζου [κατάλογος 724] τοῦ Σωτήρος στὸ Ἄζαρι (Ἱεράπετρας) [κατάλογος 753] κ.λ.π.

²⁰) Ἅγιοι Πάντες στὸ Καστέλλι Σφακίων [κατάλογος 217].

ωάννη, Ἁγ. Γεωργίου, Ἁγ. Ἰσιδώρου, Ἁγ. Μάμα, Ἁγίου Νικολάου, Ἁγίας Ἄννας, Ἁγίας Πελαγίας, Ἁγ. Μαρίας, Ἁγ. Παρασκευῆς κ. λ.π.) γιὰ τὴν ἀποθέωση τῆς Παρθένου²¹ καὶ πρὸ παντὸς γιὰ τὶς ἱστορίες ἀπὸ τῆ ζωῆ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Σωτῆρος, ποὺ εἰκονίζονται, λίγο πολὺ πλήρεις καὶ ταξινομημένες, σ' ὅλες τὶς τοιχογραφημένες ἐκκλησίες.

Ἀρχίζουν μὲ τὸν ἐναγκαλισμὸ τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννας (ὁ ἀσπασμὸς ἢ ἡ σύλληψις τῆς Θεοτόκου) μὲ τὸ γενέσιον τῆς Παρθένου (ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου) καὶ μὲ τὰ Ἐλισόδια τῆς Θεοτόκου καὶ φτάνουν στὸν Εὐαγγελισμὸ τῆς Θεοτόκου — ποὺ πολὺ σπάνια ἐμφανίζεται στὴν καμάρα²², γιὰτὶ τοποθετεῖται σὲ ἄλλο μέρος τῆς ἐκκλησίας. Ἀντιθέτως, στὸν συνηθισμένο κύκλο ξαναδρίσκεται ἡ Ἐπίσκεψη τῆς Παναγίας στὴν Ἐλισάβετ (ποὺ κι' αὐτὴ σημειώνεται μὲ τὴν ἀπλὴ ὀνομασία ὁ ἀσπασμὸς) ἢ γέννησις τοῦ Σωτῆρος μὲ τὸ ἄλλο ἐπεισόδιο, ποὺ εἶναι ἀσυνήθιστο, καὶ φέρει τὴν ὀνομασία ἢ τῶν μάγων προσκύνησις, καὶ ἢ Ὑλαπαντή. Ἐπίσης δὲν συνηθίζεται πολὺ τὸ ὄνειρο τοῦ Ἰωσήφ, ἢ εἰς τὴν Αἴγυπτον Φυγὴ καὶ ἢ Βροφοκτονία. Μετὰ τὴν Βάφτιση καὶ τὴν Μειαμόρφωση, ποὺ δὲν λείπουν σχεδὸν ποτέ, μένει χώρος γιὰ κανένα θαῦμα τοῦ Σωτῆρος, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Ἐγερση τοῦ Λαζάρου. Ἐπίσης συχνὰ συνκντᾶται ἡ εἴσοδος στὴν Ἱερουσαλήμ (ἢ Βαϊθοφόρος), ὁ ριπτήρ καὶ ὁ δεῖπνος ὁ μυστικός. Καὶ πάλιν περιορισμένη εἶναι ἡ παράσταση τῆς προσευχῆς στὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (ἢ Προσευχὴ τοῦ Λουισιῶ)²³ τὸ φίλημα τοῦ Ἰούδα (ἢ προδοσία τοῦ Ἰούδα), ἢ σύλληψις τοῦ Χριστοῦ, ὁ θάνατος τοῦ προδότη (ἢ ἀγχόνη τοῦ Ἰούδα)²⁴, ἢ μασιγῶσις²⁵, ὁ ἐμπαιγμὸς²⁶ καὶ ἢ κρίση τοῦ Πιλάτου²⁷. Ἡ ὁδὸς τοῦ μαρτυρίου προσφέρει θέματα ὅπως ἢ Ἀνάδραση στὸν Γολγοθᾶ, ἢ βοήθεια τοῦ Κυρηναίου, ἢ ἐκδυσὴ τοῦ Σωτῆρος²⁸, ἢ ἐτοιμασία τοῦ Σταυ-

²¹) Βλέπε λ. χ. τὴν ὄραία παράσταση τῶν οἰκῶν τῆς Παναγίας στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας στὴν Ὁδηγήτρια (Καινουρίου) [κατάλ. 586].

²²) Στὸν Ἅγιο Γεώργιο τῆς Κουκουναρᾶς (Κισάμου) [κατάλ. 10], στὸν Ἅγιο Νικόλαο κοντὰ στὸ Νιὸ Χωριὸ (Χανίων) [κατάλ. 49] καὶ στὸν Ἅγιο Γεώργιο στὸ Κουστογέρακο (Σελίνου) [κατάλ. 201].

²³) Ἅγιος Γεώργιος στὴν Ἐμπάρο (Πεδιάδος) [κατάλ. 513] καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὴν Ὁδηγήτρια (Καινουρίου) [κατάλ. 589].

²⁴) Ὁ Σωτήρας στοὺς Παντέλους (Σητείας) [κατάλ. 801].

²⁵) Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος στὰ Καπετανιανὰ (Μονοφατοῦ) [κατάλογος 674] καὶ ὁ Σωτήρας στοὺς Παντέλους Σητείας [κατάλ. 801].

²⁶) Τίμος Σταυρὸς στὰ Τοπόλια (Κισάμου) [κατάλ. 11].

²⁷) Ἅγιος Γεώργιος στὴν Ἐμπάρο (Πεδιάδος) [κατάλ. 543].

²⁸) Παναγία στὸ Θρόνος (Ἄμαριου) [κατάλ. 374] καὶ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος στὰ Μέσα Λακωνία (Μεραμπέλλου) [κατάλ. 562].

ροῦ⁸⁰, ἡ Σταύρωση καὶ τὸ μαρτύριο τῶν δυὸ ληστῶν⁸⁰. Ἐπίσης ἡ Ἀποκαθήλωσις καὶ ἡ μεταφορὰ στὸν τάφο (ὁ Ἐπιτάφιος Θοῆνος) ἔρχονται σὲ δευτέρα σειρά ὅταν συγκριθοῦν μὲ τὴν γνήσια καὶ πραγματικὴ ταφή (ὁ Ἐνταφιασμός). Ἐπίσης ἡ εἰς τὸν Ἄδην Κάθοδος δομάζεται συχνὰ ἢ Ἀνάστασις καὶ ἀντικαθιστᾶ αὐτὴ τὴ σκηνή, ποῦ ἡ βυζαντινὴ τέχνη τὴν παραλείπει μὲ μεγάλη εὐκολία.

Μά, σὰν ἀντιστάθμισμα, δὲν λείπει σχεδὸν ποτὲ ὁ ἄγγελος ποῦ δείχνει στὶς Μυροφόρες τὸν κενὸ τάφο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ποῦ παρουσιάζεται μπροστὰ τοὺς (τὸ χαῖρε τῶν Μυροφόρων) ὅπως ἐπίσης, καμμιά φορά, καὶ τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἀπιστίας τοῦ Θωμᾶ (ἡ ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ). Τέλος ἡ Ἀνάληψις ἀπλώνεται, σχεδὸν κατὰ κανόνα, στὸ τελευταῖο τμήμα τῆς καμάρας πρὸς τὴν κόγχη καὶ πιάνει καὶ τίς δυὸ πλευρὲς τῆς⁸¹, ὅπου ὁ Χριστὸς, μέσα σὲ δόξα, σὲ σχῆμα μάντορας, εἰκονίζεται στὴν κορυφὴ τῆς καμάρας, ἐνῶ οἱ ἀπόστολοι βρίσκονται συγκεντρωμένοι, οἱ μισοὶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀπὸ τὸ ἄλλο. Κλείουσι τὸν κύκλο, συμπληρώνοντας ἄλλα τετράγωνα τῆς καμάρας, ἢ ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (ἡ Πεντηκοστὴ)⁸² καὶ ἄκόμα συχνότερα ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, δηλαδὴ ἡ ἀνάληψή Της στοὺς οὐρανοὺς, ποῦ εἰκονίζεται καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ἐπίσης, καμμιά φορά, καὶ ἡ ἀποθέσις τοῦ Χριστοῦ ἀνάμεσα στοὺς ἄγιους τοῦ Παραδείσου⁸³.

Ἐπίσης ὅταν τὸ ἱέμπλον τῆς ἐκκλησίας εἶναι κτιστό, ἐπεκτείνουν καὶ σ' αὐτὸ τίς παραστάσεις τῶν πλευρικῶν τοίχων καὶ συγκεκριμένα

⁸⁰ Οἱ δυὸ διαφορετικὲς στιγμὲς τῆς Σταυρώσεως συναντῶνται στὶς τοιχογραφίαις τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Χασι (Κισάμου) [κατάλ. 98], τῆς Παναγίας στὰ Ρούστικα (Ρεθύμνης) [κατάλογος 243] καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Ζουρζι (Ρεθύμνης) [κατάλογος 242].

⁸⁰ Σιωτήρας στοὺς Παντέλους (Σητείας) [κατάλ. 801].

⁸¹ Ἡ σκηνὴ τῆς Ἀναλήψεως πιάνει μονάχα τὴ μιὰ πλευρὰ τῆς καμάρας στὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελο τοῦ Ἀσώματου στὶς Ἀπάνω Ἀρχάνες (Τεμένους) [κατάλογος 473] καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὴν Παληκνή (Τεμένους) [κατάλ. 458]. Ἐχει μετατοπιστεῖ σὲ ἄλλο μέρος τῆς καμάρας στὸν Μιχαὴλ Ἀρχάγγελο τοῦ Ἀστράτηγου (Τεμένους) [κατάλ. 462] καὶ στὸν Ἅγιο Γεώργιο τῆς Κουκουναρᾶς (Κισάμου) [κατάλ. 10]. Εἰκονίζονται σὲ ἄλλο χωρὸς τῆς ἐκκλησίας στὴν Παναγία τῆς Κριτσᾶς (Μεραμπελλοῦ) [κατάλ. 568] καὶ στοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους Ἀδρονύλων (Σητείας) [κατάλ. 733]. Τέλος, λείπει ἐξότιστα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο τῆς Μάζας (Ἀποκορώνου) [κατάλ. 73], τὴν Ἁγία Παρασκευὴ Τραχιονιάκου Καντάνου (Σέλινο) [κατάλ. 151] καὶ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Ἀσπεντηλὲ (Σέλινο) [κατάλ. 126].

⁸² Παναγία στὸν Καμαριώτη (Μυλοποτάμου) [κατάλ. 299].

⁸³ Ἅγιος Ἀνδρέας στὴν Ὁδηγήτρια (Καινούργιου) [κατάλ. 588] καὶ στὸν Ἅγιο Ἰωάννη στοὺς Γουργούθους (Ἄμαριου) [κατάλ. 376].

τούς συνηθισμένους άγίους, τις μορφές τών άγιών Ίεραρχών και διακόνων. Κάποτε ζωγραφίζουσαν μονάχα κοσμήματα³⁴.

Αυτοί οι τελευταίοι άγιοι (ο Άγιος Αντώνιος, Άγιος Άθανάσιος, Άγ. Βασίλειος, Άγ. Βλάσης, Άγιος Κύριλλος, Άγ. Έλευθέριος, Άγιος Ίωάννης ο Χρυσόστομος, Άγιος Γρηγόριος, Άγιος Μύρων, Άγιος Νικόλαος, Άγιος Πολύκαρπος, Άγ. Ρωμανός και Άγιος Στέφανος) εικονίζονται από κάθε μεριά τής κόγχης του ιερού, τόσο στη χαμηλή όσο και στην ύψηλότερη ζώνη³⁵. Από κάθε μεριά του τόξου εικονίζεται σχεδόν πάντα ο Ευαγγελισμός, με τον Αρχάγγελο Γαβριήλ από τη μιá μεριά και την Παναγία από την άλλη³⁶. Τέλος στην κορυφή τής άψίδας ζωγραφίζεται συνήθως το άγιον μανδήλιον ή μιá άλλη σύνθεση του μυστικού δείπνου (ο δείπνος ο μυστικός) με την άλληγορία του Χριστού που διανέμει τον άρτον και τον οίνον ή με την άλληγορία τής Άγίας Τριάδος (ή άγία τράπεζα) όπου τα Θεία πρόσωπα εικονίζονται με τη μορφή άγγέλων σε δείπνο³⁷. Σε αντικανονικές περιπτώσεις τη θέση αυτών των παραστάσεων την καταλαμβάνει ή σκηνή τής Μεταμορφώσεως³⁸, τής Αναλήψεως³⁹, ή ο Χριστός έν προτομή, ανάμεσα σε δυό μετάλλια, με την Παναγία και το Βαπτιστή⁴⁰.

Τέλος, μέσα στην κόγχη τής άψίδας, τοποθετούνται, όπως είδαμε, οι άγιοι Ίεράρχες — που συνέγραψαν τη θεία άκολουθία — σε μιá ή και περισσότερες ζώνες. Από πάνω είναι κάποτε ο Χριστός Παιδί (*Εμμανουήλ)⁴¹ και άλλοτε ο Χριστός που προσφέρει τη Θεία Εύχα-

³⁴) Βλ. τον Άγιο Μάμα Σελίνου την δμώνυμη έκκλησία [κατάλογος 115].

³⁵) Ένα μονάχα παράδειγμα μπορούμε ν' αναφέρουμε, που οι εικονιζόμενοι άγιοι δέν άνήκουν στον κλήρο και στην ανώτερη ζώνη εικονίζεται ή Θυσία του Άβραάμ: ο Μιχαήλ Αρχάγγελος του Άσώματου στις Άπάνω Αρχάνες (Τεμένους) [κατάλογος 473]. Στους Άγίους Άποστόλους τών Άδρονύλων (Σητείας) [κατάλ. 793] περιστένεται σ' αυτή την πλευρά ο Χριστός στηθαίος σε Σταυρό, όπως επίσης στηθαίοι είναι ο Αρχάγγελος Γαβριήλ και ή Ευαγγελιζόμενη Παρθένος.

³⁶) Λείπει ο Ευαγγελισμός μονάχα στη μικρή έκκλησία τής Παναγίας τών Τζεβεριμανών Καντάνου (Σελίνου) [κατάλ. 141] όπου δέν υπήρχε χώρος για να τοποθετηθεί, και στον Άγιο Προκόπιο στη Λειβάδα (Σελίνου) [κατάλ. 189] όπου ολόκληρος ο χώρος έχει καταληφθεί από τη Φιλοξενία του Άβραάμ. Στην Παναγία στο Ντιμπλοχώρι [κατάλ. 318] ο Ευαγγελισμός και ή Φιλοξενία εικονίζονται πάνω στο τόξο, που διχωρίζει τον νάρθηκα από την έκκλησία.

³⁷) Η Παναγία στο Θρόνος (*Άμαριου) [κατάλ. 374].

³⁸) Η Παναγία στο Ροδοβάνι (Σελίνου) [κατάλ. 196].

³⁹) Άγιοι Άπόστολοι: Άδρονύλων (Σητείας) [κατάλ. 793].

⁴⁰) Άγιος Γεώργιος Σκλαβοπούλα (Σελίνου) [κατάλ. 86].

⁴¹) Παναγία στον Πλατανιά (*Άμαριου) [κατάλ. 399]. Βλ. επίσης ένα παράδειγμα τών δυό παράλληλων παραστάσεων του Άκέραιου και του Διαμελισμένου Παιδιού στις δυό άψίδες μιáς έκκλησίας, κοντά στους Σκιλλοῦς (Πεδιάδος) [κατάλογος

ριστία (μετάδοσις καὶ μετάλειψις)⁴². Στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας, σ' ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, ἢ Ἁγία Ἄννα⁴³, ὁ Ἁγ. Νικόλαος⁴⁴, ὁ Μιχαήλ Ἀρχάγγελος⁴⁵ ἢ καὶ ἡ σκηνὴ τῆς Ἀναλήψεως⁴⁶, ἐκεῖ πού σχεδὸν πάντα εἰκονίζονται, στηθαῖοι, ὁ Σωτήρας ἢ ἡ Παρθένος. Ὁ Σωτήρας, κυρίως ὡς Παντοκράτωρ, μὲ δυὸ σεβίζοντας ἀγγέλους⁴⁷, εἰκονιζόμενος συνήθως ἀνάμεσα στὴν Παρθένο καὶ τὸν Πρόδρομο ἐν προτομῇ, πού καμιὰ φορὰ ζωγραφίζονται καὶ μέσα σὲ στηθάρια⁴⁸. Ἡ Παναγία, ἐξ ἄλλου, εἰκονίζεται ὡς δεομένη μὲ σεβίζοντας τοὺς ἀρχαγγέλους Γαβριήλ καὶ Μιχαήλ, κρατώντας μπροστὰ στὸ στήθος, μέσα σὲ ἐγκόλπιο, τὸ Χριστὸ Παιδί κλπ.

Ὅταν ἡ ἐκκλησία ἔχει πολυπλοκότερη μορφή, αὐτὸ δὲν γίνεται αἰτία νὰ μεταβληθεῖ ἡ γενικὴ διάταξη τῶν παραστάσεων, ἀκόμα κι' ἂν κατανέμονται σὲ μεγαλεῖτερο ἀριθμὸ καμαρῶν καὶ τοίχων. Αὐξάνει ὅμως ἡ ποικιλία τῶν σκηνῶν, καὶ πρὸ παντὸς στὸν νάρθηκα, ὅπου ὑπάρχει χῶρος γιὰ τὶς ἀλληγορίες, τὶς παραβολὰς καὶ τὴν τυπικὴ εἰσαγωγή τοῦ Ἰεσοῦ.

Ὅσο γιὰ τὸν θόλο, τὰ λοφία τοῦ τυμπάνου προορίζονται γιὰ τὶς μορφὲς τῶν Εὐαγγελιστῶν, ὁ κύλινδρος γιὰ τὶς εἰκόνες τῶν ἁγίων ἢ ἄλλες ἱερὲς παραστάσεις καὶ τέλος ὁ σφαιρικὸς τροῦλος γιὰ ἓνα ὠραῖο Σωτήρα ἐν προτομῇ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΤΩΝ

Ὁ δωρητὴς εἰκονίζεται ἄλλοτε μόνος, ἄλλοτε μὲ τὴ σύζυγο, μὲ τὰ τέκνα, μὲ δλόκληρη τὴν οἰκογένεια ἢ καὶ μὲ ἄλλους πού συμμετέχουν στὸ προσφερόμενο κτίσμα. Γονατιστοί, ἐνώπιον τοῦ προστάτη ἁγίου ἢ

483] (Γ. Λ α μ π ά κ η ς, Χριστιανικὴ ἀγιογραφία, Ἀθῆναι, 1896, σελ. 80 καὶ 81— Γενικὴ εἰσαγωγή εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν, Ἀθῆναι, 1897, σελ. 21).

42) Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι στοὺς Δρῦς (Σελίνου) [κατάλ. 136]. Παναγία στὴν Κάντανο (Σελίνου) [κατάλ. 148], Ἁγιος Ἰωάννης στὸν Ἁγιο Θεόδωρο (Σελίνου) κατὰ λ. 106] κλπ. κλπ.

43) Παναγία, Χρωμοναστήρι (Ρέθυμνο) [κατάλ. 254] στὴ μικρὴ ἀψίδα τοῦ νοτίου κλίτους.

44) Ἁγιος Νικόλαος Ἀνδρῶν (Σελίνου). Ἡ μορφή τοῦ Ἁγίου πιάνει ἐλόκληρη τὴν κόγχη τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ κεφάλι του προβάλλει ἀκριβῶς στὴ μέση τοῦ τεταρτοσφαιρίου. Ἐπίσης καὶ σὲ ἄλλες ἐκκλησίες εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ πρότιμηση νὰ ζωγραφίζον τὸν ἅγιο Νικόλαο πολὺ μεγάλο (βλ. Ἁγ. Νικόλαο στὴ Μονὴ Σελίνου [κατάλ. 199] καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα).

45) Μιχαήλ Ἀρχάγγελος στὴ Σαρακήνα (Σελίνου) [κατάλ. 81].

46) Παναγία στὴν Κριτσά (Μεραμπέλλου) [κατάλ. 568].

47) Ἁγιος Παντελεήμων στὸ Μπιτζαριανῶ (Πεδιάδος) [κατάλ. 512].

48) Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι στοὺς Δρῦς (Σελίνου) [κατάλ. 136].

δρθιοι — συνήθως μέσα στο χαρούμενο περίγραμμα μιᾶς φυτείας ἀπὸ ρωδιᾶς — κρατοῦν στὰ χέρια τὴν συμβολικὴ ἐκκλησοῦλα ἢ στέκονται συγκεντρωμένοι, σὲ στάση δεήσεως. Πιὸ σπάνια παριστάνονται ἐφιπποί.

Εἶναι ἄνδρες, πολεμιστὲς μὲ τόξο καὶ φαρέτρα ἢ ζωσμένοι τὸ σπαθί καὶ τὸ μαχαίρι, μὲ τίς πιὸ διαφορετικὲς μόδες στὸ ντύσιμο καὶ τὴν ἀρματωσιά· εὐγενεῖς, μὲ ποικιλόμορφες καὶ ἰδιόρρυθμες φορεσιές, παπᾶδες ἢ μοναχοὶ μὲ τὰ ἱερὰ ἄμφια. Εἶναι γυναῖκες, δέσποινες τυλιγμένες μέσα στ' ἄσπρα λινά, μὲ πλούσιο βαθυπόρφυρο μανδύα ἢ μὲ τὸ αὐστηρὸ ἔνδυμα τῆς χηρείας· καὶ καλόγρηες, περήφανες γιὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ μοναχικοῦ τους σχήματος. Εἶναι ἀγόρια καὶ κορίτσια, μέσα στὸ ἄσπρο, ἄσπιλό τους ἔνδυμα.

Οἱ ἀτομικὲς μορφὲς φτάνουν συνολικὰ τίς 138 καὶ ἐμφανίζονται τριπλὸ ἐνδιαφέρον. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὁ Κρητικὸς τεχνίτης, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς μακραίωνης παράδοσης, εἶναι τώρα ὑποχρεωμένος ν' ἀναπτύξει, μὲ μεγαλειότερη εὐλικρίνεια καὶ πιὸ ἐλεύθερη ἀτομικότητα, τίς ζωγραφικὲς του ἱκανότητες. Γιατὶ τὸ πρόσωπο, συνήθως, ζωγραφίζεται ἀπὸ τὸ φυσικό, καὶ ἔτσι ἡ βοήθεια ἢ ἡ ἀνάμνηση ἀπὸ τίς συνηθισμένες καὶ συμβατικὲς ἱερὲς εἰκόνες δὲν μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει ἀποφασιστικὰ τὴν ἀναπαράσταση μορφῶν, ποὺ εἶναι διαφορετικῆς φύσεως καὶ εἶδους. Γι' αὐτό, ἂν στὸν ἄπειρο μαστορᾶκο, ποὺ μαζὺ μὲ τὰ μοντέλλα τοῦ λείπει καὶ κάθε καλλιτεχνικὴ ἀνάνεωση, ἢ προσωπογραφία βγεῖ νὰ ἴναι ἄχαρη καὶ στανικὴ, στὸν δεξιότητη καὶ ἰδιοφυῆ ζωγράφο συμφέρει αὐτὴ ἢ ἀποδέσμευση ἀπὸ τοὺς ἀνιαροὺς ἐκείνους τύπους ποὺ τοῦ ἔχουν ἐπιβάλλει οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ τελετουργικοῦ κανόνα καὶ οἱ τροχοπέδες τῆς παραδόσεως καὶ εὐχαρίστως ἐγκαταλείπεται στὴν ἔμπνευσή του, ἐπιστρέφοντας στὴν εὐρωστὴ σχολὴ τῆς φύσης καὶ μαθαίνοντας νὰ δημιουργεῖ ἔργα, ποὺ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀληθινὰ ἀξιόλογα, τόσο γιὰ τὴ λεπτότητα τῆς ἐκτελέσεως, ὅσο καὶ γιὰ τὴ ζωντάνια καὶ τὸ σφρίγος τῆς τεχνικῆς. Ἀρκεῖ, ἀνάμεσα σ' ὅλα, νὰ θυμηθοῦμε τὸ ὠραῖο κεφάλι τοῦ Παπᾶ Βαρούχα στὴν Ἁγία Παρασκευὴ Ἀμαρίου.

Καὶ γι' αὐτὸ οἱ προσωπογραφίες θεωροῦνται ὄχι μονάχα σὰν εἰδικὴ παραγωγὴ μιᾶς τέχνης ποὺ μάταια θ' ἀναζητήσαι κανεὶς στὸ νησί παραδείγματα ἄλλα, τόσο χαριτωμένα, μὰ ἀξίζουν νὰ μελετηθοῦν ἰδιαιτέρα, ἀκριβῶς γιατί ἀπεικονίζουν μὲ μιὰ σχετικὴ πιστότητα, πρόσωπα ποὺ εἶναι ἐνδεχόμενο, ἐν πάσει περιπτώσει, νὰ παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Κρητικὴ ἱστορία καὶ ἔθνογραφία.

Ἐν τούτοις ἡ συλλογὴ τῶν πορτραίτων ἀντλεῖ τὴ βασικὴ τῆς ἀξία ἀπὸ τὴ σημαντικὴ συμβολὴ ποὺ προσφέρει στὴν ἱστορία τῆς Κρητικῆς φορεσιᾶς ἀπὸ τὸν 14ο ὡς τὸν 16ο αἰῶνα.

Παρόμοια μελέτη δὲν ἔχει ἀκόμη γίνει γιὰ τὶς ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ γι' αὐτὸ ἀγνοοῦμε σχεδὸν τελείως ὅτι ἀφορᾷ τὶς ἱστορικὲς μεταβολὲς τοῦ ἐνδυματολογίου σ' αὐτὰ τὰ μέρη. Εἰδικώτερα ὅμως γιὰ ὅτι ἀφορᾷ στὴν Κρήτη, ἂν ἀφαιρέσουμε τὶς λίγες καὶ ἀδέβαιες πληροφορίες ποὺ μᾶς μετέδωκαν τὰ ἐγγράφα ἢ ἡ ἀναφορὰ κάποιου πκλιοῦ ταξειδιώτη, ἐμεῖς βρισκόμαστε σχεδὸν μέσα σὲ σκοτάδι γιὰ ἓνα θέμα ποὺ ἔχει τόσο ἐλκυστικὸ ἐνδιαφέρον.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ

Οἱ σκηνὲς ποὺ παριστάνουν τὰ μαρτύρια τῆς κολάσεως, στίς κρητικὲς τοιχογραφίες, ἔχουν ἓνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀκόμα κι' ὅταν δὲν διαφαίνεται καθόλου ἐκείνη ἢ δαντικὴ ἐπίδραση ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ θέλητρα στίς παραστάσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ὅπως τὶς ξέρομε στὴν Ἰταλία.

Τοῦναντίον, ἐδῶ ὅλα εἶναι βυζαντινά, ὅλα σχεδιάστηκαν πάνω σὲ πρότυπα ποὺ ἔχουν προκαθοριστῆ ἀπὸ καιρὸ — καὶ παραμένει πάντα ἓνα ἀπὸ τὰ λαμπρότερα παραδείγματα, τὸ μωσαϊκὸ τοῦ Torcello — τόσο πολὺ διαδεδομένα σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Πρόκειται γιὰ τὴ συνηθισμένη κόλαση, ὅπως τὴν ἀπλοποίησαν σὲ μερικὲς γενικὲς σκηνές, ποὺ παριστάνουν τὰ μαρτύρια ὄλων τῶν κολασμένων, καὶ σὲ ἄλλες μικρότερες πιδ λεπτομερειακὲς, ὅπου κατὰ προτίμηση εἰκονίζονται οἱ διάφοροι ἄμαρτωλοὶ κρεμασμένοι συνήθως μὲ ἀλυσίδες καὶ ζωσμένοι φίδια ἢ βασανιζόμενοι ἀπὸ διαβόλους καὶ πολὺ συχνὰ τιμωρημένοι μὲ κάποια ποινὴ ποὺ ἀνακαλεῖ ἀπ' εὐθείας τὸ παράπτωμα ποὺ ἐξαγοράζουν.

Στὴν ἐκλογὴ ἀκριδῶς αὐτῶν τῶν θεμάτων βρίσκεται καὶ τὸ πρωταρχικὸ ἐνδιαφέρον τῶν παραστάσεων, ὅπου ἡ χοντροδουλεμένη ζωγραφικὴ καὶ οἱ ἀνορθογραφίες στίς ἐπιγραφὲς ποὺ τὶς συνοδεύουν, συμβάλλουν γιὰ ν' ἀξιεθῆ ἐκείνη ἢ ἀφελὴς γεύση ποὺ γεννᾷ ἢ εἰλικρινὴς αὐτὴ ἔκφραση τῆς λαϊκῆς σκέψης. Καὶ πραγματικά, μέσα σ' αὐτὴ τὴ χοντροφτιαγμένη κόλαση, ἐμφανίζονται μόνο οἱ πιδ ἀνάξιοι ἄμαρτωλοὶ, ἐκεῖνοι ποὺ μέσα στὴν φαντασία τοῦ καλλιτέχνη τοῦ ἀφύπνισαν τὰ καθημερινὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς. Κι' ἔτσι ἡ ἀναπαράσταση αὐτῶν τῶν ποινῶν μπορεῖ κάποτε νὰ μὴν εἶναι ἄλλο, παρὰ ἡ ἀθῶα ἐκδίκηση κάποιου φουκαρὰ ποὺ θέλει νὰ κτυπήσει τὴ μοχθηρία τῶν δικτῶν του ἢ — πιδ μεγαλόψυχα — ἡ σωστικὴ νοθεσία κάποιου καλοπροαίρετου, γιὰ νὰ κολαστοῦν τὰ πάθη καὶ οἱ κακίες οἱ πιδ συνηθισμένες καὶ οἱ πιδ ἐπιφθες.

1 (5).—Κίτιρος (Σελίνο) = Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς (1373) [κατάλογος 102].

Οἱ σκηνές πού παριστάνονται ἐδῶ εἶναι ἀπὸ τὶς πληρέστερες καὶ τὶς πιὸ καλοδιατηρημένες. Ὁ γεωργὸς πού κλέβει τὸ χωράφι τοῦ ἄλλου, ὀργώνοντας ἢ θερίζοντας (ὁ παραυλακῆσις καὶ παραθερησιῆς) ἔχει κρεμασμένο στὸ λαιμὸ ἕνα δρεπάνι καὶ εἶναι ζεμένος στὸ ἄροτρο, πού τὸ σπρώχνει ἕνας διάβολος· στὴ γῆ εἶναι ἕνα δεμάτι ἀπὸ στάχυα. Ὁ ράπτης ὅπου κλέπτει ἔχει κρεμασμένα τὰ ψαλίδια καὶ στὸ κεφάλι κρατεῖ ἕνα πυρωμένο δοχεῖο. Ὁ μιλονᾶς ὅπου βαριξαγιαῖζη, δεμένος πιστάγκωνα, ἔχει τὸ κεφάλι μέσα σὲ μολόπετρα, ἐνῶ βάρη ἔχουν δεθεῖ στὸ λαιμὸ του. Ἡ μητέρα πού δὲν θηλάζει τὰ παιδιὰ τῆς (ἢ μὴ βυζάνουσα τὰ νοῖπια) βλέπει τὸ στῆθος τῆς γὰ τὸ σπαράζουσαν δυὸ φίδια. Στους μοιχοὺς (ἡ πορνὴ καὶ ὁ πόρνος) ἄλλα φίδια δίδουν τὴν τιμωρία τοῦ ἀντιποίνου. Ὁ κλεπτις καὶ ὁ ληστήρχεϊς, τέλος, ἔχει φορτωθεῖ μ' ἕνα ἀρνί, πού τοῦ τὸ ἔχουν κρεμάσει στὸ λαιμὸ καὶ μ' ἕνα ἄλλο δεμένο στὴ ράχη.

2 (7).—Κάδρος (Σελίνου) = Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος [κατάλογος 172]. Ἀνάμεσα στους κολασμένους διακρίνονται ὁ κλέπτης—ὁ πόρνος—ἡ πόρνη—ἡ αποστρέφουσα τὰ νήπια, δηλαδὴ καὶ πάλι ἡ μητέρα πού ἐγκαταλείπει τὰ παιδιὰ τῆς.

3 (8).—Κάδρος (Σελίνου) = Ἡ Παναγία [κατάλ. 173]. Ὅκτὼ μικρὲς σκηνές, σὲ δυὸ σειρές, μὰ δίχως γραφές.

4 (9).—Πλεμενιανά = Ἅγιος Γεώργιος (1410) [κατάλ. 162]. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συνηθισμένη ἀμαρτωλὴ (ἡ πορνή) παρουσιάζεται ὁ φονεὺς καὶ οἱ σύζυγοι, πού ἀργοῦν γὰ σηκωθοῦν ἀπὸ τὸ κρεβάτι τὴν Κυριακὴν (ἡ κιμοῦντες τὴν αγίαν Κυριακὴν).

5 (10).—Κάντανος (Σελίνου) τοποθεσία Τραχινιακός = Ἅγία Παρασκευὴ (1362) [κατάλογος 151]. Καὶ πάλιν ἡ πόρνη—ὁ πόρνος—ὁ παραβλακῆσις καταδικασμένος γὰ περπατᾶ μὲ τὰ τέσσερα.

6 (11).—Κάντανος (Σελίνου) = Παναγία [κατάλ. 148]. Στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ νότιου τοίχου εἰκονίζεται ὁ τριγμὸς τῶν ὀδόντων, πού θὰ δοῦμε καὶ ἄλλα δείγματα του. Ἐπίσης ὁ πλούσιος λαίμαργος πού μάταια ἱκετεύει γιὰ τὸ ἔλεος τοῦ Ἀβραάμ. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ κλέπτης—ὁ μιλονᾶς—ἡ αποστρέφουσα τὰ νήπια—ὁ ἐπίορκος καὶ ἄλλες ἀκόμα, ἐφθαρμένες.

7 (24).—Βουδᾶς (Σφακίων) = Τοῦ Σωτήρος [κατάλ. 221]. Σὲ ἰδιαίτερον ζώνην ἔχουν ζωγραφηθεῖ μερικὰ κεφάλια μυρμηγκιασμένα ἀπὸ

σκουλήκια, πού παριστάνουν τὸ ἀδιάκοπο σαράκι (ο σκουλικας ο ακήμιτος). Μιὰ ἄλλη ομάδα ἀπὸ κρανία παριστάνουν τὸν τριγμὸ τῶν ὀδόντων (ο βριγμὸς τον ὀδόντων): μιὰ σειρά ἀπὸ μαύρους κολασμένους εἰκονίζει τὰ μαῦρα σκότη τοῦ ταρτάρου (ο ταρταρος) καὶ ἄλλοι πάλι, ὀλοκόκκινοι, παριστάνουν τὴ φωτιὰ τὴν αἰώνια (το πῖρ το ἄβεστον). Τέλος ἓνα κατάμαυρο τετράγωνο δείχνει τὴν πίσσα πού κοχλάζει (η πησα) Ἐνάμεσα στοὺς κολασμένους, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους ο πορνος καὶ η πόρνη, διακρίνεται ὁ φαλογογραφος, ἕνας κλέφτης πού τ' ὄνομά του δὲν ξεκαθαρίζεται (ο κλεπισοκήτης) ἡ μάγησα, ἡ μαστροπὸς (μαβλησιπερέα) (;) ὁ μοῦχος καὶ ὁ ζυγιστής πού κλέβει (ο παρακαπανηστής).

- 8 (29).—Σελλί (Ρεθύμνου) = Ἅγιος Ἰωάννης (1412) [κατάλ. 257]⁴⁹. Ὅλοι οἱ κολασμένοι μᾶς εἶναι πιὰ γνωστοί: ὁ παραβλακ.... μὲ τὸ ἄροτρο—ἡ κιμοῦντες τὴν αγήαν Κυρηακή, πού εἰκονίζονται στὸ κρεβάτι—ο φονεύς, κρεμασμένος ἀνάποδα—ο κλεπτις, μὲ τὸ πρόβατο—ἡ πορνη—ο μιλονᾶς, μὲ τὰ βάρη στὸ λαιμὸ—ὁ παρακαμπανισίς, μὲ τίς ζυγαριές—ἡ μαυλήστρα. Δὲ λείπει οὔτε ὁ πλούσιος λαίμαργος.
- 9 (31).—Ἀξὸς (Μυλοποτάμου) = Ἅγιος Ἰωάννης [κατάλ. 297]. Οἱ διάφοροι κολασμένοι ἔχουν διαμοιραστεῖ σὲ δώδεκα τετραγωνάκια, πού τὸ καθένα περιλαμβάνει δυὸ διαφορετικὲς μορφές, οἱ ὀνομασίες ὅμως δὲν διακρίνονται σὲ ὅλες. Εἶναι: 1 ὁ βλαστημιάρης (ο βλασφίμος)—2. ὁ τοκογλύφος (ο ζουράρης)⁵⁰—3. ἡ ἄτιμη νυφάντρα (ἡ ἀνυφαντ....) καὶ ὁ καταδότης (ο παρακαθ....) —4. ὁ κτηνάνθρωπος; (ο κτημότις)⁵¹ καὶ ὁ ράπις—5. ἡ ἀποστρέφουσα τὰ νίπια καὶ ὁ ἀπατεώνας ταβερνάρης (ο ταβερνάρης) —7. ἡ μαγισα καὶ ὁ πορνος—8. ἡ πόρνη καὶ ὁ μηλον...—9. ἡ κιμούμενοι τὴν αγίαν....—10. οἱ πρκαθαίνοντες τὴν ἐντολὴν γιὰ τὴν προσφορὰ (...ἀπο...νκ...προσφορὰ...) —12. ὁ κλέπις. Δὲν διαβάζονται τὰ ὀνόματα στὸ τετραγωνάκι 5, στὸ 11 καὶ στὸ πρῶτο μέρος τοῦ τελευταίου.
- 10 (34).—Μουρνέ (Ἁγ. Βασιλείου). Ἅγ. Γεώργιος [κατάλ. 314]. Οἱ τιμωρίες τῆς κολάσεως, ὅπως καὶ ἡ σκηνὴ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, εἰκονίζονται στὴν καμάρα τῆς ἐκκλησίας.

⁴⁹) [Σιὸν κατάλογο ἀναφέρεται ὡς Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος].

⁵⁰) [Προφανῶς ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ usuraio = τοκογλύφος].

⁵¹) Θὰ πρέπει γὰρ νὰ ἴσθαι λάθος γραφῆς ἀντὶ τοῦ κτηνώδης.

- 11 (35).—Σπῆλι (Ἁγ. Βασιλείου). = Τοῦ Σωτῆρος [κατάλ. 326]. Οἱ κολασμένοι μᾶς εἶναι ὅλοι γινώριμοι. Οἱ σύζυγοι ποῦ κοιμοῦνται τὴν Κυριακῆ, ἢ γυφάντρα, οἱ ἀκόλαστοι, ἢ μάνα ποῦ ἐγκαταλείπει τὰ παιδιὰ της, ὁ ζωοκλέφτης, ὁ ράφτης, ὁ μυλωνᾶς, ὁ γεωργός.
- 12 (36).—Κισσός (Ἁγ. Βασιλείου) = Παναγία [κατάλ. 329]. Ἐνάμεσα στοὺς κολασμένους ἢ κίμοῦντες τὴν ἀγίαν Κιοηακήν.
- 13 (37).—Ἀποστόλοι (Ἁμαρίου) = Ἁγ. Νικόλαος [κατάλ. 373]. Κάτω ἀπὸ τίς ποινὲς τῆς κολάσεως, ἐμφανίζεται ὁ ἀκόληξ ὁ ἀκίμης καὶ ὁ βρογμός τῶν οδόντων.
- 14 (40).—Μαθιά (Πεδιάδος) = Παναγία [κατάλ. 537]. Ἐνάμεσα στοὺς κολασμένους ὁ παρακαμπανειστὴς καὶ ὁ ζουράρης.
- 15 (41).—Ἀδδοῦ (Πεδιάδος) = Ἁγ. Γεώργιος [κατάλ. 528]. Ἡ ἀναπάσταση τῆς κολάσεως ἐδῶ, ἀπῆχει κάποια μακρινὴ ἐπίδραση τῆς Ἱταλικῆς τέχνης καὶ—ἀκόμη ἴσως καὶ γιὰ διασειρισμὸ—μέσα στὸν ὄχλο τῶν κολασμένων διακρίνονται δυὸ ἐπίσκοποι καὶ δυὸ καλόγεροι ντυμένοι δυτικά.
- 16 (42).—Κριτσά (Μεραμπέλλου) = Τοῦ Σωτῆρος [κατάλ. 563]. Ὁ παραβλακηστὴς κουβαλεῖ στὸ λαϊμό του τὸ ἄροτρο, ὁ κλέπτης παριστάνεται, ὡς συνήθως, μὲ τὸ ἄσπρο ἄρνι, ὁ ράπτης μὲ τὰ ψαλίδια, ὁ παραθεριστὴς μὲ τὸ δρεπάνι.
- 17 (43).—Κριτσά (Μεραμπέλλου) = Παναγία [κατάλ. 568]. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κλέφτη, παριστάνεται ὁ βίαιος (:) κρεμασμένος ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια μὲ τὴν ἐνδειξη: οὗτος ἐστὶν ὁ πέγον⁸³.
- 18 (44).—Ἁγίος Ἰωάννης (Πυργιωτίσσης) = Ἁγ. Παῦλος (1304) [κατάλ. 585]. Οἱ κολασμένοι εἶναι κρεμασμένοι ἀπὸ ἀλυσίδες καὶ τοὺς σπαράσσουν τὰ φίδια. Διακρίνονται ὁ κακὸς κριτής, ἢ ἀπιστὴ παπαδιά (ἢ παπαδιά ἢ πορνέβουσα) ὁ παραζυγιστὴς, ὁ παραθεριστὴς, ὁ πόρνος καὶ μοῦχος, ἢ μάνα ποῦ παραμελεῖ τὰ παιδιὰ της (ἢ στρέφουσα καὶ μὴ βηζάνουσα...ια) καὶ τέλος ὁ πλούσιος λαίμαργος ποῦ ἐκετεύει ἀπελπισμένα τὸν Ἁθράμ.
- 19 (47).—Ἀπάνω Βιάννος (Ριζου) = Ἁγ. Πελαγία (1361) [κατάλ. 734]. Αὐτὴ ἢ κόλαση ἦταν ἀσφαλῶς ἀπὸ τίς πληρέστερες καὶ

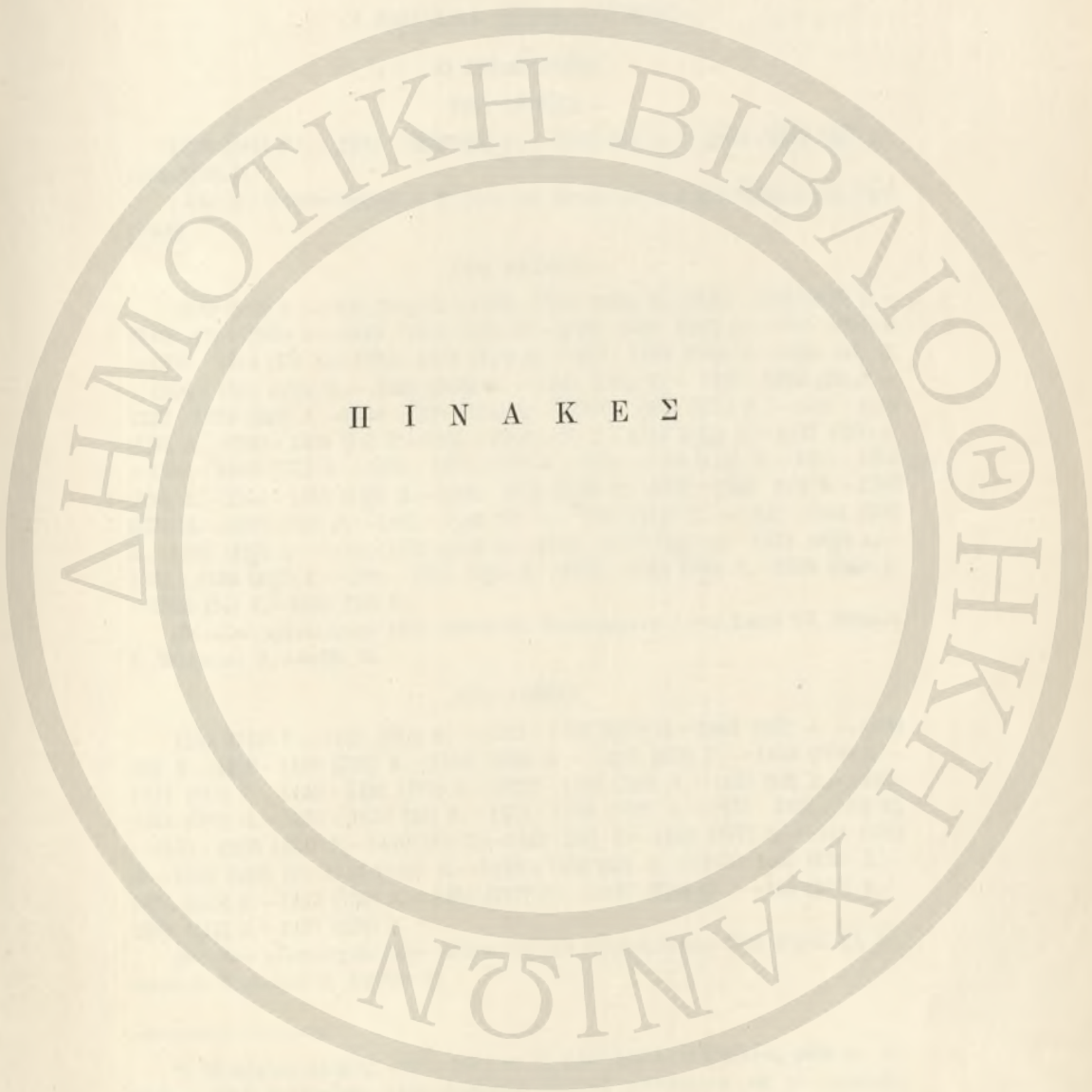
⁸³ Ἐταὶ ἐρμηνεύομε τὴ λέξη, ἀνάγοντάς τιν ἐπὶ τὸ παῖον δηλαδὴ «ἐκεῖνος ποῦ κτυπᾷ, ποῦ πληγώνει» [βλ. ἀνάγνωση κ. Καλοκύρη: «οὗτος ἐστὶν ὁ λέγον ὁ δουλέβον τὸν ναὸν ἐκ τοῦ ναοῦ δικᾶτε» Κ. Καλοκύρη, Ἡ Παναγία τῆς Κριτσᾶς «Κρητ. Χρονικά», τόμος ΣΤ' 1952, σελ. 249 καὶ 262].

τις πιό ἐνδιαφέρουσες. Ἐνάμεσα στοὺς κολασμένους διακρίνον-
ται ἀκόμα ὁ *ράπιης*—ὁ *επίωρκος*—ὁ *φυλάργηρος*—ὁ *λαίμαργος*
(ὁ *γουλάρης*)⁵³—ἡ *πωλήτρια* τοῦ *κριθαριοῦ* (;) (ἡ *κρηθαρή-*
στρα)⁵⁴—ἡ *σουρευέτρα* (ἡ *καταλλαλοῦσα*)—ἡ *ἀποστρέφουσα* τὰ
νίπια—ἡ *μάγηρα*—ἡ *πόρησα*.

- 20 (48).—Καβοῦσι (Ἰεραπέτρας) = Ἄγ. Γεώργιος [κατάλ. 762]. Ἐνά-
μεσα στοὺς κολασμένους ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν: ἡ *ἐπίβουλη*
(ἡ *παρακαθήστρια*) ὁ *ἐπικαλούμενος* τὸν *διάβολο* (ὁ *λέγων* *συνε-*
χὸς (;) τὸ ὄνομα του διαβολου) καὶ ἡ *μὴ προσφεροῦσα* εἰς τὴ
ἐκκλησία προσφορᾶν.

⁵³) [Προφανῶς ἀπὸ τὸ *goloso* = *λαίμαργος*].

⁵⁴) Ὁ Καθηγητὴς Ν. Festa, πρὸς τὴν εὐγένειά του χρωστοῦμε καὶ μερικὲς
ἄλλες ἀπ' αὐτὲς τὲς ἐρμηνεῖες, ὑποφιάζεται ὅτι μπορεῖ νὰ σημαίνει *γυναικοφιλία*
(τὸ *θηλυκὸ* τοῦ *γυναικῆς*, *παλαιατέλης*) ἴσως μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *τοκογλύφου*.

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

Ι ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ

Α) ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ

13ος ΑΙΩΝΑΣ

1225 (381) P*.—1271 - 1280 (60) X.—1284 (45) X.—1290 - 1291 (86) X.—
1291 (489) H.

(Από τις 5 χρονολογίες οι 3 είναι στα Χανιά και ανά μία Ρέθυμνο και Ήρακλειο).

14ος ΑΙΩΝΑΣ

1300 (368) P.—1302 (584) H.—1303 - 1304 (585) H.—1311 - 1316 (200) X.—
1312 - 1321 (285) P.—1313 - 1314 (218) X.—1314 - 1315 (687) H.—1315 (199) X.—
—1315 - 1316 (75) X.—1315 - 1316 (473) H.—1317 - 1318 (335) P.—1320 (41) X.—
—1320 - 1321 (506) H.—1321 (519) H.—1321 (685) H.—1325 - 1326 (73) X.—
1327 - 1328 (146) X.—1328 - 1329 (154) X.—1329 - 1330 (370) P.—1331 - 1332
(168) X.—1330 - 1339 (14) X.—1341 - 1349 (80) X.—1347 (130) X.—1347 (397) P.—
—1347 - 1348 (571) Λ.—1354 - 1355 (567) Λ.—1355 - 1356 (115) X.—1355 - 1356
(230) X.—1357 - 1358 (176) X.—1358 - 1359 (112) X.—1359 - 1360 (35) X.—1360
(675) H.—1360 (734) H.—1361 - 1362 (77) X.—1362 (151) X.—1363 - 1364 (806)
Λ.—1367 (179) X.—1372 - 1373 (102) X.—1372 - 1373 (131) X.—1379 (207) X.—
1381 - 1382 (243) P.—1381 - 1391 (136) X.—1392 - 1383 (205) X.—1389 (341) P.—
—1392 (34) X.—1393 (42) X.

(Σύνολον χρονολογιών 14ου αιώνα 46. Κατανέμονται: στα Χανιά 27, Ρέθυμνο
7, Ήρακλειο 9, Λασηθι 3).

15ος ΑΙΩΝΑΣ

1401 (242) P.—1401 (731) H.—1401 - 1402 (670) H.—1401 (752) Λ.—1403
(58) X.—1409 - 1410 (162) X.—1410 (182) X.—1411 (257) P.—1415 (793) Λ.—
1417 (318) P.—1420 - 1421 (170) X.—1426 - 1427 (768) Λ.—1427 (18) X.—1428 -
1431 (590) H.—1429 - 1430 (51) X.—1431 - 1432 (562) Λ.—1431 - 1432 (743) H.—
—1434 - 1435 (421) P.—1440 (17) X.—1441 (94) X.—1443 (597) H.—1444 (703)
H.—1445 (530) H.—1447 (436) H.—1452 - 1462 (32) X.—1460 - 1461 (175) X.—
1461 (813) X.—1462 (139) X.—1462 (147) X.—1467 (724) H.—1488 (201) X.—
1496 (411) P.—1497 (138) X.

(Σύνολον χρονολογιών 15ου αιώνα 33, που κατανέμονται: στα Χανιά 15, Ρέ-
θυμνο 5, Ήρακλειο 9, Λασηθι 4).

*) Ο πρώτος αριθμός, 1225, δηλώνει τή χρονολογία. Ο δεύτερος, μέσα σε πα-
ρένθεση (381) αναφέρεται στην έκκλησία όπου ή χρονολογία και το κεφαλαίο
γράμμα, είναι το αρχικό έκάστου Νομού (H = Ήρακλειο, X = Χανιά, Λ = Λασηθι
και P = Ρέθυμνο).

16ος ΑΙΩΝΑΣ

1516 (412) P.—1518 (87) X.—1518 και 1560 (907) Λ.—1523 (809) Λ.

Β) ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ

14ος ΑΙΩΝΑΣ

1360 (86) X.—1367 (163) X.—1371 (227) X.—1379 (207) X.—1380 (580) Λ.—
1381 (677) Η.—1385 (829) P.—1387 (167) X.—1392 (34) X.

15ος ΑΙΩΝΑΣ

1405 (142) X.—1411 (828) P.—1414 (520) Η.—1422 (85) X.—1423 (748) Λ.—
—1426 (226) X.—1436 (747) Λ.—1438 (593) Η.—1448 (608) Η.—1456 (274) P.—
1443 και 1469 (14) X.—1456 (761) Λ.—1457 (122) X.—1474 (754) Λ.—1478 (164)
X.—1479 (604) Η.—1481 (842) Η.—1491 (374) P.—1492 (808) Λ.—1493 (841) Η.

16ος ΑΙΩΝΑΣ

1501 (255) P.—1505 (17) X.—1507 (627) Η.—1507 (630) Η.—1513 (820) X.—
1517 (591) Η.—1521 (628) Η.—1523 (389) P.

II ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ

Α) ΧΩΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ

Α

*Αβγος 763	*Άγιος Μάμας Σελίνου 115 - 116
*Αβδού 527 - 530, 838	» Μύρος 428 - 432
*Αγακιανά 156	» Παντελεήμων 100 - 101
*Αγ.ά Μυλοποτάμου 274	» Παύλος 688
*Άγια Βαρβάρα 640 - 642	» Σάβας 415 - 416
» Ειρήνη Σελίνου 174 - 177	*Αγριλές 192
» Μονή 729	*Αθρομύλοι 793 - 795
» Παρασκευή Άμαριου 412	*Αζάλι 789 - 790
» » Σητείας 782	*Αζαρις 753
» » Ρεθύμνης 258	*Αζίνατος βλέπε Άτσινατος
» Πελαγία Ρεθύμνης 311	*Αζωγυρές Σελίνου 123
» Τριάδα Πυργιωτίσσης 584	» » 98
» » Ρεθύμνης 259	» Σφακίων 213
» Φωτιά Μονοφατσίου 632	*Αϊτάνια 494
*Άγιες Παρασκευές 479 - 481	*Ακρια Κάτω 658
*Άγιοι Δέκα 617 - 619	*Αλάγνι 696 - 697
» Πάντες Κισάμου 3	*Αληζιζιανά 15
*Άγιος Άπόστολος 145	*Αλήκαμπος 75
» Βασιλείος Ρεθύμνης 308	*Αλιάκες 278
» » Βιάννου 740	*Αλιτζανή 707 - 708
» » Πεδιάδος 487 - 489,	*Άμαρι 381 - 384
839 - 840	*Άμαριανθ 522
*Άγιος Βλάσης 463	*Αμνάτος 262 - 263
» Γεώργιος Ίεραπέτρας 749	*Αμπομπάντενα 429 - 430
» » Ρεθύμνης 240	*Ανασουεάρι 349 - 350
» » Σφακίων 222	*Ανατολή 747
» Δημήτριος 260	*Ανισαράκι 148 - 150
» Θεόδωρος 105 - 106	*Αντάνασος 351 - 352
» Θωμάς 643 - 646	*Αντισκάρι 633 - 635
» Ίωάννης Άποχωρών 59	*Ανύδροι 124 - 125
» » Καημένος 307	*Ανώγεια 298
» » Μυλοποτάμου 282 - 283	*Αζός 292 - 297
» » Πυργιωτίσσης 585	*Απάνω Χωριό 757 - 758
» » Σφακίων 208 - 211	*Αποτνι 678
» Κύρ - Γιάννης 15 - 16	*Αποδούλου 411
» Κύρικος 203 - 204	*Απόλυχνος 607
» Κύριλλος 624	*Απομαρμα 599
*Άγιος Μάμας Μυλοποτάμου 285 - 286	*Αποσέτι 385

*Αποστόλοι *Αμαρίου 372 - 373
 > Πεδιάδος 511
*Αποστολιανῶ 728
*Αράδνα 212
*Αργουλις 231 - 232
*Αργυρούπολις 235 - 239
*Αρκάδι Μονοφατισίου 659
*Αρκάδι Μονή 263
*Αркаλοχώρι 711 - 713
*Αρκούδνα 234
*Αρμένιοι Σηταίας 796
*Αρμί 171
*Αρμυρή 654
*Αρμυροχώρι 655
*Αρτός 242
*Αρχάνες *Απάνω 467 - 473, 836

*Αρχάνες Κάτω 464 - 466
*Αρχοντικά Κισάμου 36
*Αρώνι 824
*Ασίτες *Απάνω 426 - 427
*Ασκίδια 820
*Αστρακοί Κάτω 475 - 476
*Αστράτηγος 462
*Αστριας 819
*Ασφεντηλις 126
*Ασώματος *Αμαρίου 396 - 398
*Ασώματος *Αρχανών 473
*Ατσιάντος 456
*Ατσιπάδες 657
Αύγενική 434 - 435
*Αχλαδιάκας 132

B

Βαβουλιέδες 813
Βάθεια *Απάνω 495
Βάθη 44 - 46
Βαθνακό 413
Βαΐρακταριανά 817
Βαλασαμόνερο Ρεθύμνης 250
Βαλασαμόνερο Καινούργιου 590 - 591
Βαράδω 39 - 40
Βαρβάροι Μονοφατισίου 639
Βατές 276 - 277
Βατόλακκος 52
Βάτος 331
Βαφές 72
Βελούλη 677
Βενί Μυλοποτάμου 287
Βιάννος *Απάνω 731 - 738
Βιάννος Κάτω 730
Βιγλί 552
Βιζάρι 392
Βιτσιλιά 705
Βλαχιανά 436 - 437
Βλιθιάς 110 - 113
Βόλιας 807

Βολιωνες 353 - 355
Βόνη 477
Βοριανά 727
Βορίζα 590 - 591
Βορίτσι 508
Βόροι 579 - 581
Βουβας 220 - 221
Βουκολιές 33, 817
Βουλγάρω 810 - 811
Βουλισμένη 552 - 553
Βουρβουλίτης 620
Βουτās 89 - 90
Βουτουφού 717 - 719
Βρασκās 219
Βραχάσι 548
Βρέ 191
Βρέλι 608 - 609
Βρωιμένη 752
Βροντήσι 592
Βρύσες *Αμαρίου 377
 > Κισάμου 4
 > Κυθωνίας 50 - 51

Γ

Γακιανά ή *Αγακιανά 156
Γαλατās Πεδιάδος 491
Γαληά 606

Γαλύφα 502 - 505
Γαρίπα Κυθωνίας 54 - 56
 > Ρεθύμνης 284

Γέννα 371
Γερακάρι 366 - 367
Γεράκι 542
Γέργερη 597
Γέφυρα 141
Γεωργίτσι 216
Γιαλομονόχωρο 631 - 632
Γιαννιοῦ 306
Γιουχτάκι 452

Γκαγκάλες 656
Γκουθερνιώτισσα 535
Γληγοριά 574
Γοργολαίνη 425
Γουντᾶς 805
Γουργοῦθοι 376
Γράντος 649
Γωνιά Κισάμου 26

Δαφνῆς 453 - 457
Δάφνη 787
Δελιανά 818 - 819
Διαβαῖδὲ 520
Δισκοῦρι 288
Δοράκι 685 - 686

Δούλι 647 - 648
Δρακώνα Κισάμου 27
Δραπέτι 721
Δρύμισκος 332 - 336
Δρῶς 136 - 137

Ε

*Ελένες 362 - 363
*Ελληνικά Σελίνου 158 - 159
*Εμπαρος 543
*Επανωσήφης 660
*Επισκοπή Βεράν 265
 > Βιάννου 703 - 704
 > Κισάμου 28

*Επισκοπή Μυλοποτάμου 279
 < *Πεδιάδος 497 - 499
 > Ραθύμνης 233
 > Σητείας 772
*Ερφοι 266
*Ετηᾶ 797

Ζ

Ζάκρος Ἀπάνω 781 - 782
Ζαρὸς 593 - 595
Ζαχαριανὰ Κισάμου 8
 > Μονοφατίου 641
Ζήρος 808 - 809

Ζίντα 709 - 710
Ζοῦ 778
Ζουρίδι 241 - 242
Ζυμβραγοῦ 816

Η

*Ηράκλειον 438 - 448

Θ

Θεοτόκου 460
Θρόνος 374

Θωμάδανῶ 544 - 545

Κ

Καβαλαριανὰ 146
Κάβαλος Μονοφατίου 652

Καβοῦσι Ἱεραπέτρας 761 - 764
 > Κισάμου 2

- Καβροχώρι 417
 Κάδρος 172 - 173
 Καινούριο Χωριό 837
 Κακοδίκι 167 - 171
 Κακόπετρο 34
 Κακό Χωριό 661
 Καλάθινες 19 - 22
 Καλαμαύκα 744 - 746, 802
 Καλάμι 93 - 94
 Καλαμίτσι 629
 Καλαμιώνας 623
 Κάλαμος 114
 Καλογέρο 368 - 369
 Καλοειδίνα 402
 Καλός ποταμός 570
 Καλοχωραφίτης 575
 Καλό Χωριό Βιάννου 715 - 716
 » » Μεραιπέλλου 572 - 573
 Καλύβια Πυργιωτίσσης 582
 Καμάρες Σελίνου 108
 Καμάρια Καινούργιου 638
 » Σελίνου 197 - 198
 Καμαριώτης 299, 830
 Καμηλιανή 17
 Καμπανοῦ 184 - 185
 Κανένη 798 - 799
 Κανί Καστέλλι 449
 Κάντανος 141 - 161
 Καντινοῦ 414
 Καπετανιανὰ 670 - 674
 Καπίστρι 754 - 756
 Καρακάλου 269
 Καραάνου 821 - 822
 Καρδάκι βλ. Καρυθάκι
 Καρδαμιανὰ 370
 Καρδιώτισσα 581
 Καρδουλιανῶ 514, 843
 Καρὲς Κισάμου 29
 Καρίνες 345
 Καρκάσα 747 - 748
 Καροφιλάτη 364
 Καρουμπιές 417
 Καρτερὸς 492
 Καρυθάκι 379 - 380
 Καρύδι Ἀποκορώνου 61
 Κασάνοι 538 - 540
 Καστελὰνα 746
 Καστέλλι Καινούργιου 614 - 615
 Καστέλλι Μεραιπέλλου 560 - 561
 » Πεδιάδος 515 - 516, 841
 » Ρίζου 722 - 725
 » Σελίνου 117 - 118
 » Σφακίων 216 - 217
 » Τεμένους 449 - 452
 » Φουρνῆς 555
 Καστελλιανὰ Ἀπάνω 726
 » Κάτω 727
 Κάστελλος Πεδιάδος 487 - 489, 839 -
 840
 Καστρί 281
 Καταλαγάρι 478
 Κατελιώνας 804 - 805
 Κατσιδόνι 779 - 780
 Κατσογρίδω 336
 Κατωχώρι Κισάμου 13
 Καψοδάσος 224 - 226
 Κερὰ Ἀμαρίου 398
 » Ρεθύμνης 254
 Κεραγραμμινὴ 756
 Κεραμὲ 337 - 340
 Κεραμοῦτσι 420 - 421
 Κερατόκαμπος 736
 Κερατοκεφάλι 655
 Κετουκλῆς 403
 Κεφάλια 346
 Κεφαλάδω 664
 Κεφάλι Κισάμου 41 - 42
 Κισσοί 576
 Κισσὸς 328 - 330
 Κίτιρος 102 - 104
 Κλησίδι 375
 Κολοκάσια 222
 Κομητάδες 218 - 219
 Κοντογιανερίνι 545
 Κοξαρὲ 309 - 310
 Κοπετοί 164 - 166
 Κορακίριζα 106
 Κουδομῆς 675
 Κούκος Ἀποκορώνου 66 - 67
 Κούκος 835
 Κουκουνάρη 9 - 10
 Κούκουνος 280
 Κουμαρὲς 238
 Κούμια 341 - 342
 Κουνάθοι 474
 Κούνεσι 44 - 46

Κουρνᾶς 76 - 77
Κουρούτες 408
Κουστογέρακο 201 - 202
Κούτρης 1
Κουφαλωτός 145
Κρεδατᾶς 739
Κριτσά 563 - 568, 845
Κρότος 637

Κρούστας 569 - 571
Κρουσώνας 422
Κρυγιά 788
Κτιστά 107
Κυθαρίδα 423 - 424
Κυριακασέλια 62
Κυρμουσή 611

Λ

Λάκκοι Κυθωνίας 821 - 822
Λάκκοι Μαραμπέλλου 571
Λάκκος 316 - 317
Λακκωνία Μέσα 562
Λακοπίθι 5
Λαμπηνή 322 - 323
Λαμπιριανὰ 142, 161
Λαμπιῶτες 386 - 388
Λαράνι 650 - 651
Λατζιανὰ 810
Λατσιῶνα 519 - 550
Λειδάδα Σελίνου 189 - 191
Λειδαδάκια 239
Λειδαδάς 200

Λέντα 636
Λημιώτισσα 505
Λιθιανὰ 213
Λιγόρτυνος 844
Λιθιανὰ 38
Λιθίνες 792
Λίμνες 559
Λισός 203
Λούρες Σητείας 773
Λουσακῆς 8, 812
Λούτρα 261
Λούτρα (Πεδιάδα) 525
Λουτράκι 791
Λουτρό 214

Μ

Μάζα Ἀποκορώνου 73
Μαζερὸ 116
Μαθιὰ 536 - 537
Μαλάθηρος 814
Μαλάθρες 321
Μάλια 524 - 525
Μαλάκια Ἀπάνω 249
Μάλες 743
Μαργαρίτες 267 - 268, 831, 832
Μέλαμπες 344
Μέλισσα 646
Μελισσινιάκω 335
Μελισσουργάνι 275
Μερτᾶς 186
Μέρωνας 356 - 361
Μεσελέροι 750 - 751
Μεσκλὰ 58
Μεσοχωριὸ 695
Μετόχια Σητείας 766, 773 - 775
Μηλιαράδω 546

Μητρόπολις 616
Μιαμοῦ 636
Μικρὴ Ἐπισκοπὴ 703 - 704
Μίλατος 547
Μιλιαῖροι 706
Μισακῆς 348 - 350
Μοναστηράκι Ἀμαρίου 389 - 391
» Ἱεραπέτρας 759 - 760
Μονὴ Μαλεβουζίου 419
» Σελίνου 199
Μονόχωρο 605
Μούλια Ἀπάνω 602 - 604
» Κάτω 653
Μουλιανὰ Μέσα 767
» Ὁξω 768
Μοῦντρος Ρεθύμνης 246
Μουρί Κισάμου 31, 811
» Σφακίων 215
Μουρνὲ 312 - 315
Μουρνιᾶς 57

Μουρτζές 393
Μουστάκος 96 - 97
Μουχτάροι 521
Μοχός 526
Μπανασός 598
Μπεϊλίτικα 168 - 169
Μπενουδιανά 143

Μπεράτι 774
Μπισταγή 400 - 401
Μπιτζαριανῶ 512
Μπόμπια 621
Μύρθιος 301
Μωρόνι 612

Νεάπολις 551
Νέμπρος 32
Νεροχώρι 63
Νήση *Ηρακλείου 427
Νησί Κισάμου 23
 > Ρεθύμνης 245

Νήσπιτας 828
Νιθαυρη 409 - 410
Νιό Χωριό 48 - 49
Νοπήγια 7
Ντιμπλοχώρι 318 - 321

Ξειδάς 517 - 519

Ξερορίτσια 304

*Όβηγήτρια 586 - 589
*Ορθές 270

*Ορνό 783 - 784
*Οφυγιάς 829

Παλαιόχωρα Σελίνου 117, 825
Παλή 310
Παληανή 458 - 459
Παληά Ρούματα 35 - 38, 813
Παναγιά Καινούργιου 596
 > Πεδιάδος 541
Πανέθυμος 30
Παντέλοι 801
Παπαγιαννάδω 806
Παπαδιανά 187
Παράνυφοι 688 - 691
Παροῆς 742
Παστρικού 669
Πάτημα 78
Πατσανός 223
Πατσιδερος 700 - 702
Πατσώ 347
Πεμόνια 64
Περαχώρι Παλ. Ρουμάτων 35
Περβόλια Κισάμου 43
Πετροχώρι 385

Πηγαδάκια 627 - 630
Πηγαϊδοῦρι 513
Πηγή 258 - 261, 828
Πηρουσιανὰ 640
Πίκρη 262
Πισκοπιανῶ 523
Πιτσόδια 583
Πλάκα Βιάννου 734 - 735
Πλακιώτισσα 663
Πλατιανές *Αγ. Βασιλείου 343
 > Σελίνου 131
Πλατάνι 628
Πλατάνια 399
Πλατυγιάννος 775
Πλεμενιανὰ 162 - 163
Πλώρα 622 - 623
Ποταμιές 531 - 535
Ποτιστήρια 320
Πουλιές *Απάνω 720
Πρασές Ρεθύμνης 255
 > Κυθωνίς 820

Πρέβελη 302 - 305
Πρεβελιανά 639
Πρινές Ρεθύμνης 272 - 273
 > Σελίνου 179 - 182
Πρίνος 264
Προδρομί 127 - 130

Προφήτης 'Ηλιας 244
Πύργος Καστελλίου Κισάμου 6
 > Μονοφαταίου 687
 > 'Αγ. Βασιλείου 340
 > Βιάννου 702

Ρ

Ραβδούχας 25
Ράφτης 600 - 601
Ρογιά 'Ηρακλείου 833 - 835
Ροδοβάνι 193 - 196
Ροδοποῦ 24
Ροτάσι 692 - 694

Ρουκάνι 461
Ρούμας 698
Ρουσοσίτι 252
Ρούστικα 243
Ρουφάς 613

Σ

Σάββα 834
Σαΐτούρες 247 - 248
Σαλιθεράδω 307
Σαμαριά 207
Σάμιτος 829
Σαμπάς 509 - 510
Σαρακήνα 80 - 81
Σγουροκεφάλι 501
Σειρικάρι 18
Σελλι 257
Σελλιά 300
Σέμπρονας 823
Σηφιανά 68
Σιθα 433
Σκαλάνι 493
Σκαλωτή 230
Σκαφίδια 130
Σκινιά, 554
Σκινικάφαλα 784
Σκιφιά 744
Σκλαθεροχώρι 842
Σκλαθοπούλα 84 - 87
Σκιλλοί 482 - 486
Σκονίτζος 53
Σκουδιανά 155

Σμάρι 506 - 507
Σμιλές 378
Σούγια 199, 205 - 206
Σπανιάκος 119 - 122
Σπήλι 324 - 327
Σπηλιά 815
Σπήλιο Καινουργίου 613
Σπήλιος 'Αμαρίου 397
Σπίνα 140, 826
Στάθειες 665
Σταμνοί 496
Στέρνες Μονοφαταίου 679 - 681
Στραβοδοξάρι 785 - 786
Στράτοι 133
Στροβλές 134 - 135
Στύλος 60
Στύρωνας 699
Σύβριτος 374
Συκιά 800
Σύμη 'Απάνω 741
Σφάκια 765
Σφακιά Σελίνου 83
 > Σητείας 777
Σωκαράς 676
Σωματάς 251

Τ

Τεμένια 188
Τζαγκαρελιανά 144

Τζαγκαριάκος 178
Τζαχιανά 290

Τζεβερσιανά 141
 Τζενελιανά 170
 Τζιτζιφές 69 - 71
 Τοπόλια 11 - 13
 Τουρτοβλοι 776
 Τράπεζα 681
 Τραχινιάκος 151 - 154
 Τραϊς Ἐκκλησιές 689 - 691, 833
 Τριπόδο 271
 Τροῦλα 109

Τροχαλοῦ 107 - 109
 Τρυγώνα 160
 Τρυπητά 625 - 626
 Τσιτσιανὰ Καμπανοῦ 183
 > Παλαιόχωρας 95
 Τσίσκος 65
 Τσιφούτ Καστέλλι 662 - 663
 Τσουρουιανὰ 14
 Τύλισος 418

Φ

Φαλεριανὰ 82
 Φανερωμένη Ἱεραπέτρας 752
 > Πυργιώτισσας 577 - 578
 > Σητείας 770
 > Ρεθύμνης 407
 Φαράγγι 305
 Φαρκατίνες 630
 Φατρελιανὰ 309
 Φλώρια Ἀπάνω 139
 > Κάτω 138
 Φόδες 291

Φοίνικας 214
 Φουρνὴ Κάτω 556
 Φουρνοφάραγκο 666 - 669
 Φουρφουράς 393 - 395
 Φραγκοκάστελλο 227 - 229
 Φραζιῶ 612
 Φραμένο 91 - 92
 Φρές 65 - 68
 Φωτεινοῦ 256
 Φώτη 365

Χ

Χαλέπα 289
 Χαμέζι 769
 Χάμπαθα 74
 Χανουτιά 597
 Χαντράς Σητείας 803
 Χαντράς Μονοφατσίου 680
 Χαντροῦ 714
 Χάρακας 683 - 684
 Χασί 98 - 99

Χόντρος 728
 Χόντρου 79
 Χορευθιανὰ 10
 Χουδέτσι 490
 Χουμεριάκος 557 - 558
 Χρυσοπηγή 144
 Χρωμοναστήρι 253 - 254 827
 Χώρα Σφακιῶν 216
 Χωρδάκι 404 - 407

Ψ

Ψαθί 745
 Ψαλίδα 610

Ψιλιανὰ 816

Β) ΕΠΑΡΧΙΕΣ

α/α	Όνομα Έπαρχίας	Έκκλησίες	
		Αριθμησις καταλόγου	Αριθμός κατά Έπαρχίαν
1	Άγιος Βασίλειος	300 - 344	45
2	Άμαρι	375 - 413	69
3	Άποκάρωνας	59 - 78	20
4	Ίεράπετρα	743 - 764	22
5	Καινούργιο	590 - 638	49
6	Κίσαμος	1 - 47 και 810 - 819	57
7	Κυθωνία	48 - 58 και 820 - 824	16
8	Μαλεβόζι	414 - 437 και 833 - 835	27
9	Μεραμπέλλο	547 - 573 και 845	28
10	Μονοπάτσι	639 - 695 και 844	58
11	Μυλοπόταμος	264 - 299 και 830 - 832	39
12	Πεδιάδα	474 - 546 και 837 - 843	80
13	Πυργιώτισσα	574 - 589	16
14	Ρέθυμνο	233 - 263 και 827 - 829	34
15	Ρίζον (Belvedere)	696 - 742	47
16	Σέλινο	79 - 206 και 825 - 826	130
17	Σητεία	765 - 809	45
18	Σφακιά	207 - 232	26
19	Τέμενος	438 - 473 και 836	37

Γ) ΝΟΜΟΙ

α/α	Όνομα Νομού	Έκκλησίες		Κατάσταση τοιχογραφιών				
		Αριθμησις καταλόγου	Αριθμός	Καλή κατάσταση	Ίχνη υπολείμματα	Ασέσωτοι μόνες, καμινιμένες	:	Κατεστραμμένες
1	Ήράκλειον	414 - 546	314	98	123	32	26	35
		574 - 742						
		833 - 844						
2	Λασιθί	547 - 573	95	30	30	12	16	7
		743 - 809						
		845						
3	Ρέθυμνον	233 - 413	187	94	40	16	21	16
		827 - 832						
		1 - 232						
4	Χανιά	1 - 232	249	114	47	18	23	47
		810 - 826						
		845	336	240	78	86	105	

III ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

A

- *Αθανάσιος "Άγιος: 42, 84, 160, 213, 226, 817
 Αικατερίνη "Άγία: 158, 477, 797
 *Ανδρέας "Άγιος: 33, 588, 620, 629, 707
 *Άννα "Άγία: 147, 192, 273, 287, 381, 642, 721, 755
 *Αντώνιος "Άγιος: 53, 54, 140, 205, 244, 311, 395, 421, 455, 482, 485, 487, 495,
 522, 529, 577, 592, 622, 660, 764, 766, 771, 786, 799, 833
 *Ανόνητες εκκλησίες: 216, 335, 355, 364, 416, 423, 451, 483, 486, 613, 614,
 615, 646, 647, 650, 652, 655, 657, 658, 669, 677, 678, 692, 693, 694,
 708, 714, 715, 716, 722, 723, 724, 725, 773, 774, 777, 802.
 *Άποστολοι "Άγιοι: 18, 29, 136, 145, 166, 181, 290, 385, 430, 445, 555, 602,
 748, 761, 793
 *Αρχάγγελιοι "Άγ.: 72

B

- Βαρβάρα "Άγ.: 733, 810
 Βασίλειος "Άγ.: 308
 Βλάσης "Άγιος: 316, 463, 695, 697
 Βλαχέρνα Παναγία: 446

Γ

- Γεώργιος "Άγιος: 7, 10, 14, 22, 37, 45, 50, 51, 56, 64, 65, 74, 76, 86, 94, 98,
 109, 110, 116, 120, 125, 128, 134, 138, 143, 150, 162, 175, 179, 194, 201,
 218, 219, 239, 240, 242, 251, 253, 275, 276, 293, 302, 306, 309, 314, 320,
 321, 323, 325, 332, 345, 346, 348, 349, 352, 357, 375, 377, 390, 393, 400,
 405, 411, 413, 414, 417, 427, 428, 429, 442, 452, 457, 471, 491, 496, 506,
 511, 515, 518, 519, 520, 522, 525, 528, 533, 536, 543, 545, 554, 556, 557,
 566, 569, 570, 572, 574, 575, 576, 580, 584, 601, 606, 610, 623, 634, 637,
 639, 640, 649, 653, 662, 668, 687, 691, 709, 719, 726, 731, 737, 741, 742,
 746, 749, 750, 754, 762, 768, 775, 784, 785, 789, 790, 791, 796, 807, 824,
 825, 828, 830, 832, 839.
 Γοργοπήκοος: 631

Δ

- Δέκα "Άγιοι: 617
 Δημήτριος "Άγιος: 39, 55, 131, 200, 223, 260, 265, 268, 350, 444, 474, 504,
 635, 736, 822, 829

Ε

Ειρήνη Ἅγία: 48, 77, 83, 177, 206, 286, 292, 315, 468, 763, 814
 Ἐλεούσα Ἅγ.: 424
 Ἐλευθέριος Ἅγ.: 38
 Ἐδύμιος Ἅγ.: 593
 Ἐτυχιανός Ἅγ.: 587
 Ἐτύχιος Ἅγ.: 183, 827

Ζ

Ζωοδόχος Πηγὴ: 819
 Ζωσιμάς Ἅγ.: 96, 132

Η

Ἡλίας Προφήτης: 82, 152, 230, 626, 713

Θ

Θεόδωρος Ἅγιος: 78, 123, 186, 324, 382, 603, 624, 667, 728
 Θωμάς Ἅγιος: 643

Ι

Ἰάκωβος Ἅγιος: 443
 Ἰσίδωρος Ἅγ.: 170
 Ἰωάννης Ἅγιος: 16, 21, 36, 43, 46, 60, 67, 80, 99, 99, 106, 107, 114, 126, 154,
 164, 165, 171, 172, 195, 208, 223, 225, 250, 266, 267, 283, 284, 288,
 297, 298, 305, 319, 330, 338, 361, 365, 376, 384, 397, 406, 432, 435,
 453, 458, 461, 489, 492, 497, 514, 537, 559, 565, 571, 579, 589, 609,
 621, 627, 630, 636, 659, 665, 675, 676, 680, 683, 702, 720, 739, 769,
 772, 778, 787, 788, 795, 818, 823, 831, 833, 837

Κ

Καλυδιανὴ Παναγία: 582
 Κυργιάννης Ἅγιος: 2, 52
 Κυριακὴ Ἅγία: 117, 142, 237, 539
 Κύρικος Ἅγιος: 204, 387
 Κύριλλος Ἅγιος: 671
 Κωνσταντῖνος Ἅγιος: 32, 89, 336, 530, 534, 541, 548, 567, 600, 776

Μ

Μάμας Ἅγ.: 115, 156, 285, 469, 826
 Μαρία Ὁσία: 207
 Μαρίνα Ἅγία: 25, 122, 178, 197, 232, 312, 368, 391, 441, 450, 508, 618, 638,
 735, 751, 811
 Μάρκος Ἅγιος: 228, 727
 Ματθαῖος Ἅγιος: 438
 Μηνᾶς Ἅγιος: 408

Μιχαήλ Ἀρχάγγελος: 6, 12, 17, 30, 34, 44, 81, 93, 101, 108, 146, 157, 167,
182, 191, 212, 229, 256, 257, 278, 295, 317, 353, 379, 389, 404, 436,
439, 456, 462, 473, 476, 493, 498, 532, 542, 544, 562, 625, 628, 645,
674, 685, 711, 718, 732, 794

N

Νικήτας Ἅγιος: 227, 502
Νικόλαος Ἅγιος: 31, 49, 56, 62, 73, 103, 125, 187, 199, 222, 236, 238, 245,
248, 331, 337, 360, 362, 369, 373, 388, 392, 491, 403, 465, 474, 490,
501, 509, 517, 560, 573, 594, 608, 641, 661, 703, 706, 721, 779, 780,
804, 808, 820, 838

O

Ὁνούφριος Ἅγιος: 185, 339, 370, 553

Π

Παναγία: 8, 9, 13, 19, 20, 23, 26, 35, 40, 59, 61, 66, 69, 75, 87, 91, 104, 113,
209, 211, 235, 243, 247, 249, 252, 254, 255, 261, 262, 264, 277, 281,
282, 289, 291, 296, 299, 304, 310, 313, 315, 318, 322, 327, 329, 334,
342, 347, 351, 356, 367, 374, 378, 383, 386, 394, 398, 399, 407, 409,
410, 412, 418, 419, 420, 422, 424, 425, 431, 434, 446, 447, 448, 449,
464, 467, 470, 475, 478, 479, 481, 500, 510, 513, 523, 524, 526, 535,
537, 540, 546, 547, 549, 552, 561, 568, 578, 581, 582, 586, 596, 597,
598, 599, 604, 605, 611, 612, 619, 631, 633, 648, 654, 656, 663, 670,
681, 686, 689, 698, 699, 700, 710, 712, 729, 743, 745, 752, 756, 758,
765, 770, 792, 800, 803, 805, 806, 815, 816, 821, 835, 840, 842, 843

Παντελεήμων Ἅγιος: 15, 55, 100, 127, 512, 607

Πάντες Ἅγιοι: 3, 63, 217

Παρασκευή Ἅγία: 1, 11, 71, 79, 102, 149, 151, 159, 193, 220, 231, 234, 258,
263, 271, 294, 344, 358, 380, 396, 433, 440, 460, 472, 494, 496, 499,
505, 550, 583, 595, 651, 664, 672, 679, 701, 782, 809, 812, 845

Πατέρες Ἅγιοι: 92, 139

Παῦλος Ἅγιος: 24, 88, 129, 210, 585, 688

Πελαγία Ἅγία: 488, 734

Πέτρος Ἅγιος: 111

Πνεῦμα Ἅγιον: 426, 564, 760

Πολίτισσα Παναγία: 447

Πολύκαρπος Ἅγιος: 184

Πρακόπιος Ἅγιος: 137, 189, 333

Σ

Σάββας Ἅγιος: 415, 673, 834

Σίλας Ἅγιος: 437

Σοφία Ἅγία: 632

Σπυριδων Ἅγιος: 36, 372, 798

Σταυρός Τιμιός : 11, 57, 135, 215, 343, 591, 705, 738
Στέφανος Ἅγιος : 27, 280, 366, 371, 759
Σώζων Ἅγιος : 466
Σωτήρ : 4, 5, 41, 58, 85, 90, 112, 118, 163, 169, 176, 188, 190, 214, 221, 241,
243, 270, 272, 301, 307, 326, 328, 341, 354, 359, 363, 402, 454, 459,
474, 480, 496, 503, 507, 531, 538, 551, 563, 666, 684, 690, 696, 717,
730, 744, 747, 753, 757, 781, 783, 801, 813, 841

Τ

Τάφος Ἅγιος : 269
Τίτος Ἅγιος : 616
Τρεῖς ἐκκλησιᾶς : 161
Τριάδα Ἅγία : 13, 20, 259, 767, 836, 844

Φ

Φανούριος Ἅγιος : 590
Φραγκισκανῶν Παναγία : 612
Φωτεινὴ Ἅγία : 70, 303, 340, 484, 516, 644, 682, 740
Φώτης Ἅγιος : 105, 153, 274, 300

Χ

Χριστός : Βλ. Σωτήρ

IV ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

A

- *Αβραάμ Θυσία: 473, 724, 753
 > Κόλποι: 670
 > Φιλοξενία: (Βλ. Φιλοξενία Α.)
 *Αγγελοι *Αναστάσεως: 41, 79, 102, 114, 119, 154, 172, 173, 397, 497, 629
 *Αγγέλων χορός: 81, 327, 329, 793
 *Άγιοι *Εφριπποι: 81, 103, 112, 119, 130, 138, 155, 209, 226, 243, 288, 303, 314, 318, 327, 337, 367, 371, 374, 458, 472, 604, 618, 728, 813, 820, 821
 *Άγιοι Στρατιωτικοί: 105, 147, 208, 537, 563, 749, 753
 *Αδάμ: 318, 329, 801
 *Αδη Κάθοδος: 41, 42, 44, 64, 65, 79, 80, 81, 89, 94, 102, 112, 114, 152, 154, 170, 179, 208, 217, 219, 230, 241, 255, 282, 286, 318, 329, 362, 372, 386, 397, 411, 420, 430, 458, 467, 472, 507, 519, 529, 538, 633, 670, 730, 816, 824, 836, 842
 *Αθανάσιος *Άγιος: 196, 397, 584, 589
 Αικατερίνη *Άγια: 370, 412
 *Αλέξανδρος: 421
 *Άλληγορίες: 11, 126, 162, 163, 499
 *Άκρα Ταπεινώσις: 590
 *Ανάληψη: 10, 11, 31, 35, 39, 41, 44, 47, 65, 66, 75, 79, 81, 85, 87, 88, 89, 94, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 109, 114, 115, 119, 122, 125, 127, 128, 130, 131, 136, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 154, 155, 159, 162, 165, 167, 168, 170, 172, 183, 200, 201, 205, 207, 208, 218, 219, 220, 226, 230, 238, 241, 242, 247, 250, 252, 255, 256, 257, 282, 289, 297, 299, 301, 303, 305, 309, 314, 323, 324, 325, 328, 329, 330, 331, 335, 360, 362, 367, 370, 372, 375, 376, 378, 379, 382, 397, 399, 411, 412, 420, 425, 430, 431, 458, 462, 464, 467, 472, 473, 489, 497, 499, 501, 507, 519, 522, 529, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 543, 559, 562, 564, 566, 568, 575, 584, 588, 589, 590, 604, 670, 671, 674, 687, 707, 711, 714, 717, 725, 728, 734, 747, 748, 750, 751, 752, 753, 793, 794, 795, 801, 813, 814, 826, 836, 841, 842, 843
 *Ανάσταση: 66, 73, 75, 126, 128, 136, 141, 207, 209, 218, 238, 242, 252, 257, 280, 303, 309, 323, 365, 372, 374, 425, 497, 522, 540, 555, 567, 575, 590, 676, 695, 730, 734, 752, 793, 801, 820
 *Αναστασία *Άγια: 218, 370, 412, 731
 *Ανθιμος: 589
 *Άννα *Άγια: 147, 254, 585, 618, 721, 731, 751, 836
 *Αντώνιος *Άγιος: 79, 102, 108, 112, 127, 136, 146, 147, 154, 164, 207, 230, 322, 337, 397, 458, 562, 734, 793, 815
 *Αποκαθήλωση: 41, 47, 89, 98, 129, 136, 148, 151, 152, 154, 167, 172, 183,

209, 213, 217, 243, 250, 257, 259, 297, 299, 330, 336, 350, 362, 365,
374, 399, 430, 463, 467, 511, 529, 543, 555, 562, 629, 651, 686, 687,
711, 748, 752, 793, 801, 836

*Απόστολοι: 473, 538

*Αρχάγγελοι: 45, 105, 141, 143, 243, 309, 318, 362, 401, 675

*Ασπασμός: 347, 356, 367, 399

*Ασπρολογάτος: 150

*Αφιερωτές: 42, 44, 49, 64, 65, 75, 87, 93, 109, 114, 138, 141, 142, 146, 147,
162, 163, 168, 169, 173, 175, 196, 212, 214, 218, 221, 230, 240, 267,
285, 288, 301, 309, 327, 328, 345, 347, 373, 376, 396, 411, 412, 473,
522, 562, 563, 568, 580, 605, 721, 807

B

Βάϊα καὶ Βυζοφόρος: 11, 35, 36, 41, 42, 66, 73, 79, 88, 89, 94, 98, 100, 102,
103, 105, 112, 126, 128, 131, 143, 148, 151, 154, 159, 165, 172, 208,
214, 219, 230, 241, 242, 247, 252, 255, 282, 285, 286, 288, 297, 305,
318, 325, 329, 330, 331, 356, 362, 370, 374, 376, 378, 386, 397, 399,
411, 412, 497, 501, 507, 519, 543, 575, 580, 629, 674, 676, 711, 720,
734, 751, 793, 801, 815, 824, 836, 842

Βαρβάρα Ἁγία: 370, 611, 751

Βαρθολομαῖος Ἁγιος: 136, 734

Βασίλειος Ἁγιος: 150, 357, 390, 397, 584, 589

Βάπτισις: 10, 11, 36, 41, 42, 44, 64, 65, 66, 75, 79, 81, 88, 89, 94, 98, 100,
102, 105, 108, 112, 115, 125, 126, 130, 131, 136, 141, 148, 149, 151,
152, 154, 155, 162, 163, 164, 167, 169, 170, 172, 173, 201, 205, 207,
208, 209, 210, 218, 219, 238, 240, 241, 242, 247, 254, 255, 282, 286,
288, 297, 299, 312, 314, 318, 329, 330, 331, 365, 367, 370, 374, 375,
382, 386, 397, 399, 411, 430, 472, 501, 511, 519, 522, 529, 538, 539,
540, 543, 551, 564, 567, 580, 588, 589, 602, 670, 674, 679, 686, 704,
711, 717, 725, 728, 734, 747, 748, 753, 754, 793, 795, 801, 815, 821,
824, 826, 836, 842

Βλάσσης Ἁγιος: 589, 827

Γ

Γαβριήλ Ἀρχάγγελος: 580

Γελάσιος Ἁγιος: 607

Γένεσις: 801

Γενέσιον Θεοτόκου: 129, 130, 247, 347, 581, 633, 752, 836, 842, 843

Γέννησις Χριστοῦ: 10, 11, 25, 36, 41, 44, 45, 47, 49, 64, 65, 66, 73, 75, 81, 87,
89, 94, 98, 99, 100, 102, 103, 106, 109, 112, 115, 125, 126, 129, 130,
131, 136, 143, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 162, 163, 172, 173, 183,
201, 205, 207, 209, 210, 218, 238, 242, 247, 250, 252, 257, 259, 286,
289, 292, 301, 303, 304, 305, 314, 315, 324, 325, 330, 365, 367, 370,
372, 374, 386, 389, 397, 411, 472, 497, 501, 522, 529, 538, 540, 564,
566, 580, 588, 604, 607, 674, 725, 728, 734, 751, 752, 753, 754, 794,
801, 824, 836, 842, 843

Γεώργιος Ἅγιος: 44, 86, 87, 102, 104, 109, 123, 125, 126, 127, 128, 131, 136,
138, 143, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 162, 164, 165, 166, 168, 173,
207, 214, 218, 230, 231, 250, 254, 276, 301, 304, 309, 312, 314, 335,
336, 345, 347, 362, 378, 392, 393, 397, 399, 401, 411, 412, 464, 519,
522, 562, 608, 637, 675, 687, 690, 734, 739, 741, 754, 791, 808, 814,
815, 824

Γολγοθᾶς: 42, 44, 114, 154, 159, 162, 169, 172, 173, 183, 589, 734, 801

Γρηγόριος Θεολόγος: 390, 397, 584, 595

Δ

Δαμιανός Ἅγιος: 147, 675, 815

Δέηση: 73, 79, 102, 112, 125, 136, 152, 165, 166, 209, 226, 230, 241, 255, 288,
297, 299, 303, 314, 318, 331, 357, 370, 397, 421, 511, 519, 580, 584,
593, 672, 674, 675, 695, 717, 827, 841

Δέκα Ἅγιοι: 674

Δευτέρα Παρουσία: Βλ. Μέλλουσα Κρίση

Δημήτριος Ἅγιος: 87, 115, 125, 126, 136, 150, 154, 162, 166, 214, 218, 254,
265, 298, 301, 336, 362, 378, 392, 393, 397, 399, 411, 608, 734, 739,
751, 815

Διάκονοι: 842

Διακοσμητικά: 7, 793

Ε

Ειρήνη Ἅγία: 127, 164, 168, 298, 303, 360, 412, 585, 606, 809

Εἰσόδια Θεοτόκου: 162, 252, 362, 374, 397, 522, 537, 711, 752, 815, 836, 842

Ἐκδυσση τοῦ Σωτῆρος: 374, 562

Ἐλένη Ἅγία: 127, 130, 131, 136, 138, 154, 173, 214, 226, 303, 312, 314, 327,
329, 393, 559, 562

Ἐλευθέριος Ἅγιος: 146, 147, 149, 827

Ἐξεργος φωτιστάφανος: 289

Ἐλκόμενος: Βλ. Γολγοθᾶς καὶ ἑτοιμασία τοῦ Σταυροῦ

Ἐμπαιγμός: 11

Ἐπιφάνιος Ἅγιος: 500

Ἐνταφιασμός: Βλ. Ταφή

Ἐπίσκεψη: 162, 173, 374, 633

Ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου: 94, 136, 167, 497

Ἐτοιμασία τοῦ Σταυροῦ: 242, 243

Εῶα: 318, 801

Εὐαγγελισμός: 10, 11, 25, 31, 35, 41, 43, 44, 45, 64, 66, 73, 75, 79, 80, 81, 85,
86, 87, 88, 89, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 108, 115, 119, 121,
122, 123, 125, 126, 128, 131, 133, 146, 147, 150, 152, 154, 155, 159,
162, 165, 166, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 179, 196, 201, 205, 207,
208, 209, 214, 218, 220, 230, 238, 241, 242, 247, 250, 252, 255, 257,
288, 301, 303, 305, 309, 314, 318, 325, 327, 329, 330, 331, 335, 336,
360, 367, 370, 374, 376, 378, 379, 397, 399, 412, 420, 421, 425, 430,
458, 473, 499, 501, 511, 519, 522, 529, 538, 540, 543, 549, 562, 564,

567, 575, 580, 582, 584, 588, 608, 629, 674, 679, 687, 695, 711, 714,
728, 734, 747, 750, 751, 752, 793, 794, 795, 801, 816, 824, 826, 842
Εὐαγγελιστές : 210, 254, 433, 464, 535, 585, 633, 694, 711
Εὐαγγελιστῶν Σύμβολα : 376, 588, 605, 633
Εὐθύμιος Ἅγιος : 593
Εὐκλεος Ἅγιος : 446
Εὐφημία Ἅγία : 605
Εὐστάθιος Ἅγιος : 606
Ἐφιπποι : Ἅγιοι : Βλ. Ἅγιοι Ἐφιπποὶ

Z

Ζαχαρίας Ἅγιος : 164
Ζωσιμᾶς Ἅγιος : 79

Θ

Θαῦμα Ἅγ. Νικολάου : 397
 > Ἅγ. Γεωργίου : 411
Θέκλα Ἅγία : 147
Θεόδωρος Ἅγιος : 86, 105, 109, 125, 126, 131, 136, 154, 162, 164, 362, 378,
 397, 595, 687, 734, 739
Θεοδόσια Ἅγία : 412
Θεοτόκος : 79, 109, 119, 132, 150, 152, 155, 168, 254, 279, 288, 327, 397, 451,
 472, 473, 505, 562, 580, 581, 591, 618, 671, 674, 751
Θεοτόκος Θελάζουσα : 147
Θεοτόκος ἐν προτομῇ : 11, 35, 45, 64, 66, 80, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 98, 102,
 103, 104, 106, 108, 114, 115, 119, 121, 126, 127, 130, 133, 147, 154,
 155, 168, 173, 174, 196, 209, 242, 247, 252, 301, 304, 322, 335, 367,
 374, 378, 412, 430, 464, 489, 501, 522, 535, 540, 549, 562, 568, 595,
 663, 679, 687, 704, 751, 752, 794, 795, 813, 824, 836
Θεοτόκου οἶκοι : 581, 586
 > σύλληψη : 581
Θεοφάνεια : 138
Θρηῆνος : Βλ. Ταφή
Θωμᾶς Ἅγιος : 102

I

Ἰακώβ Ἅγιος : 411
 > ὄνειρο : 724
Ἰᾶς ὁ Ἄνθρωπος : 590
Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ : 473
Ἰεράρχες : 39, 41, 43, 64, 65, 79, 80, 81, 86, 87, 94, 98, 99, 100, 102, 104,
 105, 106, 108, 114, 115, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 131,
 136, 138, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 162, 165, 166, 168, 169,
 172, 174, 175, 196, 205, 207, 208, 214, 218, 220, 226, 227, 230, 231,
 238, 241, 242, 243, 247, 252, 255, 257, 259, 301, 303, 305, 309, 311,

314, 318, 322, 323, 324, 325, 327, 329, 335, 336, 337, 347, 360, 374,
379, 390, 399, 412, 420, 421, 425, 430, 433, 458, 464, 472, 473, 499,
501, 522, 536, 549, 559, 562, 566, 567, 568, 580, 581, 584, 589, 604,
670, 671, 674, 679, 687, 704, 734, 747, 749, 793, 806, 827, 843

Ίούδα θάνατος : 801

> φίλημα : Βλ. Προδοσία

Ίουλιανή Ἁγία : 605

Ίσιδωρος Ἁγιος : 170

Ίωακείμ : 147, 585

Ίωάννης Βαπτιστής : 154, 230, 288, 305, 522, 675, 704, 751

> Δαμασκηνός : 164

> Ἐρημίτης : 146

> Ἐθαγγελιστής : 36, 79, 114, 115, 125, 152, 154, 208, 458, 559

> Καλυβίτης : 198, 164

Ίωσήφ Ἐννευρον : 85, 374, 568

Κ

Κάθοδος στὸν Ἄδη : Βλέπε Ἄδη Κάθοδος

Καρποφόρος Ἁγιος : 451

Κατακλυσμός : 217

Κιθωτός Νῆς : 217

Κοίμησι Θεοτόκου : 35, 130, 141, 155, 163, 168, 209, 217, 227, 230, 282, 286,
301, 304, 309, 318, 335, 362, 368, 376, 398, 411, 412, 590, 675, 749, 806

Κόλασις : 158, 473, 674, 674, 762

Κολασμένων τιμωρίαι : 36, 49, 64, 102, 124, 132, 133, 148, 151, 162, 167, 172,
173, 174, 176, 179, 183, 186, 217, 220, 221, 242, 243, 247, 250, 257, 280,
297, 301, 314, 326, 330, 336, 373, 489, 528, 537, 563, 585, 651, 734, 817

Κοσμάς Ἁγιος : 147, 611, 675, 815

Κυρηναίος : 73, 89, 98, 152, 543, 674, 801

Κυριακή Ἁγία : 115, 127, 136, 147, 154, 162, 231, 298, 303

Κυριάκος Ἁγιος : 102

Κύριλλος Ἁγιος : 146, 390, 611, 618

Κωνσταντῖνος Ἁγιος : 89, 127, 130, 131, 136, 138, 146, 159, 154, 173, 214, 226,
303, 312, 314, 327, 329, 393, 559, 562

Λ

Λαζάρου Ἐγερσις : 11, 35, 41, 42, 73, 75, 81, 88, 94, 98, 102, 103, 105, 112,
114, 125, 128, 136, 138, 151, 152, 154, 162, 172, 173, 207, 218, 219, 226,
231, 241, 247, 255, 257, 259, 297, 301, 309, 323, 329, 330, 331, 356, 362,
370, 372, 374, 376, 378, 386, 397, 399, 412, 430, 497, 501, 507, 511, 543,
559, 566, 651, 670, 671, 674, 722, 730, 734, 748, 751, 753, 793, 801, 824,
836, 842

Ληστοῦ Σταύρωσις : 801

Λίθος : Βλ. Μυροφόρος

Μ

- Μάμας Ἅγιος: 102, 112, 115, 154, 252, 607, 730, 734, 826
 Μανδήλιον Ἅγιον: 25, 39, 41, 44, 47, 73, 75, 79, 89, 102, 105, 123, 170, 207,
 247, 252, 282, 304, 305, 311, 314, 325, 335, 360, 370, 378, 397, 399, 425,
 464, 473, 519, 538, 824
 Μαρία δαία: 207
 Μαρίνα Ἄγία: 102, 136, 147, 150, 168, 173, 298, 303, 312, 362, 585, 793, 809
 Μαστίγωσις: 674, 801
 Μάρκος Εὐαγγελιστής: 149
 Μάρκου Ἄγ. λιοντάρι τοῦ: 411
 Μαρτύρια Ἁγίων: 100, 109, 115, 125, 128, 138, 162, 179, 218, 350, 375, 411,
 412, 472, 522, 543, 575, 750
 Μελισμός: 483
 Μέλουσα κρίσις: 151, 189, 257, 301, 385, 590
 Μετάληψη Ἀποστόλων: 106, 136, 148
 Μεταμόρφωση: 11, 41, 64, 73, 79, 89, 100, 101, 103, 105, 112, 115, 125, 128,
 130, 138, 141, 146, 151, 152, 154, 164, 165, 167, 169, 172, 179, 196,
 207, 209, 210, 238, 241, 250, 255, 257, 285, 286, 289, 297, 301, 303,
 309, 312, 314, 324, 328, 330, 331, 356, 362, 374, 378, 382, 397, 399,
 411, 412, 462, 497, 511, 519, 529, 537, 538, 539, 543, 564, 588, 670,
 674, 705, 747, 793, 801, 824, 826, 836, 842
 Μηνᾶς Ἅγιος: 131, 252
 Μιχαήλ Ἀρχάγγελος: 44, 79, 81, 87, 102, 104, 109, 112, 125, 136, 146, 147,
 149, 152, 154, 166, 168, 218, 221, 226, 230, 231, 288, 303, 312, 322,
 335, 337, 399, 473, 522, 562, 637, 674, 806
 Μιχαήλ Ἀρχάγγελος ἔφιππος: 162
 Μοναχοὶ Ἅγιοι: 675
 Μυροφόρες: 152
 Μυροφόρες μετὰ τὸν Ἄγγελον: 65, 79, 89, 98, 101, 112, 141, 214, 217, 218, 219,
 230, 238, 250, 255, 257, 286, 292, 299, 301, 305, 365, 372, 386, 399,
 411, 430, 458, 467, 519, 522, 535, 538, 551, 584, 588, 686, 687, 695,
 725, 734, 748, 751, 752, 753, 793, 801, 815, 836, 841
 Μυροφόρες μετὰ τὸ Χριστό: 79, 102, 156, 148, 154, 376, 397, 497
 Μυστικὸς Δεῖπνος: 41, 45, 88, 98, 152, 172, 183, 207, 226, 257, 303, 312, 331,
 356, 362, 370, 376, 378, 430, 538, 540, 588, 674, 686, 728, 734, 741,
 748, 793, 824

Ν

- Νεστόριος Ἅγιος: 131
 Νικήτας Ἅγιος: 595
 Νικόλαος Ἅγιος: 31, 103, 124, 149, 238, 347, 357, 392, 397, 584, 608, 633,
 721, 730
 Νιπτήρας: 42, 159, 183, 299, 372, 529, 543, 588, 674, 748

Ο

- Ὁνούφριος Ἅγιος: 79, 131, 148, 154, 397, 674

•Οργανοπαίκτης : 734
•Όσες γυναίκες : 44, 250

Π

Πάθους έμδλήματα : 605
Παλαιός τών ήμερών : 842
Παναγία τών *Αγγέλων : 115, 148, 173, 309, 399, 582, 670, 801
Παντελήμων *Άγιος : 127, 130, 152, 374, 675, 687
Παντοκράτωρ : Βλ. Χριστός Στηθαίος
Παράβεισος : 87, 94, 121, 209, 336, 401, 473, 670, 674
Παρασκευή *Άγια : 102, 127, 136, 147, 150, 151, 154, 162, 168, 231, 298, 303, 327, 360, 397, 412, 499, 585, 611, 751, 793, 809, 812
Παρθένος : Βλ. Θεοτόκος
Παῦλος, *Απόστολος : 102, 166, 585, 733
Πελαγία *Άγια : 412, 605, 734
Πεντηκοστή : 458, 841, 842
Πέτρος, *Απόστολος : 102, 166, 421, 675, 733
Πέτρος *Αλεξανδρείας : 421
Πιλᾶτου Κρίση : 543
Πλούσιος, ὁ λαίμαργος : 148
Πνεῦμα *Άγιον : 299
Πολύκαρπος *Άγιος : 146, 397
Προδοσία : 11, 41, 42, 44, 45, 65, 73, 75, 79, 88, 89, 98, 101, 103, 141, 146, 152, 154, 169, 172, 179, 183, 207, 209, 242, 243, 252, 255, 257, 259, 303, 325, 328, 329, 331, 370, 372, 378, 397, 536, 538, 543, 711, 717, 730, 734, 741, 748, 793, 813, 814
Προκόπιος *Άγιος : 131, 152, 154, 189, 252, 522
Προφήτες : 150, 458, 585, 813, 826

Ρ

Ραφαήλ : 639
Ρωμανός *Άγιος : 146, 147, 362, 374, 397, 584, 589

Σ

Σοφία *Άγια : 146, 152, 168, 218
Σταύρωση : 11, 41, 65, 75, 79, 94, 98, 100, 102, 105, 130, 136, 138, 141, 150, 151, 159, 167, 170, 172, 173, 175, 183, 186, 201, 207, 209, 218, 226, 230, 241, 242, 243, 252, 255, 257, 259, 286, 288, 289, 297, 301, 309, 328, 330, 331, 370, 372, 374, 375, 382, 386, 397, 399, 401, 412, 430, 458, 467, 473, 511, 529, 535, 536, 537, 540, 543, 551, 555, 559, 567, 580, 581, 585, 588, 589, 590, 608, 633, 651, 671, 675, 686, 728, 730, 734, 741, 747, 748, 752, 793, 801, 824, 842
Στέφανος *Άγιος : 146, 147, 150, 322, 357, 374, 397, 411, 584, 820
Σύλληψη Χριστού : 362, 386, 399
Συμεών ὁ Στυλῆτης : 538

Συμειών δ Σῦρος : 675
Σφαιρή Νηπίων : 247, 250

Τ

Ταφή καὶ Τάφος : 41, 88, 89, 98, 126, 170, 183, 205, 217, 238, 241, 242,
255, 257, 280, 297, 298, 362, 397, 420, 497, 511, 588, 590, 750, 801,
836

Τιμωρίες κολασμένων : Βλ. Κολασμένων τιμωρίες

Τίτος Ἅγιος : 146, 411, 827

Τρίμορφον : Βλ. Δέηση

Υ

Ἵταπαντή : 10, 11, 25, 35, 36, 41, 42, 44, 49, 65, 66, 73, 75, 79, 89, 98,
99, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 112, 115, 119, 122, 125, 126, 128,
129, 130, 131, 141, 146, 148, 151, 152, 154, 155, 159, 162, 163, 165,
167, 170, 172, 173, 200, 201, 209, 210, 219, 230, 238, 242, 247, 250,
252, 254, 255, 257, 259, 279, 280, 286, 288, 289, 292, 299, 303, 312,
318, 329, 330, 362, 365, 367, 372, 374, 389, 399, 411, 412, 425, 430,
433, 463, 464, 467, 472, 497, 500, 501, 505, 507, 509, 519, 522, 537,
540, 543, 551, 580, 584, 604, 607, 633, 670, 674, 679, 705, 730, 734,
741, 751, 752, 753, 754, 793, 794, 801, 814, 815, 824, 836, 842

Φ

Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ : 11, 31, 43, 49, 64, 65, 66, 81, 88, 94, 101, 104,
108, 122, 125, 128, 147, 172, 174, 175, 179, 189, 201, 205, 208, 209,
238, 242, 255, 257, 259, 301, 303, 309, 311, 318, 330, 336, 374, 499,
511, 522, 529, 549, 567, 590, 608, 674, 794, 795, 801

Φραγκίσκος Ἅγιος : 476, 842

Φυγή στήν Αἴγυπτο : 85, 136, 148, 207, 255, 329, 330, 374, 397, 568, 836, 843

Φωτεινή Ἅγία : 303, 327, 412, 606, 751

Φώτης Ἅγιος : 79, 109, 146, 152

Χ

Χαίρετε στίς Μυροφόρες : 79, 102, 136, 148, 154, 376, 397, 497

Χερουσίμ : 500

Χριστός : 79, 86, 128, 146, 147, 168, 221, 397, 421, 430, 806

> ἔνθρονος : 150, 841

> μέ τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν : 376

> μέ Ἄγγέλους : 148, 376, 399, 412, 512

> Σπηθαίος (ἢ Παντοκράτωρ) : 25, 31, 41, 43, 44, 85, 99, 100, 105, 106,
108, 123, 128, 131, 132, 141, 146, 147, 149, 151, 154, 159, 162, 167,
169, 170, 172, 179, 183, 186, 189, 200, 201, 205, 207, 208, 230, 238,
254, 257, 259, 280, 288, 289, 311, 312, 323, 325, 329, 330, 336, 360,
368, 372, 376, 379, 411, 458, 473, 497, 499, 505, 535, 536, 585, 588,
602, 608, 671, 687, 748, 749, 793, 825, 827

- Χριστός ἐν Δόξει : 376, 588, 801
- > ἀνάμεσα σὲ Ἁγίους : 750
 - < πάσχων : 593
 - > ἐνώπιον Πιλάτου : 543
 - > στὸ Ὄρος τῶν ἐλαιῶν : 543, 589
 - > σὲ μάντορλα : 605
- Χριστοῦ Σύλληψη : 362, 386, 801
- > Θαῦμα : 589
- Χριστόφορος Ἅγιος : 581
- > Χρυσόστομος Ἅγιος : 390, 397, 584
- Χωλοῦ Ἰασις : 85

ψ

- Ψηλάφηση : 42, 299, 551, 753, 793, 820
- Ψυχοστασία : 162, 179

V ΠΙΝΑΚΑΣ ΖΩΓΡΑΦΩΝ

Ἀναστάσιος	Ἐκκλησία	411
Βενέρης Μιχάλης	Ἐκκλησίαις	58 καὶ 335
Γεώργιος	>	458 καὶ 671
Διγενῆς Ξένος	Ἐκκλησία	139
Δρακόπουλος	>	280
Ἰωακείμ	>	130
Μαστραχᾶς	>	182
Μουσοῦρος Ἰωάννης	>	731
Παγωμένος Ἰωάννης	Ἐκκλησίαις	73, 75, 125, 146, 168, 199, 218
Παρτζάλης Παπᾶ Γεώργης	Ἐκκλησία	94
Πελεγρῆς Γεώργιος	>	724
Προθατᾶς Παῦλος	>	51
Προθατόπουλος Γεώργιος	>	138, 185, 201
Φωκάδης	>	543, 741

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τὰ τελευταία τριάντα πέντε χρόνια, δημοσιεύτηκαν οὐ ἀκόλουθες ἐργασίες με θέματα Κρητικῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης. Τίς παραθέτω κατὰ τὴ χρονολογικὴ σειρά τῆς δημοσιεύσεώς των.

1. Ἄν. Ὁρλάνδου, Νεώτεροι ἔρευναί ἐν Ἀγίῳ Τίτῳ Γορτώνης (Ε.Ε.Β.Σ., τόμος Γ', Ἀθήναι 1926).
2. S. Bettini, La pittura di icone Cretese - Veniziana e i Madonneri (Padova, 1933).
3. S. Bettini, Il pittore Michele Damasceno e l' inizio del secondo periodo dell' arte Cretese - Veneziana (Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1934 - 1935).
4. Ἄνδρ. Ευγγουπούλου, Ὁ Ἅγιος Γοδδελαῶς τοῦ Ἐμμ. Τζάνε. Γέννηση καὶ ἐξέλιξη ἑνὸς εἰκονογραφικοῦ τύπου (Κρητικὰ Χρονικά, τόμος Α', 1947).
5. Μ. Χατζηδάκη, Ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ καὶ ἡ Ἱταλικὴ χαλκογραφία (Κρητικὰ Χρονικά, τόμος Α', 1947).
6. Ἄνδρ. Ευγγουπούλου, Δύο βυζαντινοὶ στεατίται τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου (Κρητ. Χρονικά, τόμος Β', 1948).
7. Μ. Χατζηδάκη, Συμπλήρωμα στὸν Ἐμμ. Τζάνε (Κρ. Χρ. τόμος Β', 1948).
8. Ν. Πλάτωνος, Ἀνασκαφαὶ ἐν Πανόρμῳ Μυλοποτάμου (Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἐταιρείας 1945 - 1948).
9. Κ. Δ. Καλοκύρη, Μεγάλῃ Παλαιοχριστιανικῇ Βασιλικῇ ἐν Πανόρμῳ Κρήτης (Κρητ. Χρονικά, τόμος Β', 1948).
10. Μ. Χατζηδάκη, Ἡ συλλογὴ εἰκόνων τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας (Κρητ. Χρονικά, τόμος Γ', 1949).
11. Μ. Χατζηδάκη, Ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ (Κρητ. Χρονικά, τόμος Δ', 1950).
12. Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα ἐκ μεσαιωνικῶν μνημείων Κρήτης (Κρ. Χρονικά, τόμ. Ε', 1951).
13. Κ. Ε. Λασσιθιωτάκη, Ὁ ναὸς τῶν Εἰσοδίων καὶ μιὰ παλαιότερη Βασιλικὴ στὸ Φόδελε (Κρητ. Χρονικά, τόμ. Ε', 1951).
14. Μ. Χατζηδάκη, Τοιχογραφίαι στὴν Κρήτη (Κρητ. Χρον. τόμος ΣΤ', 1952).
15. Κ. Δ. Καλοκύρη, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κρήτης. Ἡ Παναγία τῆς Κριτοῦ (Κρητ. Χρονικά, τόμος ΣΤ', 1952).
16. Ἄν. Ὁρλάνδου, Ἡ Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Σούρας (Κρητικὰ Χρονικά, τόμος Ζ', 1953).
17. Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἐργασία συντηρήσεως Βυζαντινῶν μνημείων Ἀμαρίου Κρήτης (Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας, ἔτος 1952, Ἀθήναι 1954 σελ. 611 - 618).
18. M. Chatzidakis, Rapports entre la peinture de la Macédoine et de la Crète au XIVe siècle (Πραγματεῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τόμος Α', 1954).

19. Κ. Δ. Καλοκύρη, Αι Βυζαντινὰι τοιχογραφίαι τῆς Ἐπαρχίας Ἀμαρίου (Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τόμος Α', 1954).
20. C. Kalokyris, La peinture murale Byzantine de l' île de Crète (Κρητ. Χρονικά, τόμος Η', 1954).
21. Κ. Δ. Καλοκύρη, Συμπληρωματικὴ ἀνασκαφὴ τῆς ἐν Πανόρμῳ Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχ. Ἐταιρείας, 1955).
22. Ἀ. ν. Ὁρλάνοβου, Δύο Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κρήτης (Ἀρχ. Βυζαντ. Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τόμος Η' 1955 - 1956).
23. Μ. Χατζηθάκη, Ὁ Ζωγράφος Εὐφρόσυρος (Κρ. Χρον., τόμος Γ', 1956).
24. Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἡ Ἐπισκοπὴ Λάμπης καὶ ἡ Παναγία ἡ Λαμπηνή (Κρητικὰ Χρονικά, τόμος Γ', 1956).
25. Ν. Β. Δρανθὰκη, Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ἁγίου Εὐτυχίου Ρεθύμνης (Κρητ. Χρονικά, τόμος Γ', 1956).
26. Κ. Δ. Καλοκύρη, Αἱ Βυζαντινὰι τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1957.
27. Ν. Β. Δρανθὰκη, Ὁ εἰς Ἀρτόν Ρεθύμνης ναύτοκος τοῦ ἁγίου Γεωργίου (Κρητ. Χρονικά, τόμος ΙΑ', 1957).
28. Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἰωάννης Παγωμένος, ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (Κρητ. Χρονικά, τόμος ΙΒ' 1959).
29. Α. Ξυγγοπούλου, Περὶ μίαν Κρητικὴν τοιχογραφίαν (Κρητικὰ Χρονικά, τόμος ΙΒ', 1959).
30. Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἡ Βασιλικὴ τῆς Βυζαντινῆς Σοδρίτου (τέλος 7ου ἀρχαίου αἰῶνος) (Κρητικὰ Χρονικά, τόμος ΙΓ', 1959).
31. Κ. Ε. Λασσιθιωτάκη, Ἁγιος Γεώργιος ὁ Ἀνυδριώτης (Κρητ. Χρονικά, τόμος ΙΓ', 1959).
32. Κ. Ε. Λασσιθιωτάκη, Δυὸ Ἐκκλησίαι στὸ Νομὸ Χανίων (Δ.Χ.Α.Ε., περίοδος Δ', τόμος Β', 1961).

Ἐπίσης ὀρισμένα μέρη ἀπὸ τὰ ἔργα :

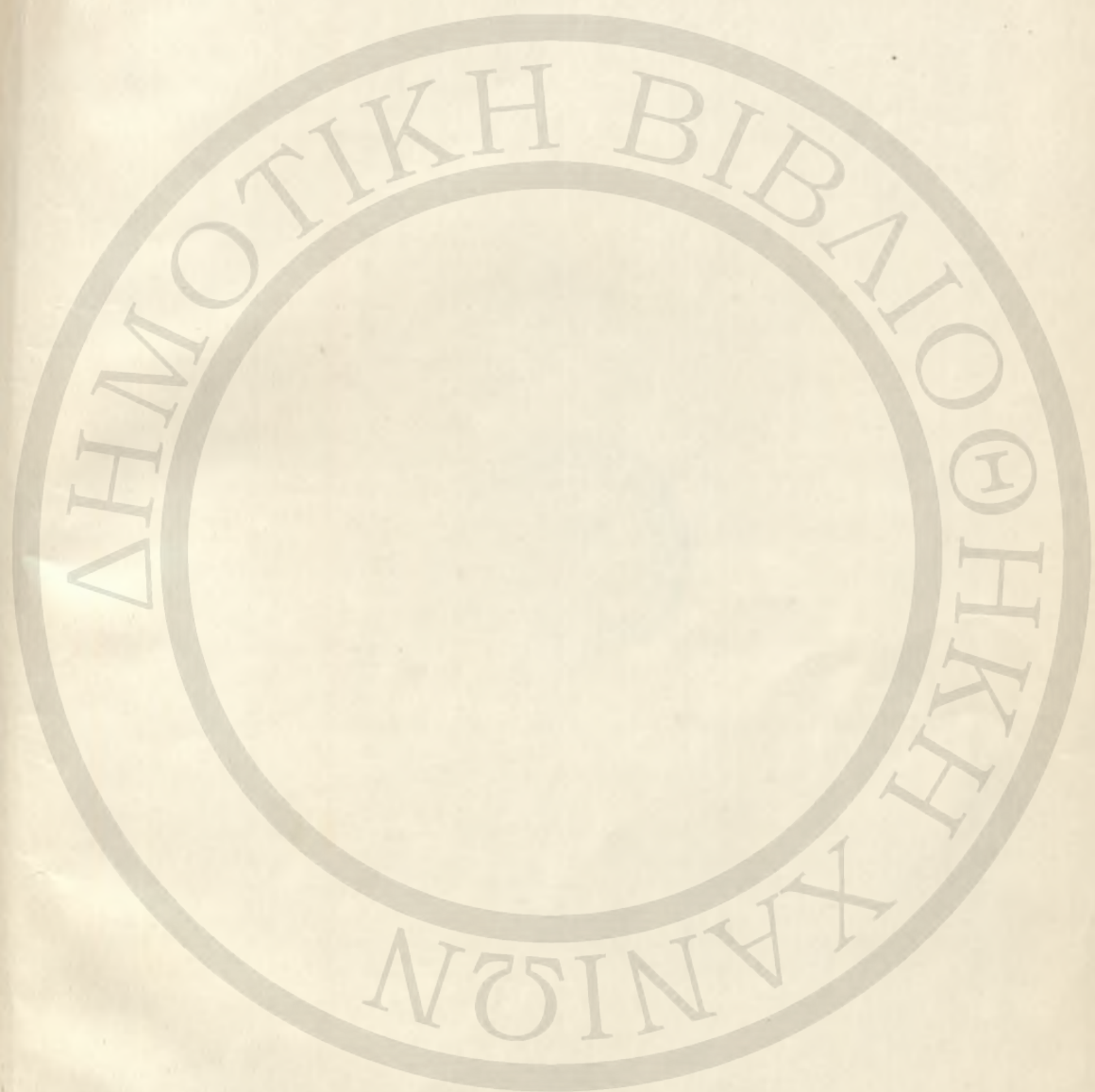
- Ν. Δ. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ τέχνη (Ἀθήναι 1926),
- S. Bettini, La pittura bizantina, parte 1a, Firenze 1938.
- S. Bettini, Pitture cretesi - veneziane, slave e italiane del Museo Nazionale di Ravenna, Ravenna 1940.
- M. Chatzidakis, Contribution a l' étude de la peinture Postbyzantine (Hellenisme Contemporain, 1953).
- Κ. Δ. Καλοκύρη, Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1955.
- Walter Felicetti-Liebenfels, Geschichte der Byzantinischen Ikonenmalerei, 1956.
- Ἀ. Ξυγγοπούλου, Σχέδιωμα ἱστορίας τῆς ὀρθόδοξου ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν, Ἀθήναι 1957 (ἰδίᾳ στίς σελίδας 41 - 59 καὶ 80 - 93).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σελ. 7
Τοπογραφικός Κατάλογος	» 17
Συμπλήρωμα Α	» 108
Συμπλήρωμα Β: 1. Οί καλλιτέχνες	» 113
2. Τὰ θέματα	» 116
Κατάλογος τῶν εἰκόνων τῶν ἀφιερωτῶν	» 121
Κατάλογος παραστάσεων τῆς κολάσεως	» 123
Πίνακες: Χρονολογικός	» 131
Τοπογραφικός	» 133
Ἐκκλησιῶν	» 142
Ἄγιογραφικῶν θεμάτων	» 146
Ζωγράφων	» 155
Βιβλιογραφία	» 156

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς	12 στίχος	15 ἀντί	ζωγράφους	γράφε	ζωγράφους
> 13	< 34	>	Λαμπράκη	>	Λαμπάκη
> 14	> 27	>	μισαιωσική	<	μεσαιωνική
> 14	> 32	>	Α. Λαμπάκης	>	Γ. Λαμπάκης
> 23	> 33	>	Rizado	>	Rizado
> 39	> 2	>	αμιανός	>	Ἄγ. Δαμιανός
> 45	> 34	>	353]	>	353
> 109	> 15	>	890	>	819
> 109	> 21	>	Διακρίνονται	>	Διατηροῦνται
> 110	> 13	>	(Περίχωρα	>	(Περίχωρα)

24.7
12.8
20-5
21.5
18.7
20-1
4/6
21/7
0/2
2-9
25/2
18-2

